

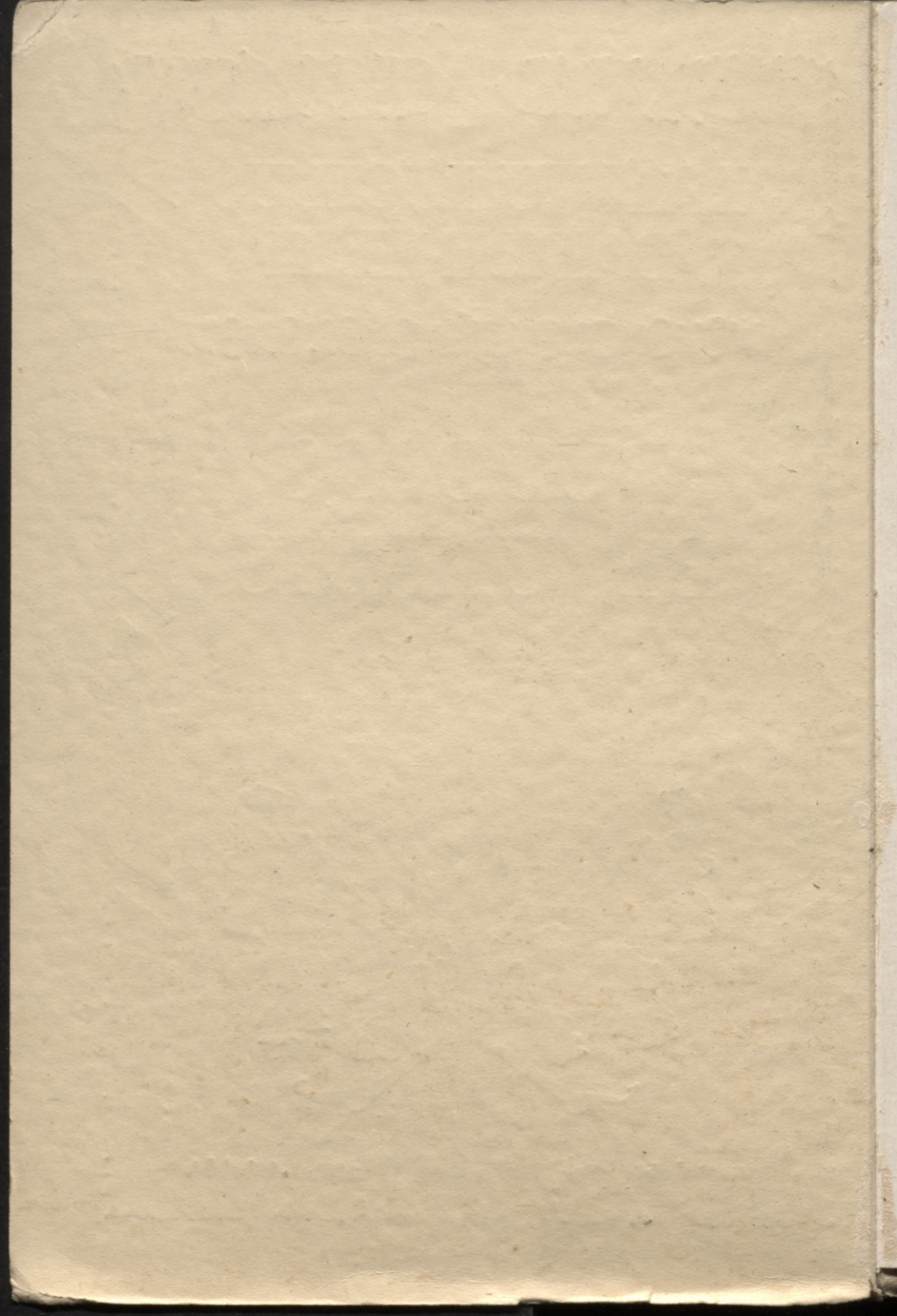
L^s
190

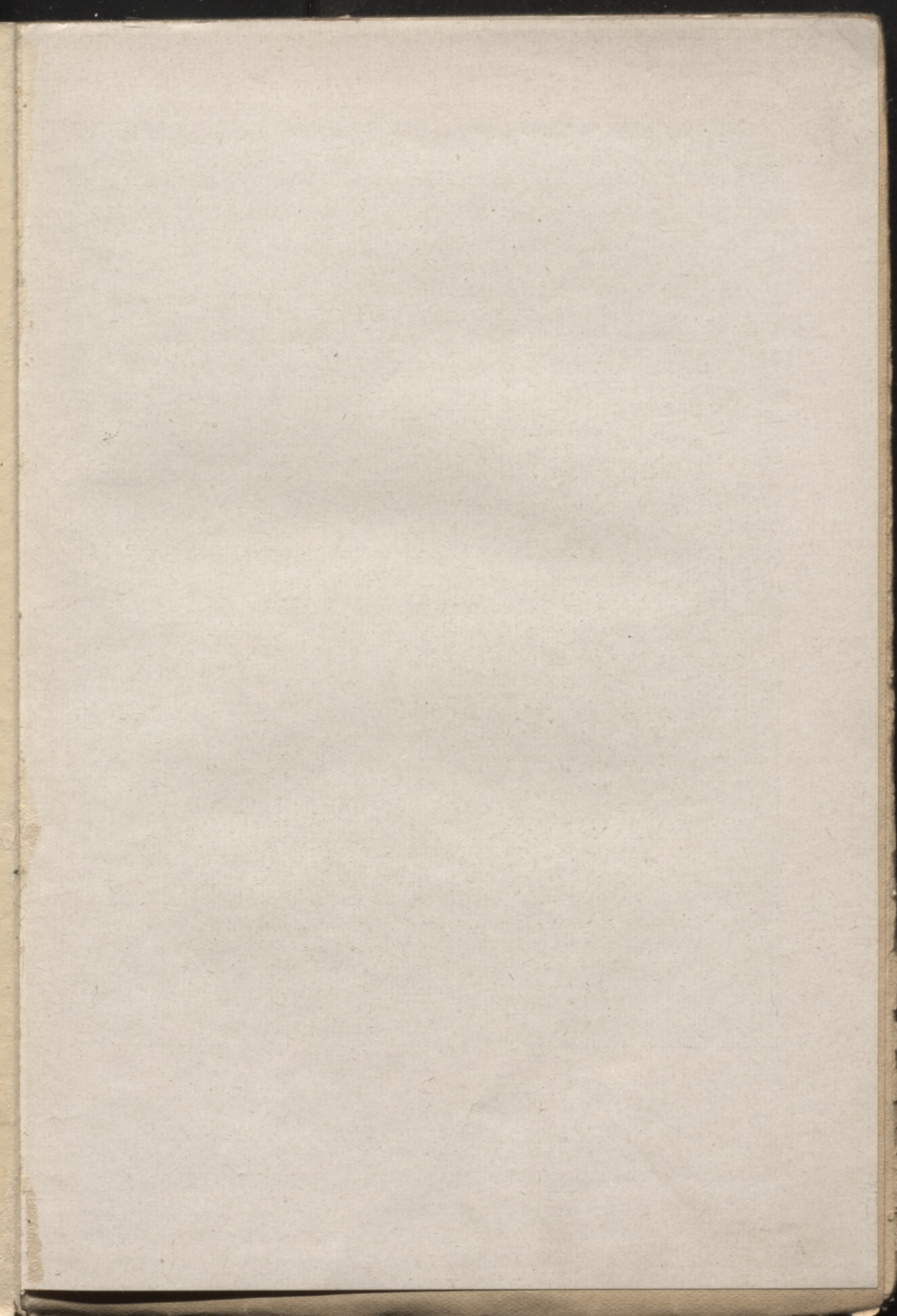
LĀTVJU IZCILUS
DARBINIEKI

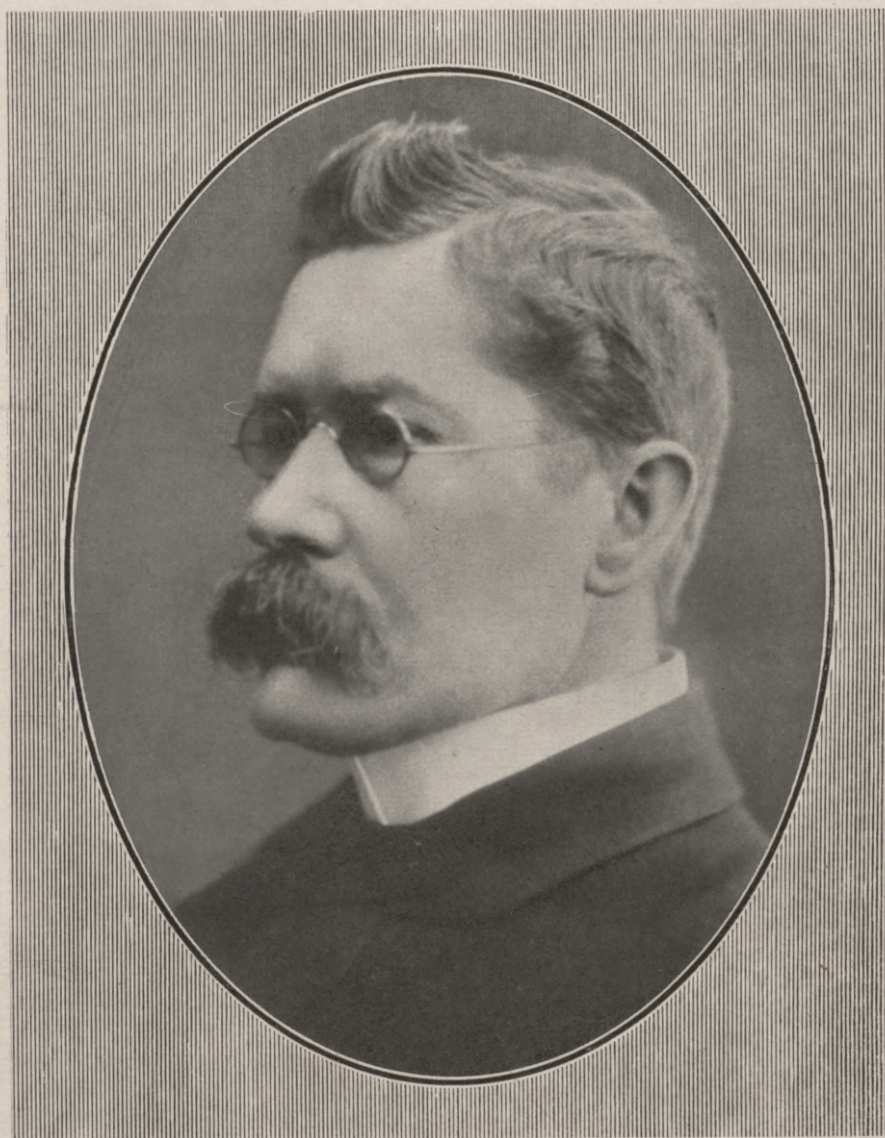
RUDOLFS
BLAUMANIS

K. APINIS

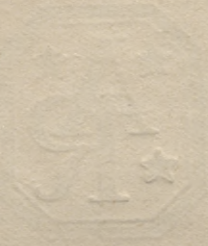

Rud. Blummanis

L 8
L 190

L

LATVJU IZCILUS DARBINIEKI № 2.

Antons Birkerts

**RUDOLFS
BLAUMANIS**

dzīvē un darbā

Monografija

1930.

A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādībā
Rīgā, Krišjāņa Barona ielā 27.

L 8
L 190

L-4
P-1
B-1.

Vāku zīmējis
A. Apinis.

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

0303041656

(325.145)

Akc. Sab. «Izdevējs» spiestuve,
Rīgā, Elizabetes ielā № 83/85.

1. Bērnība

Rudolfs Blaumanis dzimis un audzis vienā no skaistākiem mūsu dzimtenes apgabaliem — Ērgļos, Vidzemē. Šis apgabals paceļas ap 600 pēdu pār jūru un visai kalnains. Tā ap Ērgļu muižu, kur Blaumanis dzimis, var saskaitīt kādus 10 kalnus, kuriem tauta devusi dažādus nosaukumus, kā: Briežu kalns, Vēja kalns, Kalvu kalns, Cepļa kalns, Vanagu kalns, Ratu kalns, Braku kalns u. c. Cieši gar Ērgļu muižu tek straujā Ogres upe, augstiem krastiem, kas gleznaini apaugusi lapu un skuju kokiem. Šur tur aiz kalniem un birztaļām ielejās redz spigulojam nelielus ezerus, kas vēl pavairo apkārtnes jaukumu.

Ap izgājušā gadu simteņa vidū Blaumaņa vecāki dzīvoja Ērgļu muižā: tēvs Matīss, kā pavārs, un māte Karline, dzim. Šuberga — kā istabas meita. 20. dec. 1862. gadā (v. st.) te viņiem piedzima dēls, kurš nosauca pa daļai krusttēva, muižas īpašnieka Rudolfa Tranzehes, vārdā par Kārli Rudolfu Leonidu. Mazais zēns pavadīja šai muižā pirmos 6 bērnības gadus, rotaļādamies kopā gan ar kungu bērniem, gan pārējo kalpotāju bērniem.

Kad vecāki bija iekrājuši kādu grasi naudas, viņi pārcēlās no muižas uz Braku mājām, kurās dabūja no Ērgļu kunga uz nomu, lai nodibinātu patstāvīgu dzīvi. Šis mājas atrodas augstā Braku

kalnā, no kuŗa atveŗas skaisti skati uz visām pusēm tuvu un tāļu.

Te mazais Kārlis — kā zēnu sākumā sauca — dzīvo gan bezbēdīgi kopā ar citiem māju bērniem, gan mācās grāmatu. Sevišķi viņam patīk ar zēniem kopā esot, klausīties dažādus nostāstus, bet visvairāk gan pašam iztēlot ko skaistu, piem., nostāstu par kādu sapņainu zelta salu kautkur nezināmā tālumā. Viņš ir modrīgs un vērīgs. Viņā jau agri mostas mākslas mīlestība. Tā kādu dienu mājās čigāniem līdz ierodas savāda jauna sieviete, kuŗa skaisti dzied. Mazajam zēnam dziedāšana tā patīk, ka viņš vēlāk visu mūžu to neaizmirst.

Šajā rotaļu laikmetā vecāki zēnu sākuši saukt par Rudolfu, kas arī vēlāk viņam palika par rakstnieka vārdu. Vārda maiņa notikusi tamdēļ, ka mājās bijis vēl viens Kārlis, mazāks par Blaumani. Un lai nu labāk vienu no otra varētu izšķirt, tad Blaumani saukuši par Rudolfu.

Mazais Rudolfs nodzīvo mājā līdz 10. gadam. Tad poŗas uz skolu. Māte viņu iemācījusi lasīt, rakstīt, un viņš nu var arī sākt skolas gaitas. Bet tuvumā nav nevienas labas skolas. Lai tādā tiktu, jāmēro tālāks ceļš. Un vecāki nodod zēnu Rubina jaunkundzes vācu privātskolā, Ogrēs pagastā, kilometru 16 no mājām. Patiesībā tā ir meiteņu skola, bet tur mācās arī daži zēni, kuŗiem nu piebiedrojās Rudolfs Blaumanis.

Protams, ka tik tāļu gabalu Blaumanis katru dienu uz mājām nevarēja iet. Viņš dzīvoja pie skolotājas pansionā.

Skolā Blaumanis mācās labi, sevišķi viņam veicas vācu valoda. Te jāpiezīmē, ka Blaumanim nebij lemts skolā mācīties mātes valodā. Tā viņam vēlāk bij pašam jāiemācās, kā dažam labam citam no mūsu tā laika tautas darbiniekiem. Šai skolā

Blaumanis pa vaļas brīžiem lasa ar interesi stāstus un romānus, raksta arī dienas grāmatu.

Skolotājam laba literāriskā gaume. Viņai iespaidus uz Blaumaņa talanta modināšanu. Pie viņas nākamais rakstnieks iepazīstas ar vācu klasiķiem, Ģēti un Šilleru, un iemīlē tos.

Viņš labprāt nododas arī skolēnu izpriecām. Šis izpriecas vieta gan vienīgi ir — daba. Pie skolas ir upe un mežs. Pa vasaru te jauka dzīve. Ar zēniem Blaumanis iet upē peldēties, ar meitenēm pa mežu pastaigāties. Šai skolas biedru un biedreņu sabiedrībā notiek dažs laimīgs un dažs nelaimīgs gadījums, kas raksturo Blaumani. Tā kādreiz peldoties kāds no zēniem sliktst, un Blaumanis viņu izglābj. Bet kādu citu reiz viņš kopā ar meitenēm, ziemu, nomaldās mežā un nevar atrast ceļu uz māju līdz vēlam vakaram. Te atkal zēni, kopā ar skolotājas ļaudīm, viņu uzmeklē un izglābj.

Šo skolu apmeklējot, Blaumanis parādās arī kā savādnieks: viņš lielāko tiesu no sava laika pavada meiteņu sabiedrībā un bez tam mācās arī meiteņu rokdarbus. Pa sestdienām šad un tad viņš brauc ciemā pie kādām skolas biedrenēm uz viņu mājām. Kopā ar viņām viņš raksta arī dienas grāmatu, kuŗa, diemžēl, nav uzglabājusies.

Pabeidzis šo Ogres skolu, Blaumanis, 14 gadus vecs, iestājās Rīgas vācu apriņķa tirdzniecības skolā. Toreiz ērgleniešiem nebija viegli sūtīt bērnus uz Rīgu skolā. Kad skopais kungs dabūja to zināt, tad tādu bērnu vecākiem paaugstināja māju nomu vai izlietoja pret viņiem citādus spaidus. Neskatoties uz šādām grūtībām, vecāki Blaumani tomēr skoloja Rīgā. Viņi vēlējās, lai dēls iegūtu izglītību, ar kuŗas palīdzību varētu nodibināt sev labāku dzīvi. Tamdēļ tie arī izvēlējās ko praktisku — tirdzniecības skolu.

Blaumanim uz tirdzniecību gan prāts nenesās nemaz. Viņš milēja valodas, rakstniecību un, skolā būdams, sāka arī jau pats rakstīt dzejoļus. Sākumā šie mēģinājumi notika vācu valodā. Bet Blaumanis mācījās pats latvju valodu.

Apriņķa skolā Blaumanis mācās 6 gadi (1875.—1881.) un visu laiku strādā ļoti cītīgi un nopietni tiklab skolā, kā mājā.

Ar sevišķu mīlestību viņš skolā mācās valodas un raksta domu rakstus. Ar domu rakstiem viņš šad un tad palīdz saviem vājākiem klases biedriem. Kādreiz skolotājs arī nolasa visai klasei priekšā Blaumaņa domu rakstu, cildinādams to kā priekšzīmīgu.

Ar lielu interesi Blaumanis skolā mācās arī daiļlasīšanu. Viņš nevar bez ignuma dzirdēt, ka dzejas darbus slikti lasa. Tā pansijā, kur viņš dzīvoja, dzirdēdams, ka meitenes slikti deklamē Šillera «Zvana dziesmu», viņš aizspiež ausis par pierādījumu, cik nepatīkami viņam dzirdēt nedaiļu dzejas lasīšanu. Bet ar to vien viņš neaprobežojas: viņš meitenēm arī parāda, kā šāds dzejas darbs jālasa. Ari vēlākā dzīvē Blaumanis lasīja savus un citu dzejnieku darbus priekšzīmīgi.

Vieglprātīgām izpriecām Blaumanis savā pilnās skolas laikā nepiegrīza nekādas vēribas. Liekāko daļu no sava laika viņš pavadīja darbā: gatavoja skolas darbus, daudz lasīja, pasniedza stundas. Blaumaņa materiālie apstākļi šajā laikā nebija diezgan labvēlīgi, tamdēļ viņam jau agri bija jāpelnās ar stundu došanu. Bez tam viņš bija tik smalkjūtīgs, ka negribēja vecākus daudz apgrūtināt ar lieliem izdevumiem un vēlējās pēc iespējas agri pats nostāties uz savām kājām.

Laiku pa laikam, cik trūcīgie līdzekļi atļauj, viņš apmeklēja teātri un operu. Tie viņu tā ieinteresēja, ka viņš sāka pat rakstīt kādu operas tekstu.

Uz satikšanos ar skolas biedriem viņš daudz laika netērē. Tikai diezgan ciešus sakarus viņš visu laiku uztur ar Vendta kundzes ģimeni. Tur viņš iedraudzējas tuvāk arī ar viņas meitu Olgu, kuŗa vēl tagad uzglabājusi atmiņas par Blaumani kā ļoti sirsniģu, kārtiģu, darbīģu un visādi priekšzīmīģu jaunekli. Vācu sabiedrībā būdams, viņš nekad neslēpis savu zemnieka stāvokli un savu tautību, bet gan tģ vienmēr atzinis, kur vien tas bijis vajadzīģs.

2. Jaunība, mila, dzeja

Tirdzniecības skolu Blaumanis beidza 1881. gada pavasarī un tai pašā gadā pieņēma kantorista vietu kādā tirgotāja kantorī. Tikai te Blaumanis nebija ilgi, jo nākošā gadā viņš piepeši no turienes atstājās. Atstāšanās iemesli nav mums skaidri zināmi, bet tie, droši vien, būs bijuši — Blaumaņa vājā veselība un tas, ka kantorista darbs nevarēja patikt viņa mākslinieka dabai.

Šinī laikā, būdams vēl Rīgā kā kantorists, Blaumanis saraksta un laiž klajā savu pirmo stāstu. Tas ir Ziemassvētku stāstiņš ar nosaukumu «Wiedergefunden» (Atkalatrasts) un ievietots vācu laikrakstā «Zeitung für Stadt und Land». (1882.).

Jaunais autors bija ļoti priecīgs, redzēdams, ka viņam izdevies uzrakstīt darbu, kas var parādīties laikrakstā, kurā lasīja izglītotas un mākslas ziņā diezgan izlutinātas aprindas. Tas jauneklīgs deva cerības, ka viņš rakstniecībā ko var. Droši vien aiz šī iemesla arī kantora darbs viņam vairs nemaz nepatika, un viņš, atstājis to, devās uz tēva mājām.

Protams, ka vecāki nevarēja zināt un arī iedomāties, kādi dziļāki cēloņi varēja pamudināt dēlu atstāt pilsētā labu vietu un doties uz laukiem. Parasti taču mēdza notikt otrādi: cilvēki labprāt pārmainīja laukus pret pilsētu.

Vecāki, protams, ar tādu dēla soli nebija mierā, bet patlaban vajadzēja apmierināties, jo vieta jau bija zaudēta.

Blaumanis nu palika mājā un palīdzēja vecākiem dažādos lauksaimniecības darbos. Lauku daba darīja labvēlīgu iespaidu uz jauneklā veselību, kuŗa pilsētā jau skolas laikā, diezgan slikto pansijas apstākļu dēļ, bij stipri panikusi. Lauku darbi un dzīve bij vaļīgāki, nekā cieši noteiktais kantora darbs. Atlika dažs labs brīdis, kad Blaumanis svabadi varēja nodoties savām domām un noskaņām. Un tas rakstnieka dzīvē no ļoti liela svara. Tas atraisa spēkus, Tas dod iespēju sakārtot, pārdomāt, virknēt un veidot savus iespaidus un pārdzīvojumus, un galvenais — tos arī uzrakstīt.

Rakstnieka mazais brālis Arvids, kuŗu viņš māca grāmatā, atrod savu skolotāju šad tad vai nu mežā vai mājā pie dažādiem mēģinājumiem rakstniecībā. Te vecākais brālis grib turpināt iesākto operu, te vingrinās tulkošanā, lai iemācītos latvju literatūras valodu. Šinī laikā ar kādu iesūtījumu «Balsij», V. N. Sologuba stāstu: «Lauņais gars», Blaumanis pārliecinās, ka viņa tulkojumus laikraksti var lietot, un tas dod viņam ticību, ka reiz viņš varēs sākt rakstīt savus darbus latviski. Un viņš arvienu vairāk sāk iedziļināties savā mātes valodā, lasīdams vērīgi laikrakstus, it īpaši viņu daiļrakstniecības nodaļu, klausīdamies ļaužu valodā, iztaujādams māti par viena otra vārda vai teiciena pareizu lietošanu. Blaumaņa māte, lai gan labu laiku dzīvojusi pa daļai pilsētā, pa daļai muižā, tomēr latvju valodu runā tā, kā tautā, un zin arī daudz tautas teicienu, tautas dziesmu, tautas gara mantu. Tas garīgi saista māti un dēlu nevien jaunībā, bet arī tālākā dzīvē. Kad Blaumanis jau bij ievērojams rakstnieks, arvienu viņš ar saviem darbiem griezās pie mātes, lai izklausītos viņas domas un spriedumu, lai mācītos no viņas valodas skaidrību.

Vecākiem likās nepieļaujami, ka dēls ar pilsētā iegūto izglītību dzīvo mājā bez darba. Viņi sāka apskatīties pa muižām, vai nebūtu kur kādas vietas. Ari Blaumanis pats aizbrauca uz vienu otru muižu apklausiņāties šajā nolūkā. Beidzot caur vecāku paziņām izdevās dabūt vietu Koknesē par muižas skrīveri. Pēc trim mājā pavadītiem gadiem Blaumanis pārceļas uz Koknesi un strādā tur gadi divi (1886.—1887.). Šis neilgais laika sprīdis Blaumaņa dzīvē ir ļoti svarīgs. Te rakstnieks nāk sakarā ar daudz un dažādiem cilvēkiem. Te ir barons, muižas pārvaldnieks, te ārsts, te aptieķārs, te daudzi un dažādi muižas kalpotāji, te satikšanās arī ar apkārtnes ļaudīm, kas ierodas muižā dažādās darīšanās, te tuvumā dzelzceļa stacija, kur Blaumanis nāk sakarā ar dzelzceļa ierēdņiem, te krogs un baznīca ar saviem iespaidiem. Ar vārdu sakot, te ļoti dzīvs un izdevīgs novērošanas punkts, kas piegādā daudz vielas jaunā rakstnieka jūtām, domām, fantazijai un radošajam garam.

Te iedegās jauneklā sirdi arī pirmā mīla. Viņš iemīlas kādā jaunavā, kas turpat muižā dzīvoja kā kalpotāja. Tā ir Made Svile, kas jaunekli sajūsmināja ar savu raksturu un savu daiļumu. Šis savas attiecības viņš pats vēlāk nosauca par nelaimīgām, bet — varbūt arī par laimīgām. Katrā ziņā pārdzīvotās jūtas bij tik spēcīgas un cēlas, ka dzejnieks viņas atcerējās visu mūžu un arī atēloja dažos savos mākslas darbos. Šajā laikā Blaumanis laiž klajā savu pirmo dzejoli «Nakts» («Mājas viesis» 1886., Nr. 41), bet ar sava drauga, staļļa puiša Jirgenzona parakstu.

Daudz kas muižas ierašās un kārtībā Blaumanim nepatika. Vispirms viņam krita acīs barona varas kāre un muižas kunga varmācība. Visi muižas ļaudis bijās un drebēja barona priekšā, un muižas kungs savu personisko labumu dēļ nodarīja cilvēkiem daudz pārestību. Ari Blaumanim nācās

ar viņu sadurties dažādu iemeslu dēļ. Rakstnieka jūtīgā dvēselē sāpīgi atbalsojās tas, ko atbaidošu un nosodāmu vai netaisnu redzēja viņa vērigā acs. Blaumanis nespēja piemēroties parastajiem muižas apstākļiem un ieradumiem, no kuņiem lielā cieņā bij izdabāšana un glaimošana muižas varas vīriem.

Tamdēļ arī itin drīz rakstnieks sanāca naidā ar muižas pārvaldnieku un atstāja savu skrīvera vietu, jo piemēroties valdošajiem apstākļiem viņš nevarēja un pazemoties viņš negribēja. Ar istu jauneklja sparū un dedzību, saudzēdams savu gara neatkarību, viņš atstāj nepatīkamo vietu tāpat, kā to bij darījis Rīgā, un pārceļas atkal uz vecāku mājām.

Bet nu izrādījās, ka Kokneses dzīve bij Blaumanim nevien devusi daudz, bet arī daudz no viņa ņēmusi. Viņa veselība bij nopietni sagrauzta: viņš pārnāk mājā kā diloņslimnieks, kas splauj asinis un kam jālieto diezgan stipri ārstniecības līdzekļi.

Blaumanis tomēr ir arvien labā noskaņā un strādā daudz savā garīgā darba laukā, uzturēdams turklāt dzīvus sakarus ar sabiedrību. Viņš piedalās vietējās biedrības dzīvē, satiekas ar draudzes skolas skolotāju Jirģenu un sadraudzējās ar to; tie kopā pavada daudz skaistu brīžu sarunās par latvju kultūru un literātūru. Viņš satiekas arī ar vietējo mācītāju Zunti un dabū no viņa bibliotēkas cittautu rakstnieku darbus, kuņus lasa ar lielu interesi un kuņiem ir liela nozīme viņa mākslinieciskās izglītības paplašināšanā un izkopšanā. Bez klasiķiem viņa iecienītie rakstnieki tanī laikā ir angļu ievērojamais romānists un humorists Dickens un no vācu rakstniekiem, austriešu zemnieku dzīves priekšzīmīgais tēlotājs, Pēteris Rozegers.

1887. gadā, pēc piecu gadu klusēšanas, Blaumanis sāk atkal strādāt rakstniecībā un gada laikā

laiž klajā 6 stāstus, trīs no tiem ievietodams vispirms vācu laikrakstos, tad — latviešu.

Šis laiks pieder pie visproduktīvākā Blaumaņa mūža. Tā 1887. gadā viņš laiž klajā stāstus: «Unkraut» un to pašu latviski: «Nezāle», «Ein Pferd, drei Kühe und hundert Rubel» un to pašu latviski: «Zirgs, trīs govīs un simts rubļi», «Trakais Izaks», «Viņa ceļi», «Gewitter» un latv. «Pērkoņa negaiss», «Paradīzē» un 1888. gadā: «Arvien lillā!» un «Spijēnos». 1889. gadā iznāk tulkotas vāciski dažas mūsu tautas dziesmas, Ancengrubera stāstiņa tulkojums: «Zaļš zariņš zem sniega», tad oriģināli: «Nauda zeķēs» un «Raudupiete» (arī vācu tulkojumā).

Nu māksla kļūst par Blaumaņa mūža uzdevumu. Tā, iesācis 1887. gadā, viņš savu darbu latviešu rakstniecībā nu strādā vairāk kā 20 gadu.

Turpmākā Blaumaņa dzīve ārējiem notikumiem nav nekāda bagātā. Viņš dzīvo pa daļai Rīgā, pa daļai uz laukiem un nodarbojas ar rakstniecību. Daiļliterātūra viņam nevarēja dot tik daudz materiālo līdzekļu, lai nodrošinātu dienišķo maizi. Tā bij jāpelna citādi: ar avīžniecību. Šis darbs nebij tik nepatīkams kā kantorista un skrivera darbs, bet kavējošs viņš tomēr bij. Strādājot pie laikraksta, rakstnieks nevar nodoties brīvi savām noskaņām un iespaidiem, bet tam jāseko visam, kas notiek pasaulē, lai zinātu, ko sniegt lasītājiem. Blaumanis strādāja līdz pie vairākiem laikrakstiem.

Meklējot pēc laikmeta iespaidiem Blaumaņa desmit stāstos, kurus viņš sarakstīja un laida klajā astoņdesmito gadu otrā pusē, atrodam arī vienu otru raksturīgu svītru, kas rāda Blaumaņa garīgos sakarus ar šo laikmetu. Tā piem., pašā pirmajā stāstiņā «Nezāle» tēlota kāda pamesta bērna audzināšana uz pagasta rēķina un šīs audzināšanas sekas, kas apzīmētas stāsta virsrakstā. Kādā citā

stāstiņā «Spijēnos» Blaumanis tēlo kādu ekonomiska un sociāla rakstura parādību, kuŗa var interesēt arī mūsu dienu sociālā virziena rakstniekus: kā saimnieks, kam pietiekoši ražošanas līdzekļi, finansiāls kapitāls, izspiež no mājām savu kaimiņu, kuŗa ekonomiskā vara ir tikai viņa paša un viņa ģimenes darba spēks. Jāatzīstas, ka vajadzīgs ļoti asināts novērotāja skats, lai astoņdesmitajos gados saskatītu šo plaisu mūsu mazgruntnieku starpā.

Meklējot vēl sīkāk pēc kultūrvēsturiskiem elementiem Blaumaņa astoņdesmito gadu stāstos, redzam, ka autors pazīst pagasta pašvaldības organu darbību un viņu darbiniekus, pazīst sīki saimnieku un kalpu dzīvi, pazīst sava laika tikumus un netikumus, to starpā arī ķēmošanos pakal vāciešiem, ko daudzi piekopa, ja ne citādi, tad savu vārdu pārtaisīšanā pēc vācu modes. Sevišķi raksturīgs vilciens Blaumaņa darbos man liekas humānā izturēšanās pret to latvju tautas daļu, kuŗa līdz tam literātūrā pavisam maz bij ieguvusi ievēribas. Es domāju to, uz kuŗu Valdemārs grieza sabiedrības vērību 1881. gadā, teikdams, lai ievērojot arī kalpu kārtu, jo tā iztaisot trīs ceturtdaļas no visas latvju tautas. Un lūk, Blaumanis pirmo reizi tuvāk mēģina pieiet šai tautas daļai un ieskatīties viņas dvēselē un dzīvē.

Ja nu jautājam, kādu iespaidu darījis astoņdesmito gadu laikmets uz Blaumani, un kādu stāvokli ieņēmis Blaumanis pret pašu laikmetu, tad jāatbild, ka Blaumanis nav ne ekonomists, ne politiķis, ne sabiedriska darbinieks plašākā stilā, bet gan atsauksmīgs, jūtīgs sava laika vērotājs, vērtētājs un attēlotājs. Viņa attiecības ir galvenā kārtā ētiska un estētiska rakstura. Šīs attiecības atkarājas nevien no laikmeta psiholoģijas, bet galvenā kārtā no viņa paša psiholoģijas, no viņa apercepcijas.

3. Starp divām tautībām

Ar Blaumaņa pārnākšanu uz Rīgu 1890. gadā sākās rakstnieka dzīvē jauns laikmets. Viņu varētu nosaukt par nacionālās un literāriskās noskaidrošanās laikmetu. Dzīve te Blaumanī nostādīja starp divām tautām un lika izvēlēties, kurai viņš grib piederēt. Blaumanis kādu laiku izpilda grūtu lomu: strādā kā vācu žurnālists un reizē kā latvju rakstnieks. Ar vācu žurnālistiku viņš pieder vāciem, ar latvju beletristiku latvjiem. Šis laiks ir tiešām liels pārbaudījumu laiks. Blaumanis uzņēmas dažus pienākumus ekspedīcijā — darbus, kas viņu nesaistīja idejiski. Bet bez ekspedīcijas pienākumiem viņš uzņēmas arī zināmus redakcijas darbus: informēt vācu publiku par jaunākām parādībām latvju presē, literātūrā un teātra mākslā.

Blaumanis pret latvju gara dzīves parādībām izturējies labvēlīgi, simpatiski. Ka Blaumanis bijis nacionālistiski noskaņots, liecina tas, ka viņš vāca mūsu tautas dziesmas, tulkoja tās vāciski un ievietoja laikrakstā, pie kura strādāja. (1890. gada literāriskā feļetona pielikumā Nr. 14.).

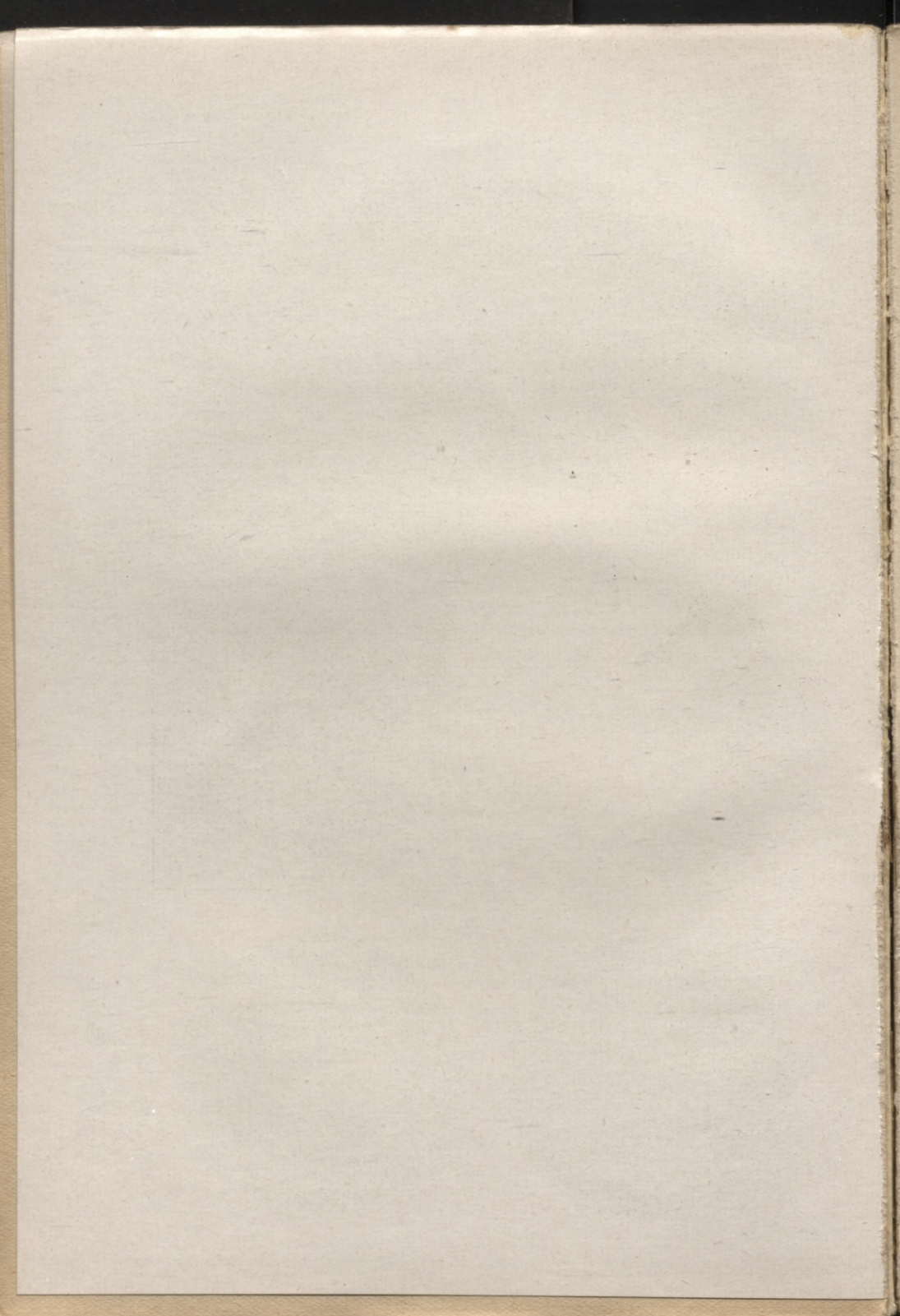
Blaumaņa dzīve šinī laika sprīdī ir diezgan kustīga. Lai gan viņš saistīts ar darbiem pie Rīgas, tomēr ļoti bieži redzam viņu uz laukiem. Liekas, ka viņš turējies pie tādas kārtības: ziemas laiku pēc iespējas pavadīt Rīgā, izņemot, varbūt, lielākus svētku starpbrīžus, vasaru pēc iespējas uz laukiem.

*Rudolfa Blaumana pieminēklis
Atklāts 1929. 10. nov. Rīgā*

*Rudolfa Blaumana
piemiņas medaļa
izlaista 1929. 10. nov.*

No Rueca Blaumanis dabūja par brīvu istabu turpat līdzās avīzes redakcijai. Šad un tad pie Blaumaņa šajā istabiņā uzturējās viņa draugs Emilis Melngailis, tagadējais ievērojamais komponists. Savās atmiņās par Blaumani Melngailis dod mums iespēju ieskatīties Blaumaņa toreizējā dzīvē.

«Kā vācu avīzes redakcijas loceklis» — saka Melngailis — «viņš dabūja brīvkartiņas uz teātriem un koncertiem, nevien uz latviskiem, bet dažreiz pat uz vācisko Stadtteāteri, tagad opera. Rīgas vācietība prata mākslu veicināt. Martersteigs bij varens teātra direktors, Otto Loze lielisks kapelmeistars. Abi vēlāk Vācijā ļoti pazīstami. Mūsu Duburs tur gāja praktiskā skolā. Tie no mūsu aktieņiem, kas taīs laikos mācījušies, kā Mierlauks un Rūmnieka kundze, vēl tagad gaiši liecina par tā laikmeta apgarotību.»*)

Šajā mazajā raksturojumā redzam gabaliņu no Blaumaņa dzīves Rīgā.

Blaumanim šad tad darīja nopietnas raizes viņa vājais veselības stāvoklis. Tā vienu laiku viņam pat nācās gulēt slimnīcā. No Blaumaņa brāļa par šo slimošanu dabūjām šādas ziņas:

«1891. gadā Rūdolfs veselojās Rīgas pilsētas slimnīcā, Bruņinieku ielā. Viņš dziedējās no diloņa. Ārsti viņam šļāc mugurā Kocha izgudroto ārstniecības līdzekli. Blaumanis, rakstot uz mājām, starp citu saka: «Manu ādu indiānieši vairs nevarētu izlietot, jo tā viscaur sadurstīta no ārsta iespricējamiem daiktiem.»

1890. gadā Blaumanis laiž klajā divi stāstus: «Īstā līgaviņa» un «Bērtuļa pirksts», bez tam iespiež noveli «Raudupiete» vācu valodā «Zeitung für Stadt und Land» feļetonā. «Īstā līgaviņa» nav

*) E. Melngailis „Blaumaņa pajumtē“. Latv. Vēstn. 1923, g. Nr. 226.

Blaumaņa oriģināls, bet, kā aizrāda autora brālis, rakstīts zem sveša iespaida: no vācu avotiem.

Šajā gadā Blaumanis spēŗ pirmos soļus drāmatiskās rakstniecības laukā. Savu pirmo lugu «Zagli» viņš pabeidzis, liekas, vasarā, jo rudenī viņa jau inscēnēta un tiek izrādīta.

Savu pirmo lugu izdeva autors pats 1891. gada sākumā. 14. aprīlī jau Blaumaņa draugs, students R. Jirgens, tagadējais docents, raksta no Pēterpils autoram par viņas iespaidu turienes intelligencē un nodod par lugu savu kritiku. «Daudz reizes» — saka Jirgens — «esmu dzirdējis Vidzemē un šejienes mācīto latviešu starpā par Jums spriežam, un katru reizi esmu dzirdējis tikai labu vien. Ari mēs savās studentu sapulcēs nereti Jūs pieminām, un varat droši būt, ka Jūsu vārds netop pelts.» Pašu lugu Jirgens ieskata kā patīkamu sava tautiskā gara dēļ. Lugas stiprās puses: izturēti raksturi, viņas realisms un viņā aizkustinātie svarīgie tautas dzīves jautājumi. Tā to mēdzot darīt arī Ibsens, kuŗu ļoti cildinot, un Tolstojs, kuŗu ieskatot vaj par puspravieti. (Vēstule, 14. apr. 1891. g.),

1891. gads, var teikt, Blaumanim ir drāmatisks gads: vienkārt, viņš pats nopietni slimo, otrkārt, viņš šīnī gadā vairāk nekā nesaraksta kā lugu «Ļaunais gars». Kā jau zināms no iepriekšējā, Blaumanis šajā gadā veseļojās slimnīcā. Tas, liekas, bijis gada sākuma mēnešos.

Gada beigās Rīgas latviešu biedrības teātrim sevišķa svētku diena: 500. izrāde teātra pastāvēšanas laikā. Šai jubilejas izrādei izvēlēta Blaumaņa jaunā luga. Tas notiek decembra sākumā. Pēc izrādes laikraksti sniedz atzinīgas atsauksmes. «Balss», piem., uzsver, ka lugā «ietēŗptas krietnas mācības. Karakteri labi zīmēti un daži lugas skati no aizgrābjošas patiesības.» Bez tam vēl recenzija uzsver lugas latviskumu, apsveic viņu kā jaunu

ziedu mūsu drāmatiskā rakstniecībā, bet aizrāda arī uz dažiem trūkumiem saturā un tehnikā.*)

Literāriskā darbība laikrakstā «Zeitung für Stadt und Land», kā arī pirmie panākumi drāmatiskā rakstniecībā Blaumani ved sakarā ar savā laikā ievērojamo Baltijas vācu liberālo dzejnieku, Viktoru fon Andrejānovu, kam ievērojama loma Blaumaņa dzīvē.

Draudzība starp Blaumani un Viktoru Andrejānovu, spriežot pēc vēstulēm, nodibinās 1889. gada rudenī un ilgst līdz pat Andrejānova nāvei, 1895. gadā, tā tad ap 6 gadi.

Visai interesantas ziņas atrodam kādā Andrejānova vēstulē, kuŗu viņš raksta Blaumanim uz Ērgļiem. Andrejānovs mēģina atrunāt Blaumani no metafiziskas spekulācijas. Liekas, šī atrunāšana stāv sakarā ar to, ka tanī laikā pie Blaumaņa viesojās Andrievs Niedra, ar kuŗu Blaumanis sadraudzējās jau 80. gados, un kas, toreiz vēl students, cik zināms, stipri interesējās par filozofiju, rakstīdams no Tērbatas Blaumanim par filozofiskiem jautājumiem un saviem prātnieciskiem meklējumiem garas vēstules. Andrejānovs zobojās par metafizisko filozofiju un saka, ka viņš jau kopš pieciem gadiem to uz visiem laikiem aizmetis prom kā nederīgu grabažu un tagad varot daudz brīvāk un labāk strādāt radošu darbu.

«Ari tev tagad nopietni jādomā par radīšanu,» — saka Andrejānovs, — «lai nākamā gadā atkal komisijas pārskatā nebūtu teikts: it īpaši veselīgajā reālismā lieli ir Ansiša un Lercha-Puškaiša kungi. Pie joda, nav daļas man gar viņiem! Es gribu, lai Blaumanis tiek cildināts kā novelists, drāmaturģs — un neviens cits!» (Vēstule no 20. jūnija 1890. g.). Tā paša gada jūlijā Blaumanis dzīvo laiciņu Andrejānova ģimenē Rīgas jūrmalā

*) „Balss“ 1891. Nr. 50, 11. dec.

— Asaros. Jūrmalā dzīvodams, Blaumanis bij varenī sajūsmināts par jūras skaistumu un rakstīja brālim uz mājām sajūsmas pilnas vēstules.

Kādā vēstulē (9. augustā 1893.) Andrejānovs raksta par kādu Blaumaņa dzejoli, ko tas viņam piesūtījis oriģinālā — vācu valodā — un latvju tulkojumā.*) Konstatējot, ka oriģināls patīkot labāk nekā tulkojums, Andrejānovs saka: «Ka tu jau dažu ko tādu esi strādājis, tas man dara prieku, bet es vēlos arvienu vairāk, arvienu vairāk — šinī žanrā! Tev vajag, īsti tagad, kur tu, tā sakot, «brīvs» un miera stāvoklī dzīvo, ļoti daudz radīt un dot iemeslu par sevi runāt.» No kādas citas Andrejānova vēstules dabūjam zināt, ka 1893. gada septembrī Blaumanis pabeidzis savu trešo lugu: «Pazudušais dēls». Blaumanis par to rakstījis Andrejānovam, kas uz viņa vēstuli dod šādu atbildi:

«Ka Tu savu «Pazudušo dēlu» — patiesi ar kalderonisku ātrumu — esi pabeidzis, ļoti iepriecinoši dzirdēt — un mani vislabākie vēlējumi pavada — tas par sevi saprotams — Tavu jauno darbu viņa ceļā uz augšu!» (Vēstule 28. sept. 1893. g.).

No Blaumaņa un Andrejānova literāriskām attiecībām redzams, ka Andrejānovs pūlējies izturēties pret Blaumani nevien kā draugs, bet arī kā mākslinieks-audzinātājs. Zināms iespaids uz Blaumani Andrejānovam, kā vecākam un, bez šaubām, kultūrālākam un izglītotākam, ir bijis.

1893. gada septembrī Blaumanis pabeidz lugu «Pazudušais dēls», kuŗu pirmo reiz uzved šī paša gada rudenī: 7. novembrī Rīgas latv. teātris. Tas ir ievērojams notikums tiklab teātra, kā paša rakstnieka dzīvē.

*) Liekas, šis ir kāds dzejolis, ko Blaumanis sarakstījis pēc tam, kad kādu vakaru viesībās pavadījis kopā ar toreiz pazīstamo vācu operas dziedātāju Noru Nolden.

Publika uzņēma lugu ar sajūsmu, autoram patsniedza divi lauru vaiņagus un reizu reizēm viņu izsauca. Recenzijas latvju un vācu precē bij caurmērā ļoti atzinīgas. «Dienas lapa» spriež, ka luga daudzējādā ziņā atšķiras no latviešu ikdienišķīgām oriģināllugām, drāmatiskā ziņā pilna dzīvības, bez liekām tenkām, ar daudziem aizgrābjošiem skaņiem un stipri koncentrēta, ar labi zīmētām personām, kuŗu raksturi parādās ne vārdos, bet darbos. *)

Sevišķu vērtību lugai piegrieza «Zeitung für Stadt und Land», rakstīdama gaŗi un plaši trijos numuros no vietas. Raksta slēdziens tas, ka lugā ir vērtības, kas dod iemeslu piešķaitīt viņu pie vislabākā, kas vien radīts visās trijās valodās vietējā literātūrā. **)

Mūsu vienīgā teātra priekšgalā atradās vācietis Rode-Ebelings, kas, latviešu valodas neprazdams un par latviešu tautas garīgām un mākslas vajadzībām tuvāk neinteresēdamies, izrādīja seklus, bet omulīgus pārstrādājumus no vācu literatūras. Presē sāka pacelties balsis («Dienas lapa»), kas nosodīja šos apstākļus. Rīgas latviešu biedrība sāka apdomāties. Beidzot, sekojot nacionāla gara prasījumiem, biedrība izraudzīja teātrim citu direktoru — P. Ozoliņu. Bijušais direktors bij tomēr pastrādājis lielu darbu: uzaudzinājis veselu slavenu aktieŗu paaudzi. Nu vajadzēja gādāt par vērtīgu darbu šiem spēkiem. Bij jāŗūpējas par nopietnu repertuāŗu. Bet mūsu drāma atradās bēdīgā stāvoklī. Teātra komisija, kuŗas loceklis, cik zināms, jau vairāk gadu bij aŗi Rūdolfs Blaumanis, mēģināja iegūt krietnas lugas, izolīdama godalgas.

*) A. Pazudušais dēls. „D. L.“ Nr. 254. 7. novembrī, 1893. g.

**) T-t. Der verlorene Sohn. Trauer Spiel von Rudolf Blaumann. „Zeitung für Stadt und Land“. Nr. 255—259. Pastripoju s mans A. B.

Blaumanis nevienas lugas uz godalgu neiesūtīja, Aspazijas luga «Atriebēja» izpelnījās pirmo godalgu, bet tika no cenzūras aizliegta. Rozentāla-Krūmiņa «Sarkanais kungs» izpelnījās otro godalgu, kas jau pati par sevi liecinā, ka luga nav pirmās šķiras mākslas darbs. Tā līdz 1893. gadam mūsu skatuves māksla mūsu drāmatiskā literatūrā neatrada neviena ievērojama mākslas darba. Un te nu nāca istā laikā Blaumanis ar savu traģēdiju.

«Taisni šinī uzņēmības un gaidu laikā,» — raksta Aspazija savās atmiņās — «kad izsalkusi publika gaidīt gaidīja — nāca arī laika piepildītājs — Rudolfs Blaumanis. Šis yārds jau bija ieskanējies lugā «Zaļi» un modinājis publikas interesi, bet tas bija bijis tikai priekšpavasars; starpā nāca pagāra pauze un tad tikai uzplauka Blaumaņa literāriskais maijs ar viņa «Pazudušo dēlu».

Reti mēdz sagadīties kopā tik laimīgi apstākļi, kā toreiz: nobriedis laiks, uzņēmīga publika, aizgrābjoša un drāmatiski izdevusies luga, ģeniāls autors un ģeniāli izpildītāji — aktieri, kuŗi bij labā skolā mācījušies.»*)

Blaumaņa lugas pamazām sāka iekarot mūsu skatuves pilsētās un uz laukiem.

Ap to pašu laiku, kad kļuva pazīstams «Pazudušais dēls», Blaumanis laida klajā savu pirmo stāstu krājumu: «Pie skala uguns». Visus savus stāstus Blaumanis krājumā nav uzņēmis: no 14 līdz tam iznākušiem stāstiem viņš izvēlējies tikai 7, tā tad tikai pusi. Domājams, ka, izvēloties stāstus atsevišķam krājumam, Blaumanis turējis pār sevi stingru tiesu. Vienkārt, to jau rāda pati izvēle, otrkārt, rakstnieka brālis zina stāstīt, ka pārdrūkājāmie stāsti tikuši rūpīgi koriģēti un pārbaudīti.

*) Aspazija. Iz atmiņām par Blaumani „Teatŗa vēstnesis“ 1923./24. g., Nr. 5.

Blaumaņa stāstu krājumu kritika vispār uzņēma atzinīgi, kaut gan, jāatzīst, šī krājuma vēsturiskā nozīme vēl tagad nav skaidri apzīmēta. Tā 1893. gads pieder pie ievērojamiem gadiem Blaumaņa dzīvē un darbībā, ienesdams arī mūsu literātūrā jaunas mākslinieciskas vērtības ar literātūrvēsturisku nozīmi.

Šajā gadā atzīmējama arī kāda jauna iepazīšanās, kuŗai Blaumaņa dzīvē sevišķa nozīme. Es te domāju iepazīšanos ar Aspaziju. Blaumanis, cik zināms, jūsmojis par Aspaziju, kā sievieti, un apbrīnojis, cildinājis un cienījis viņu, kā lielu talantu.

Kad nākamā, 1894. gada sākumā uzved Aspazijas «Vaideloti», Blaumanis raksta savā organā jūsmīgu recenziju, no kuŗas dabūjam arī zināt viņa teorētiskos ieskatus par drāmatisko mākslu. Aspazijas panta apzīlinošā spožuma un kuplās gleznu bagātības, tāpat arī priekšzīmīgās tehnikās uzbūves un īsti cilvēciskās fābulas dēļ visi tā saucamā ideālistiskā virziena piekritēji un entūziasti esot Aspazijas lugu atzinuši par labāko latviešu drāmu, un tā kā viņš arī neesot nekas cits, kā entūziasts, un t e o r i j ā ideālistisko dzejas veidu stādot augstāk par pārējiem, tad viņš arī labprāt parakstoties zem šī sprieduma. Blaumanis redz jaunajā dzejniecē īstu talantu, kās aicināts plūkt skaistākos augļus no dzejas koka*).

1893. gads Blaumaņa literāriskā darbībā ir divejādi ievērojams, tikpat drāmā, kā arī novelistikā. Ja «Pazudušais dēls» ir pirmais meistara darbs mūsu oriģināldrāmā, tad tāpat «Pie skala ūguns» sniedz pirmos meistardarbus mūsu novelistikā, ko jau tūliņ 1893. gadā, tajā pašā «Austruma kalendārā», atzīmē Pavasaru Jānis, rakstot

*) Zeitung für Stadt und Land. 1894, Nr. 15. R. Bl. „Das lettische Theater“.

apskatu par iepriekšējā gada rakstniecību un novērtējot arī minēto Blaumaņa krājumu. Uzrādījis dažus trūkumus Blaumaņa darbos, Pavasaru Jānis saka:

«Taču, neskatoties uz visa tā, mēs Blaumani gribētu nosaukt par mūsu ievērojamāko novelistu, ja noveli ņemam vārda īstā nozīmē, no kuŗa stāvokļa Apsīšu Jēkaba ražojumiem, pēc mūsu domām nedrīkst piešķirt šo vārdu.»*)

Tā 1893. gadā Blaumanis nodibina sev ievērojamākā drāmatika un ievērojamākā novelista slavu, reizē ar to uzvirzīdams mūsu drāmu un noveli uz nopietna estētiska ceļa.

1890., 1891. un 1892. gadi, liekas, bijuši ļoti grūti darba gadi Blaumaņa dzīvē. Parasti viņš vasaras mēdza pavadīt uz laukiem, bet minēto gadu vasaras viņš, liekas, bijis spiests dzīvot Rīgā.**). Tā 1892. gada jūlija otrā pusē Melngailis raksta Blaumanim, ka ieradīšoties Rīgā un gribot uzturēties pie viņa, bet tā, ka Ruets to nezinātu. Acīmredzot, Blaumanis pašā vasaras vidū bijis Rīgā. 1893. gada vasarā Blaumanis pāris nedēļas pavada Rīgas jūrmalā un pa daļai Brakos. 1894. gadā Blaumanis jau martā ir uz laukiem un ap to laiku arī atstājas pavisam no vācu laikraksta redakcijas. 1894. gadā nomirst dzejnieka tēvs, un nu rodas jauni pienākumi: saimniecības vadīšana tēva mājās.

Tā sākas atkal Blaumaņa dzīvē jauns laikmets, kas, liekas, ir viens no auglīgākiem un laimīgākiem rakstnieka mūžā.

*) Turpat 83., 84. lapp.

**) 1892. g. „Zeitung für Stadt und Land“ Nr. 1 iespiests Blaumaņa stāstiņš „Ziedoņa reibonis“ („Frühlingsrausch“), kuŗā, starp citu, tēlots cilvēks, kas pilsētas stādījumos meklē pacilātu noskaņu, bet pilsētas daba to viņam nespēj dot; to var dot tikai Ogres krasti dzimtenē! Ārkārtīgi svarīgs dokuments nevien Blaumaņa toreizējā stāvokļa raksturošanai, bet sevišķi viņa daļrādīšanas psiholoģijai (Kop. r. XI. 283.)

4. Jaunās strāvas laikā

(1894.—1897.)

Sākot ar 1893. gadu visu latviešu kultūrālo sabiedrību saviļņoja jauns virziens mūsu gara dzīvē: jauni uzskati ekonomikā, politikā, sociālā dzīvē, ētikā, dabas zinātnē, filozofijā, literātūrā. Šo uzskatu pamati bij vēsturiskais materiālisms un sociālisms.

Pēc 4 gadu intensīvas darbības Rīgā Blaumaņa dzīvē un darbībā nāk mazs atslābums, kas ilgst veselu gadu. 1894. gads Blaumaņa literāriskajā gaitā ir vienīgais gads, kuņā rakstnieks nekā nav radījis.

Šajā gadā viņam nomirst tēvs, un nu jāuzņemas saimniecības vadīšana, kas aizņēma ne mazumu laika un spēka.

«Visu gadu rakstnieks gandrīz uzturas uz laukiem, uz vēstulēm atbild ne labprāt, vai ļoti īsi un sausi, kā to konstatē, piem., Niedra savās vēstulēs, teikdams, ka Blaumaņa vēstules esot tik īsas, ka beidzoties pirms iesākšanās (vēstule no 26. febr. 1894. g.). Uz zināmām pārdomām Blaumani var būt pamudinājušas Teodora un Jansona kritikas. Teodors pārmeta viņam dzīves kustinātāju ideju trūkumu, Jansons atrada arī viņā zobojamu erotismu, norādīdams gan tikai uz vienu vienīgu Blaumaņa stāstu («Šūpulis»). Klusēšanas iemesls tiešām varēja būt jaunās strāvas saceltie strīdi par pārmērīgo erotisma kultivēšanu, senti-

mentālo salkanību un nopietnāku ideju trūkumu mūsu toreizējā literatūrā. Strīdi ap literatūras jautājumiem bij toreiz nedzirdēti trokšņaini un nikni, tā ka tik jūtīgai dvēselei, kā Blaumanim, viņi nekādā ziņā nevarēja paiet bez iespaida garām. Ir kāds fakts, kas norāda, ka Blaumanis mēģinājis iet pa jaunās strāvas ceļu. Tā martā viņš piesūta Melngailim vienu «Dienas lapas» numuru ar kādu no saviem feļetoniem. Uz to Melngailis atbild, ka nav labi zoboties par Lautenbachu un Zeiboltu pēc Jansona parauga. (13. martā 1894.). Tas ir feļetons «Labāko aprindu dzejnieks», («D. l.» Nr. 35).

1895. gadā Blaumanis sāk reaģēt arī uz tiem iespaidiem, ko saņēma no cīņām, kas norisinājās starp jauno strāvu un veco strāvu mūsu literatūrā. Viņa pozīcija diezgan interesanta. Kritiķis Jansons, kā zināms, savās «Domās par jaunlaiku literatūru» ļoti asi bija nokritizējis toreizējo literatūru, tiklab pēc satura un virziena, kā formas un stila, sludinādams reālisma un sociālo ideju vajadzību mākslas darbos. Kopš 1893. g. augusta mēneša, kad šīs domas pirmo reizi spilgti tika izteiktas, tad nu pastāvēja visu laiku skaļš literārisks kaņš par visdažādākiem jautājumiem sakarā ar literatūru, sevišķi nacionāliem, sociāliem, ētiskiem un estētiskiem.

Lai labāki toreizējās cīņas mums tiktu tagad saprotamas, jāsaka pāris vārdu par viņu socioloģiskajiem pamatiem. Līdz 90. gadiem mūsu ideologi, runājot un rakstot par mūsu vajadzībām, bij rēķinājušies tikai ar nacionālajām interesēm. Bet 90. gados jau kļuva redzams, ka nācija un sabiedrība nav identiskas lietas. Nācija, kā zināms, aptver daudzas un dažādas sabiedriskas ļaužu kategorijas. Kad cīņās starp latvju un vācu tautībām mūsu nacionālās intereses bij pietiekoši noskaidrojušas, sākās sociālo interešu noskaidrošanas

laiks. Un šī cīņa norisinājās ne vairs starp latviešiem un vāciešiem vai krieviem, bet pašā latviešu tautā. Zināmas intelligences grupas, balstīdamās pa daļai uz sīkpilsonību, pa daļai uz rūpniecības strādniecību, pacēla sociālās problēmas, kas līdz tam nebija kustinātas. Galveno vietu šo problēmu starpā ieņēma strādnieku un sieviešu emancipācijas jautājumi. Nostājoties uz šī pamata, sociālo jautājumu ideologiem visa mūsu kultūra izlikās citādā gaismā nekā agrāk. Ekonomika, sabiedriskā zinātne, reliģija, māksla, ētika, estētika — viss izlikās citāds.

Socioloģiskais viedoklis ātri izvērtās par jaunu pasaules uzskatu ar jaunām idejām, jauniem centieniem — kurus izteica politiskās, ekonomiskās un garīgās dzīves laukos. Bet tā kā politiskā un sociālā dzīve toreiz bij zem stipras valdības kontroles, tad jaunās idejas svabadāk varēja izteikties, runājot par rakstniecības un mākslas jautājumiem. Tamdēļ arī rakstniecības parādības izlietoja kā izdevīgu gadījumu sludināt jaunās idejas zīmējoties nevien uz rakstniecību, bet vispār uz visu politisko, ekonomisko, sociālo un garīgās kultūras dzīvi. Parasti jau šīs idejas nemaz nesauca vārdā, cenzūra to neatļāva, bet izlīdzējās ar vairāk vai mazāk izdevīgiem aplinkiem. Jansona publicistiskā darba «Domas par jaunlaiku literātūru» idejisko prasījumu var satvert divos vārdos: sociālais jautājums.

Strīdi ap jaunās strāvas paceltajiem jautājumiem ilga vairāk gadu no vietas un bija ļoti skaļi. Bet kā nu izturējās Blaumanis šajā idejisko cīņu laikā? Šis vērtību pārvērtēšanas laiks gluži nemanot nepagāja viņam garām.

1895. g. februārī viņš, kā Ārišu Andrs, ievieto «Dienas lapā» satirisku kritiku par Zeibolta balādi: «Zvanezers» («D. l.» Nr. 29.)

Tajā pašā gadā kāds pseudonīms Brunhilde (Matilde Friedite, dz. Jurevič) laida klajā brošūru: «Latviešu literatūras soģiem un nievātājiem», kuŗā ņēmās aizstāvēt latviešu rakstniekus pret Jansona uzbrukumiem. Sakarā ar šo grāmatu Blaumanis tā pašā gada jūlijā «Dienas lapā» ievieto «Balsis iz publikas» protestu: tā neesot nekāda aizstāvēšana; latvju rakstnieki nestāvot ar Brunhildi sakarā; bez tam Brunhilde soloties aizstāvēt rakstniekus pret soģiem un nievātājiem un runājot tikai par vienu vien Jansonu. Blaumanis ieskatot par savu pienākumu vairāku viņam pazīstamu nopietnu rakstnieku vārdā, aprādīt, ka Jansona izsacītie pārmetumi, lai gan parupji, esot pa lielākai daļai dibināti. Latvju rakstnieki viņam arī atbildēšot, tikai viņu atbilde nebūšot izteikta rupjiem vārdiem, bet tā būšot rāma un pieklājīga — viņi atbildēšot ar saviem darbiem. Citu aizstāvju nevajagot.*)

Blaumanis nepieslējās jaunajai strāvai. Iemesls tam meklējams viņa pašā dabā, kuŗas dominante ir — estētiskās jūtas. Ar šo jūtu dominējošo lomu Blaumaņa dabā arī izskaidrojams viņa mākslas raksturs, viņa izturēšanās pret jauno strāvu un pret dažādajām gara un mākslas strāvām vispār.

Diezgan gaiši tas redzams no liriskā strīdus, ko Blaumanis 1895. gadā uzsāka ar Aspaziju. Aspazija bij ievietojusi «Dienas lapā» dzejoli «Atzinums», kuŗā pati sevi tiesāja kā noziedznieci, tamdēļ ka viņa neesot izpildījusi dzīves lielo uzdevumu un pārmeta mūzai, ka tā viņas skatam noslēpusi dzīves īstenību, aizsegdama zelta audiem viņas kailumu un vātis. Izlasījis šo dzejoli, Blaumanis tūliņ uzrakstīja gaŗu dzejojumu, kuŗā kritizēja Aspazijas uzskatus par dzejas uzdevumu un

*) Rudolfs Blaumanis. Balsis iz publikas. „Dienas Lapa” 1895. g., Nr. 153.

izteica domas, ka ļaužu vairums arvien ies zem smagas nastas, kuŗu iznīcināt nevar, bet gan tikai atvieglināt, un to var darīt arī sniedzot puķes tautai, par kuŗām būs pateicīgi visi — jauni un veci, vārgi un slimi. Aspazija turpreti savā atbildes dzejojumā uzsvēra, ka ar puķēm vien nekas nav panākams mākslā: tās uzdevums ir rādīt izsalkušiem, kā sadragāt važas, un sludināt jaunu nākotni.*) Te skaidri redzams Blaumaņa ieskats par dzejas uzdevumu: tas ir estētiska rakstura. Aspazijas ieskats turpreti estētiska un socioloģiska rakstura.

Tā Blaumanis novilka līniju starp sevi un jauno strāvu. Skatoties uz šo strīdu tagad atpakaļ vēstures perspektīvē, redzam, ka viņš ienes toreizējo mākslas jautājumu interpretācijā jaunu momentu: tīri estētisko. Jaunās un vecās strāvas pārstāvji strīdējās par to, vai mākslai būt reālistiskai un vai tur pielaižamas sociālās idejas. Kā reliģiskās un ētiskās idejas pielaižamas, to liecināja visa iepriekšējā rakstniecība savos labākos pārstāvjos, kā: Neikens, Kaudzītes, Apsīšu Jēkabs. Nacionālās idejas rakstniecībā kultivēja tautiskie romantiķi. Kā mākslas uzdevums ir arī ietvert sociālās problēmas, to sludināja Jansons un Aspazija. Blaumanis nepieslējās ne vienam, ne otram virzienam, bet palika savrūp ar savu estētisko realismu.

Ar septembri sākot, mums nodibinājās toreiz jauns žurnāls: «Mājas viesu mēnešraksts», Dr. philos. P. Zālītes vadībā. Žurnāls uzsāk savu gaitu taisni ar Blaumaņa sacerētu ievada pantu. Tas rāda, ka Blaumanis šim pasākumam stāvējis tuvu. Tanī gadā iznākušos numuros viņš laiž klajā šādus darbus: pasaku «Auseklis, Rieteklis un Sārta», «Stāsts par cūku, kuŗa runājusi» un dažus dzejoļus.

*) „Dienas Lapa”, 1895. g., Nr. 217, 225, 233.

Līdz polemikai ar Aspaziju Blaumanis, kā lirikis, nebij pazīstams, ja neņemam vērā viņa paša aizmirsto dzejoli, ko tas ar svešu parakstu bij iespiedis gadu 10 atpakaļ, un vācu laikrakstā iespiestos dzejoļus. Uzsācis strādāt līdzās drāmai, stāstam, novelei arī lirikā, viņš turpināja ar sekmēm šo darbu jaunajā žurnālā.

Blaumanis, liekas, visu 1895. gadu pavadījis Ērgļos. Tā Melngailis vēl 24. novembrī raksta uz Ērgļiem kādu karti, ka Berlinē piepeši miris viņu kopējais draugs Viktors fon Andrejānovs. Tas Blaumanim, protams, bij sāpīgs zaudējums, lai gan ap to laiku starp abiem dzejniekiem bij iestāties it kā vēsums.

Visu 1896. gadu līdz beigām Blaumanis nodzīvo galvenā kārtā uz laukiem. Lielāku notikumu — nekādu. Augustā viņš aizvada uz ārzemēm savu draugu E. Melngaili, kas brauca uz Drezdeni studēt muziku. Liekas, arī Blaumanis pats gribējis doties uz ārzemēm uz kādu laiku. Vismaz ap Ziemas svētkiem Andrejānova kundze raksta viņam vēstuli, saka, ka dzirdējusi ko par viņa nodomāto braucienu un priedājas savu draugu redzēt arī pie sevis. Iemesls, kamdēļ Blaumanis gribējis doties uz ārzemēm, būs bijis, laikam, Melngaiļa sajūsmas pilnās vēstules par mākslas dzīvi ārzemēs.

Sarakstīšanās ar Andrejānova kundzi par Blaumaņa braukšanu uz ārzemēm turpinās arī 1897. gadā.

Uz ārzemēm Blaumanis tomēr neaizbrauca. Arī Rīgā viņu redz maz. Viņš dzīvo galvenā kārtā uz laukiem arī vēl 1897. un 1898. gadā līdz pat rudenim.

1897. g. vasarā Blaumani apmeklēja Teodors Zeiferts un pārveda no Brakiem ideju, kuņas dzimšanā nopelni arī Blaumanim: tā ir ideja izdot rakstu krājumu, kas realizējoties dabūja nosaukumu «Jaunā raža».

Blaumaņa lugas, kas tanī laikā parādījās: «Trīnes grēki», «Potivara nams» jaunās strāvas kritika bargi notiesāja viņu idejiskā tukšuma dēļ.

Labāki panākumi nekā drāmā Blaumanim šajā laikā bija epikā. Viņa episkie darbi, tiklab skaita, kā satura ziņā, pārsniedz drāmatiskos. Šajā laikā viņš saraksta pavisam 10 dažādu episku darbu, no kuriem daži pieder pie vislabākā, ko Blaumanis vispār radījis, kā: «Smiltainē», «Ievas laime», «Purva bridējs», «Andriksons». Pa atsevišķiem gadiem, kā jau pa daļai minēts, Blaumaņa episkie darbi sadalās šādi: 1896. gadā — glezniņa «Sapnis» un novele «Baltais», 1897. — stāsts «Bailes no laimes», novele «Dancis pa trim», pasaka «Burtnieks», novele «Romeo un Jūlija», stāsts «Smiltainē», 1898. gadā — noveles «Ievas laime», «Purva bridējs» un «Andriksons».

Kā redzams, visi šie darbi nepieder pie vienas epikas nozares, bet sadalās četrās kategorijās: 1) skice jeb glezniņa, kā viņu Blaumanis nosaucis, 2) pasaka, 3) stāsts un 4) novele.

Skice un pasaka bij tolaik pavisam jaunas epikas kategorijas, un Blaumanis pieder pie novātoriem šajā laukā, lai gan viņš te neko ievērojamu neradīja. Ievērojamākas jau ir stāstu un noveļu kategorijas. Ne visi darbi te vienlīdzīgi vērtīgi, un par dažu Blaumanim nācās izklausīties diezgan asu kritiku.

Pārrunājamā laikmetā diezgan kupli bij atīstījusies arī Blaumaņa lirika. «Mājas viesā mēnešraksta» katrā gada gājumā atrodam labu virkni Blaumaņa dzejoļu, starp tiem jau pašā sākumā dažu no mūsu lirikas visskaistākiem ziediem, piem.: «Vēl tu rozēs plūc». (1895.)

Tomēr Blaumaņa liriku kritika ievēroja samērā maz, kaut gan dzejnieks uz reizi ieņēma vienu no pirmajām vietām mūsu toreizējā lirikā. Blaumanim parādoties mūsu lirikā, ievērojamākie

vārdi bij Aspazija, Poruks, E. Veidenbaums. Populārs bij arī Zvārguļu Edvards, un pamazām sāka gūt ievēriību Rainis. Katram no Blaumaņa laika biedriem bij sava noteikta īpatnība, un tādas netrūka arī Blaumanim, bet kā stāstā un novelē, tāpat arī lirikā viņu nebija tik viegli atrast, jo Blaumaņa lirikas īpatnība nav idejiskā saturā, kuŗu tik viegli ieraudzīt, bet gan psiholoģiskās un estētiskās vērtībās, kuŗas kritika ne tik viegli mēdz uztvert, sevišķi tolaik, kad prasījums pēc sociālām idejām bija valdošais.

Šie gadi, kuŗus Blaumanis pavadīja lauku klušumā un vientulībā kā neatkarīgs rakstnieks, bijuši dažā ziņā neauglīgi, bet dažā ziņā auglīgi gadi. Drāmā Blaumanis neguva tos panākumus, ko iepriekšējā laikmetā, turpreti novelē viņš sasniedza pašu kalngalu savā mākslinieciskā attīstībā, un lirikā nostājās mūsu labāko liriķu pirmajās rindās.

No šejienes sākas Blaumaņa darbība latviešu žurnālistikas laukā, uz kuŗieni mēs viņam sekojam ne ar sevišķi priecīgu prātu.

5. Blaumanis — latviešu avīžnieks

(1898.—1901.)

Tie ir savādi gadi, kuŗos Blaumanim nācās palikt par latviešu žurnālistu. 1897. gada jūnijā valdība bija aizliegusi «Dienas lapu» uz astoņiem mēnešiem un apcietinājusi viņas vadītājus, redzamākos līdzstrādniekus, vispār 138 jaunstrāvniekus. Tā bij pirmā politiskā katastrofa mūsu žurnālistikas un vispār gara dzīves vēsturē. Viņa nospieda uzreiz veselu virzienu ar visu viņas organu, programmu un darbiniekiem. Kas no šī virziena palika pāri, tie nedrīkstēja atklātībā savus gara ieročus cilāt, bet tas viņiem bij jādara klusībā, slepenībā. Sociālās problēmas, pie kuŗu apgaismošanas bij strādājuši jaunstrāvnieki, palika tagad illegālas. Atklātībā bij tagad zināms gludums. Atlika — tautības jautājums un garīgās kultūras lietas, kas neķērās tik dziļi sadzīvē, kā jaunstrāvnieku problēmas. Avīžniecībai nu darbs bij vieglāks: bij novilkta robeža, ko var un ko nē. Tamdēļ arī tā laika avīžniecībā neatradīsim dziļāku, plašāku sadzīves jautājumu.

Laikraksti, pie kuŗiem piestājās Rudolfs Blaumanis, bij «Mājas viesis», «Mājas viesi mēnešraksts» un «Dienas lapa», kuŗa pēc notecējušiem aizlieguma mēnešiem 1898. gada rudenī atkal sāka iznākt. Sākumā «Dienas lapu» vadīja viņas agrākais izdevējs P. Bisenieks, bet drīz vien tā pāriet Dr. Arnolda Plātesa rokās, kas visu triju laikrakstu

vadību uztic Dr. philos. P. Zālītei. Tiesa, par atbildīgo redaktoru «Dienas lapai» gan parakstījās Rīgas Nikolaja I. ģimnazijas virsskolotājs G. Pasīts, bet tas bij tikai formas pēc. Galvenais vadītājs bij Zālīte.

Te nu nepieciešami zināt, kāds bij Zālītes vadīto laikrakstu virziens, jo laikraksts bez tāda gandrīz nav domājams. Tiesa, ja laikraksts ir tāds, aiz kā stāv zināmas aprindas, no kuņām viņš izaudzis, tad viņš reprezentē zināmu virzienu un pūlās šinī garā audzināt un vadīt publiku. Laikraksti, pie kuņiem piestājās Blaumanis, bij divu doktoru vadīti organi. Ja jautājam, no kādām aprindām viņi izauga, tad jāatbild: no nekādām. Filoloģijas doktors Arnolds Plātešs bij viens no tā saucamajiem latviešu draugiem, kas savu ideālismu un ari savu kapitālu gribēja izlietot latvju apgaismības labā. Tam nolūkam viņš izraudzīja filozofijas doktoru P. Zālīti 1893. gadā par redaktoru «Mājas viesim», kam 1895. gadā pievienojās «Mājas viesis mēnešraksts» un 1898. gadā «Dienas lapa». Redaktora galvenais lozungs bija: tautai gaismu un patiesību. Šis lozungs ir cēls, bet ari plašs un nenoteikts. Un tāda plašība un nenoteiktība valda ari Zālītes vadīto laikrakstu saturā. Tur daudz labu rakstu par visādiem jautājumiem no visādām zinātņu nozarēm, bet kaut ko apvienojošu laikrakstu saturā grūti bij tolaik saskatīt un grūti ari tagad atrast. Viņu virzienu var apzīmēt vispareizāk ar vienu vārdu: kultūrāls.

Galvenā šo laikrakstu nozīme tā, ka viņi piegrieza nopietnu vērību mūsu oriģinālrakstniecībai un Vakareiropas mākslas dzīves parādībām, gādājot, lai ari mūsu valodā būtu pieejami ievērojamākie dzejas darbi, piem., Ģešes «Fausts».

Blaumanis sākumā izpildīja korektora vietu pie «Mājas viesis» un «Mājas viesis mēnešraksta»

ar 20 rubļiem algas mēnesī, bet vēlāk palika par «Dienas lapas» redakcijas locekli.

Piegriežoties tuvāk Blaumaņa žurnālistiskajam darbam, jāsaka, ka avīžnieka darbs gan ir tāds, kas lielā mērā sakūst kopā ar pārējo redakcijas locekļu darbu, tā ka to atsevišķi grūti izlobīt. Par avīžnieku var spriest gan no tam, kādā garā viņš vada zināmu nodaļu. Bet šinī gadījumā tas nav iespējams, jo daiļrakstniecības nodaļu Blaumanis vadīja kopā ar Aspaziju. Atliek spriest par Blaumanī, kā avīžnieku, pēc tiem rakstiem, kuņus viņš pats avīzei devis. Tie ir: ievadraksti, apcerējumi, teātra recenzijas.

Blaumanis savos ievadrakstos reaģējis uz dažādiem, tā saucamiem, tekošiem notikumiem. Pārļaižot acis pār viņa žurnālistisko biografiju, redzam visraibākos tematus, kā: «Negaisu sagaidot» (par angļu-būru kara varbūtību), «Iz Ļeva Tolstoja dzīves», «Palīdziet» (par leprozoriju), «Angļu Napoleons» (par Sesilu Rodesu), «Taisnība» (tulkojums no Emila Zolā rakstiem kapitāna Dreifusa lietā), «Anglis, kā cilvēks un kā pilsonis», «Biedrošanās un vientulība», «Prezidents Lubets un viņa tiesības», «Vācu universitātes prorektors un studenti». Tie ir gandrīz visi Blaumaņa ievadraksti 1899. gada «Dienas lapā» ar viņa šifru. No 1900. gada ievadrakstiem varam atzīmēt šādus: «Būrietas», «Divi ievērojamu vīru spriedums par būru lietām», «Nākotnes sfinks» (Anglija ar savu politiku).

Tuvāk neļļaižoties šo rakstu saturā, kas tagad, kā novecojis, mūs vairs nevar interesēt, jāsaka, ka tie ir raksti, kuņos valdošais elements ir ne politiskais vai sociālais, bet ētiskais ar cilvēku-un taisnības mīlestību, kā katēgoriskiem imperātīviem pamatā.

Tas pats sakāms par vienu otru avīžniecisku apcerējumu, kas tanī laikā parādījās no Blaumaņa

spalvas. Sevišķi gaiši tas redzams apcerējumā par Fridrihu Nīčēsi, sakarā ar viņa nāvi 1900. gadā. Te Blaumanis runā galvenā kārtā par ētiku Nīčēšes mācībā un arī par viņa stilu, kuŗu ļoti cildinā; Nīčēšes stils spējot aizraut pat tādus cilvēkus, kas citādi šī filozofa un dzejnieka mācībām nepiekrītot.)*

Bet ir gadījumi, kur Blaumaņa rakstos ieskaņas arī diezgan skarbi sociāli motīvi. («Tuberkulozes kongresa pienākumi». «D. l.», 1899., Nr. 117.)

Stila ziņā Blaumaņa avīžnieciskie raksti raksturīgi ar to, ka viņi lietišķi un viegli, patīkami lasāmi. Viņš daudz nerunā, bet ķeras lietai tūlī pie kodola. Tāpat viņš rīkojas savās teātra recenzijās. Blaumanis neraksta gaŗas recenzijas, saturu viņš parasti atstāsta pāris vārdos. Labprāt viņš kritizē lugas tehniku un tad tuvāk apskata aktieŗu spēli. Viņa recenzijas parasti aizņem pāris desmit rindas — ne vairāk. Nereti viņās uzmirz Blaumaņa humors un nošvikst pa satīras cirtienam.

Blaumaņa mākslas vērtību, man šķiet, apliecina arī tas, ka Blaumaņa rakstus drīz vien pamanija mūsu kaimiņi igauņi. Tā 1899. gadā igauņu avīze «Olwik» iespieda Blaumaņa noveli «Dancis pa trim» A. Rebānes tulkojumā. Pēc «Dienas lapas» ziņām, tajā pašā gadā Rebāne pārtulkojis arī Blaumaņa «Pazudušo dēlu». Un tiklīdz parādījās atklātībā novele «Andriksons», viņa tika pārtulkota arī igauņu valodā. Ka vācieši labprāt drukāja Blaumaņa stāstus un noveles, tas mums jau zināms. Ari noveli «Andriksons» sniedza «Riga-sche Rundschau» ap to pašu laiku, kad parādījās oriģināls.**)

*) Dienas lapa. 1900. Nr. 203. „Friedrichs Nietzsche“.

**) Sk. Dienas lapa. 1899. Nr. 117.: Mūsu līdzstrādnieka Rudolfa Blaumaņa etc.“

Blaumanis turēja par vajadzīgu iepazīstināt vācu aprindas nevien ar saviem, bet arī citu latviešu rakstnieku darbiem. Tā, piem., 1896. gadā viņš pārtulko nodaļu no Doku Ata «Pauguriešiem»: «Ipiķis un viņa lejup braukšanas stāsts» un ievieto laikrakstā «Rigasche Rundschau», pārtulko dažus Poruka dzejoļus, kā: «Der Wanderer» un «Tolle Jagd». Blaumanis pārtulkoja arī apmēram pusi no A. Niedras «Liduma dūmos». Tulkojumu bij sācis mācītājs Kārlis Kellers un drukāja to laikrakstā «Düna Zeitung», bet pēc diviem mēnešiem tulkošanu pārtrauca un nākamās pusotra mēnešos to nobeidza Blaumanis.*)

No oriģināldarbiem daiļrakstniecībā Blaumanis šajā laikā sacerējis un laidis klajā: novele «Nāves ēnā», stāstus «Mopsis, jeb nelaime Tērbatas ielā», «Dziru Miķeļa atriebšanās» un skici «Lizete». Vērtīgākais no visiem darbiem ir novele «Nāves ēnā». Šī novele, tiklab psiholoģiski, kā mākslinieciski, pieder pie vislabākā, ko Blaumanis noveļistikā radījis. Reizē ar to viņa arī ir pēdējā Blaumaņa novele. — Ar viņu Blaumanis savā noveļistikā sasniedz kulminācijas punktu. Stāstu rakstniecībā viņš šo punktu jau bij sasniedzis iepriekšējā dzīves posmā, jo pēdējie stāsti vairs nepieder pie viņa labākajiem. Šinī laikā Blaumanis saraksta arī jaunu joku lugu: «No saldenās pudeles», kuŗu «Dienas lapa» sola sniegt saviem lasītājiem 1900. gada pēdējā ceturksnī, bet nesniedz. Jādomā, ka autors nebij vēl lugu nostrādājis tā, ka tā viņu pašu apmierinātu.

Diezgan daudz vērtīga Blaumanis šajā laikā radījis lirikā. Skaita ziņā raža arī te nav liela. Bet daļa no šiem dzejoļiem drīz vien palika par

*) Sk. Düna Zeitung. „Im Rauch der Rodung.“ I/IV—I/VI; 2/VI—16/VIII. 1900.

mūsu liriskas neatņemamu īpašumu, kas, protams, nodod labu liecību par Blaumani, kā liriski. Šos dzejoļus Blaumanis sakopoja un izdeva kopā ar A. Niedras dzejoļiem zem nosaukuma: «Ceļa malā», pievienodams tiem klāt arī kopēju ģimetni. Dzejoļu krājums iznācis Blaumaņa paša apgādībā. Un tā ka šī apgādība uzrāda adresi Tērbatas ielā Nr. 7, tad jādomā, ka Blaumanis sava grāmatu veikala īsajā pastāvēšanas laikā tomēr paguvis izdot vienu grāmatu un šis izdevums reizē ar to ir viņa komerciālā pasākuma vienīgais auglis. Reizē ar to tas ir vienīgais redzamais piemineklis Blaumaņa un Niedras draudzībai, kuŗa drīz pēc tam sāka irt.

Pie Dr. philos. P. Zālītes preses organiēm Blaumanis sabija līdz 1901. gada 23. martam, kad kopā ar septiņiem citiem rakstniekiem un avižniekiem, kuŗu starpā bij arī Teodors Zeiferts un Plūdons, «Baltijas Vēstnesī» paziņoja, ka viņi «tura par savu morālisku pienākumu atklāti izskaidrot,» ka tie no minētiem laikrakstiem atsacījušies un ar viņu redakcijām nestāv sakarā. Al. Būmanis savās atmiņās paskaidro, ka atteikšanās iemesls bijis Zālītes politika pilsētas domnieku vēlēšanās, kuŗas Zālīte jaucis latvju vienprātību, un īpaši dziesmu svētku, kuŗus Zālīte uzaicināja rīkot Rīgas dibināšanas 700 gadu jubilejā.

Par šo vienprātības jaukšanu raksta arī T. Zeiferts savā polemiskajā brošūrā, sakarā ar Zālītes lomu avižniecībā.*)

Lasot Blaumaņa vēstules, liekas, bez šiem iemesliem Blaumanim vēl bijuši citi, kas viņu spieduši no Zālītes laikrakstiem atsacīties: tīri individuāla rakstura.

*) T. Zeiferts. „Dr. Philos. P. Zālīte mūsu avižniecībā.” 1901. 36.—47. lp.

Piestājoties pie P. Zālītes laikrakstiem 1898. g., Blaumanis, liekas, bijis vairāk vai mazāk labvēlīgi noskaņots pret redaktoru, bet aizejot no viņa laikrakstiem, Blaumanis aizgāja kā svešinieks, pat vēl vairāk: kā idejisks pretinieks, kā to pierādīja vēlākās Blaumaņa zobgalības par Zālīti.

6. Blaumanis Pēterpili

(1901.—1904.)

Atstājies no Dr. philos. P. Zālītes vadītiem laikrakstiem, Rudolfs Blaumanis, pēc veca paraduma, vasaru pavadīja uz laukiem, pa daļai savās mājās Brakos, bet galvenā kārtā skolā, pie brāļa. Tā dzīvojot, nu ir atkal vaļas nodoties daiļradīšanas darbam. Blaumanis intensīvi strādā pie jaunas lugas: «Skroderdienas Silmačos», kuŗu bij iesācis Rīgā. Maijā viņš jau raksta Aspazijai, ka pabeidzis jauku gabalu «Skroderdienas Silmačos». (Vēstule 21. maijā 1901. g.)

Blaumaņa draugs Emilis Melngailis, kas tā gada aprīlī beidza Pēterpils konservātoriu kā brīvmākslinieks, aicina savu draugu un pabalstītāju uz Pēterpili, kur viņam būšot itin derīgi vienu ziemu pavadīt un liek Blaumanim priekšā dzīvot pie viņa, strādājot pie Pēterpils vācu laikrakstiem: vai pie «St. Petersburger Zeitung» vai pie «Herold'a». Melngailis viņam sola arī materiālā ziņā līdzēt. (Melngaiļa vēstule Blaumanim no 25. jūlija 1901. g.). Ko uz to Blaumanis atbildējis un kā uz šo lietu skatījies, — nav zināms. Viņš paliek uz laukiem līdz vēlām rudenim.

Par to starpu mūsu žurnālistikā notiek kas jauns: nodibinās «Pēterburgas avīzes», par kuŗu vadītāju uzaicināts Vilis Olavs. Ar šo pasākumu saistās arī Niedra — kā feletonvadītājs, bet Blaumanis kā satiriskās un humoristiskās nodaļas,

«Purva malas», vadītājs. Bez tam Blaumanis vadīja arī vietējo nodaļu, jo viņš bij vienīgais no redaktoriem, kas dzīvoja Pēterpilī. Oktobra vidū Blaumanis jau ir Pēterpilī, no kurienes raksta brālim un savam draugam Aleksandram Būmanim, tagadējam Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētājam un mūsu universitātes docentam, ka ejot labi, bet gribētos tomēr tikt prom un būt Ērgļos. (Pastkarte no 16. okt. 1901. g.).

Blaumaņa noskaņu var saprast, ja ņemam vērā apstākļus, kādos avīzei bij jāstrādā. Pievilcīgā puse bij tā, ka avīze varēja iznākt bez iepriekšējās cenzūras — privilēģija, ko nebij baudījis vēl neviens latvju laikraksts. Avīzes izdevējam O. Rāviņam bij labi sakari ar birokratiju, pat ar galma aprindām, un tas nodrošināja avīzei viņas privilēģēto stāvokli. Ne tik labs bij viņas materiālais stāvoklis. O. Rāviņš bij stipri nekārtīgs saimnieks, un tas ļoti apgrūtināja avīzes iznākšanu un, protams, arī redaktoru dzīvi un darbību. To dabūja manīt avīzes vadītāji jau pie pirmā numura. Izdevējs nebij parūpējies uzmeklēt savam organam pienācīgu drukātavu. Drukātavā trūka tehnisko spēku, un kas bij, tie bij tik neveikli, kā, piem., Olavam ar Blaumani bij viņiem jāmaca teksta aplaušana un iekārtošana. Darbs tik nejēdzīgs, ka galvenais redaktors Olavs pat 30 stundas no vietas neizgāja no drukātavas.*)

Tā sākas Blaumaņa dzīve Pēterpilī un darbība pie demokratiskajām «Pēterburgas avīzēm», kuŗas drīkstēja runāt diezgan brīvu vārdu nebrīvā laikā, kad visā Krievijā, pie kuŗas arī mēs toreiz piedērējām, nebij ne mazāko demokratisko tiesību, tikai rūga nemiers ar pastāvošo kārtību, izlauzdamies

*) Līgotņu Jēkabs. Vilis Olavs savā dzīvē un darbā. Viļa Olava kopoti raksti. I. 1922. g. 90 lapp.

šur un tur uz āru gan studentu, gan strādnieku, gan zemnieku kustības veidā. Katrumēģinājumam, tiekties pēc demokratiskām tiesībām un brīvībām, nomāca jau diglī reakcionāro iekšlietu ministru Sipjagina un Plēves drūmais politiskais režīms. Latvijā šo režīmu vēl smagāku padarīja muižniecības privilēģētā vara pār zemniekiem un visu mūsu toreizējo iekārtu. Mūsu dzīvē, ekonomiskā un sabiedriskā, sociālā un nacionālā, baznīcas un skolas lietās, literātūras un vispār kultūras laukos bij daudz sasāpējušu jautājumu, kuŗus vietējā prese nedrīkstēja kustināt. Pie šiem jautājumiem nu ķērās jaunais laikraksts. Avīzes vadītājs nebij ne vecās strāvas jeb nacionālistu piekritējs, ne ari jaunstrāvnieks, bet nacionālists, kas redzēja veco nacionālistu aprindās daudz trūkumu, no kuŗiem galvenie bij viņu konservātīvisms un nacionālā laipošana starp latviešu un vācu interesēm. Kritizēdams vecnacionālistus, Olavs līdzināja ceļu jaunam skaidrākam nacionālismam un, piegriezdams vērību ari mazpilsonisko un mazturīgo cilvēku vajadzībām un interesēm, viņš strādāja demokratisma garā. Tā avīzes virzienu var saukt par liberālu vai, pareizāk, par nacionāldemokratisku. Tā ka jaunās strāvas balss bij aplūsināta, tad jaunais virziens tanī laikā bij visbrīvākais, kas viņam piešķīra sevišķu nozīmi mūsu toreizējā dzīvē. Brīvā doma un asā kritika izpaudās nevien ievadrakstos, bet ari korespondencēs un humoristiski-satiristiskajā feļetonā, kuŗu zem «Purva malas» nosaukuma, vadīja Rudolfs Blaumanis un pēc tam ari Zvārģuļs Edvards.

Interesantu glezniņu par Blaumaņa dzīvi Pēterpilī zīmē K. Ducmanis, toreiz students un žurnālists, tagad Latvijas pārstāvis Tautu savienībā.

«Pirmajā laikā» — viņš raksta savās atmiņās — «Pēterburgas avīžu» redakcija un kantoris atra-

dās Gaļernajas ielā 55*), lielkņaza Michaila Aleksandroviča namā, kur dzīvoja arī izdevējs O. Rāviņš.

Blaumanis dzīvoja vienā mazā istabiņā, turpat strādāja, pieņēma ciemiņus, uzkoda un gulēja. Tur bieži varēja sastapt latviešu studentus un citus latviešus, un Blaumanis ļoti labprāt patērzējās ar jaunatni, cienāja ar uzkožamiem un tēju, pats dzīvi piedalījās sarunās un laikiem jutās omulīgs. Blaumanis ļoti mīlēja redzēt ap sevi tādu jaunatnes svītu, un pats ar to jutās jauns.

Latviešu teātra izrādēs Pēterpilī allaž netrūka arī Blaumaņa, un atkal pēc izrādes tas atradās studentu un vispār jaunatnes vidū, un visnotaļ bij jautrības un omulības uzturētājs ar savu stāstīšanu un mūžīgi labsirdīgo humoru.»**)

Blaumaņa draugs, Rudolfs Jirgens, savās atmiņās sniedz šādus raksturīgus faktus par viņa dzīvi un darbību Pēterpils laikmetā:

«Par avīzēm Blaumanis stāstīja, ka tās iegūstot tautā arvienu lielāku piekrišanu un ka viņu lasītāju skaits vienmēr vairojoties. Bet par lielu traucekli esot atkal tie paši izdevēja naudas apstākļi. No Baltijas arvienu pienākoš jauni avīžu pasūtījumi līdz ar klāt pielikto abonenta naudu. Bet Rāviņš šo naudu izdodot savām personīgām un ģimenes vajadzībām, un aiz tā paša naudas trūkuma neesot iespējams arvienu pavairot avīžu drukājamo eksemplāru skaitu, saskaņā ar abonentu skaita pieaugšanu, un tā dažs abonents, naudu atsūtījis, tomēr savu pasūtīto eksemplāru

*) Te jāpiezīmē, ka šī vieta jau ir otrā. Pati pirmā redakcijas vieta atradās Postamta ielā 13, kur Blaumanis arī dzīvoja — visu gadu.

***) K. Ducmanis „Pēterburgas posms latviešu avižniecībā”. Latvīis. 1922. Nr. 255.

nesapņemot pa divi mēneši un pat ilgāki. Tas, protams, radot neuzticību pret pašu laikrakstu.

Par avižu stāvokli vispārīgi jāpiezīmē, ka galvas pilsētā viņas baudīja tādu brīvību, par kādu Baltijā iznākušie laikraksti ne sapņot nesapņoja. Rāviņš bija pratis iegrozīt vienu no lielkņaziem par sava dēla krusttēvu, un šāda saradošanās sagādāja lielu neaizkaņamību ir pašam Rāviņam, ir viņa laikrakstam.»

Blaumanis sabija pie šī laikraksta ap divi un pus gada: no 1901. g. oktobra līdz 1904. gada janvārim, ar trīs ceturtdaļ gada pārtraukumu 1903. gadā. Ja jau avižnieka darbs tā laika apstākļos vispār nebija viegls, tad jāsaka, ka Blaumaņa darbs pie «Pēterburgas avīzēm» bij sevišķi grūts. Bez tīri avižnieciskiem apstākļiem te sava loma vēl citiem, kas šoreiz ņemami vērā: Pēterpils smagais klimats, avīzes izdevēja nekārtīgā saimniekošana, kuņas dēļ bija jācieš nevien avīzes abonentiem, bet vispirmā kārtā redaktoriem un, protams, arī Blaumanim.

Beidzot nu jājautā: bet ko tad īsti Blaumanis paguva izdarīt savā žurnālista un redaktora darbā? Žurnālistikā te mācāmie Blaumani pazīt divejādi: kā feļetona vadītāju un feļetonistu. Kā feļetona vadītājs viņš prata nostādīt daiļliteratūras nodaļu tā, ka arī tagad vēl ar interesi varam šķirstīt un lasīt attiecīgos gada gājumus. No cittautu rakstniekiem tur sastopam tādus vārdus, kā: Čehovu, Tolstoju, Mopasanu, D'Annuncio, Lilienkronu, Moeriki u. c. Tie ir vārdi, kuņiem arvien būs laba skaņa pasaules literatūrā. No pašu rakstniekiem bez Blaumaņa, Niedras un Treumaņa sastopam dažus jaunākus rakstniekus, kas še vingrinājās gan stāstā, lirikā, gan satiriskā feļetonā, kā: Andr. Upītis, A. Ķēniņš, Ķēniņa kundze, K. Skalbe, A. Austriņš, J. Kleinberģis, Atskabarga (K. Ducmanis) un arī vēlākie Blaumaņa apkaņotāji, Viktors

Eglīte un K. Jākobsons. Pāris vietās sastopam arī Aspazijas un Raiņa vārdus.

«Purva malā» savā laikā modināja ļoti lielu interesi. Viņas programma svarīga: izgrāvēt tumšības purvu, lai to pārvērstu par auglīgu tīrumu. Dzenot vēlākos laikos šajā tīrumā vagu pēc vagas un sējot tur kviešus, arājs pieminēsot arī grāvraci, kas šo purvu pārvērtis par auglīgu zemi. Pārlasot tagad «Purva malas» humoristiski-satiriskos feļetonus, paliekam tā kā nesaprašanā, kas īsti varējis tolaik lasītājus interesēt. Cīņa vērsta pret baroniem, vācu neiecietību, pilsonisko prakticismu un seklību, pret nebūšanām pašvaldības lietās un pret dažādiem trūkumiem kultūrālā, sociālā un nacionālā dzīvē. Tikai notikumi, kas devuši vielu humoram un satirai, pieder lielāko tiesu pie tā saucamā tekošā momenta notikumiem — un ar to arī izskaidrojams, kamdēļ mūs šis humors un šī satira vairs nespēj interesēt. Tas nu reiz ir dienas notikumu dabā: viņi reizēm sacel lielus putekļus, bet paiet acumirkļis, putekļi nogulst, un citi notikumi rit atkal pāri, it kā nekas nebūtu noticis. Tikai pāris gabaliņu man gribētos atzīmēt kā tādus, kas uzglabājuši interesi arī vēl tagad. Tie ir Blaumaņa feļetons «Veca dziesma» un satira «Baltiešiem» no Henrikus Lettus. Blaumanis savā feļetonā, kā jau virsraksts rāda, tēlo vecu veco mātes klūdu: bērnu lutināšanu audzināšanā, no kam ceļas posts gan audzināmam, gan mātei pašai un vecākiem vispār. Formālā ziņā feļetons ir stāsts, rakstīts ritumā un ar atskaņām. Tas nu nebūtu nekas sevišķs, jo tāda stāsta forma jau bij pazīstama no Sudrabu Edžus darbiem. Bet cik Sudrabu Edžum šie ražojumi smagi un pēc savas būtības ir liriski-episkas poēmas, tik Blaumaņa tēlojums vienkāršs, veikls un brīvs no jebkādiem lirikas piemaisījumiem. Man liekas, ka te Blaumanis devis prototipu ne ritumā rakstītam humoristiskam stā-

stam vien, bet vispār stāsta ritmiskai formai, kādu tagad jaunākie dzejnieki nereti lieto.

Kas zīmējas uz satīru «Baltiešiem» no Henrikus Lettus, tad tā ievērojama gan ar savu autoru, gan formu, gan saturu. Viņas autors ir Rainis, kas tolaik bij trimdā un ar savu īsto vārdu negribēja savu darbu parakstīt, lai nevērstu administrācijas vērību uz sevi, bet varbūt arī tamdēļ, ka ar savu vārdu negribēja nākt klajā «Pēterburgas avīzēs», kuŗas virzienam viņš taču nevarēja īsti piekrist. Formas ziņā satīra rakstīta tīrskanīgos heksametros un saturā zobojas par vāciešiem, kas ar savu apspiešanas politiku pa sešiem gadu simteņiem nav tomēr manījuši, kā izaug latvju patstāvība, pašapziņa, spēks. Satīra atšķīras no visas pārējās «Purva malas» dzejas ar savu plašo vēsturisko, sociālo un nacionālo perspektīvi un ar to, ka savu māksliniecisko raksturu uzglabājusi līdz mūsu dienām.*)

Strādājot pie «Pēterburgas avīzēm», Blaumanis sāka arvien vairāk izkopt to savu literārisko apdāvinājumu, ko sauc par humoristiski-satīriskā feļetonista talantu. Šis feļetonisms nav pie mums gluži jauna parādība. Viņu uzsāka Kr. Barons, turpināja Māteru Juris un Laubes Indriķis. Kā apdāvinātākais pēctecis viņiem nu pievienojās Rudolfs Blaumanis.

Mākslas ziņā Pēterburgas laikmets Blaumaņa dzīvē tomēr nepieder pie augļīgiem. Tiesa, stāstā Blaumanis maz ko radījis tanī laikā, tikai trīs nelielus darbus: «Pie aizbiruša avota», «Skandāls» un «Līze». Arī dzejoļu raža nav liela, bet toties viņam izdevies radīt dažus no saviem skaistākiem dzejoļiem, kuŗiem paliekama vērtība, kā: «Sapņu zeme», «Mazās Martas pavasaŗa dziesma» un «Tā-

*) Sk. „Pēterburgas aviŗu lit. piel.“ 1902. Nr. 104. „Baltieŗiem.“

lavas taurētājs». Smaguma punkts Blaumaņa tā laika daiļradīšanas darbā tomēr ir — drāma. Te viņš radījis vienu no saviem visvērtīgākiem drāmatiskiem darbiem: «Indrānus» — 1903. gada vasarā. Jādomā, ka Pēterpils ar savu mākslas dzīvi būs darījusi uz Blaumani tomēr labyēlīgu iespaidu. Te nu varētu iebilst, ka Blaumanis «Indrānus» nerakstīja Pēterpilī, bet uz laukiem. Tas tiesa. Bet tā jau viņš darīja arī agrāk: mākslas darbus, kad tie idejā nobrieduši, viņš ietvēra formā uz laukiem.

Ar 1904. gada sākumu beidzas Blaumaņa darbība pie «Pēterburgas avīzēm». Šī gada februārī viņš vēl ierodas Pēterpilī, un kādu mēnesi strādā redakcijā, bet viņa galvenais nolūks cits: viņš ieradīs, lai izcenzētu savu jauno lugu «Indrāni», ko 1903. gadā bij radījis. Martā jau sastopam Blaumani atkal uz laukiem. Vēl pāris mēnešu viņu saista daži pavadieni ar laikrakstu, kur viņš pārdzīvojis tik daudz grūtu brīžu, bet tad pārtrūkst arī šie pavadieni, un viņš aiziet galīgi no avīzes, palikdams uz laukiem, kur pāris gadu dzīvo atkal kā neatkarīgs rakstnieks.

7. Revolūcijas blāzmā

(1904., 1905.)

Laikmeta psīche

Mūsu tautas dzīvē arvien bijusi laba tiesa sa-sāpējušu jautājumu. Tikai mēs nekad nevarējām ķerties pie viņu atklātas pārrunāšanas, nerunājot jau nemaz par piedališanos pie viņu nokārtošanas. Mums arvien bij vajadzējis ciest klusu un pildīt tos pienākumus un nest tās nastas, ko uzlika vācu muižniecība un krievu valdība, vai nu katra par sevi, vai saziņā viena ar otru.

Ap 1904. gadu mūsu neatrisinātie agrārie un sociālpolitiskie jautājumi radija revolūcionāru at-mosfēru un 1905. gadā izlauzās uz āru atklātā revolūcijā.

Par Blaumaņa sabiedrisko dzīvi un satiksmi ar tuvākiem draugiem, viņa brālīs savos atmiņu uzzīmējumos, starp citu, sniedz šādas ziņas:

«1900. g. nonācu Ergļos. Labdarības biedrībā bija nesaskaņas. Tā ka es no biedrības centra (pagasta nama) biju tikai 50 soļus atstatu, tad man vajadzēja ņemt dzīvu dalību biedrības dzīvē, ko arī darīju. Līdz ar mani tur vairāk sāka nodar-boties arī Rudolfs. Viņa autoritāte plaisu saturēja kopā. Tā neizšķīrās. No 1900. līdz 1905. gadam bija Ergļos omulīgi intelliģenti laiki. Tur bija Blaus, Skalbe, Būmanis, Rudolfs. Visam toni deva Rudolfs. Ja nebija klāt, tad deva direktīvas no tālienes. Skolotāji satika labi, vismaz ārēji. Pē-

terdienās pie Blau'a bija katru gadu viesības, Rudolfs sadzejoja vārdus, Būmanis muzīku, un mūsu kvartets dziedāja. Rudolfs dziedāja pirmo tenoru un bieži lielījās: no šā būtu iznācis trešās šķiras dziedātājs.»*)

Ar viņa darba istabu mūs pievilcīgā kārtā iepazīstina kāds no viņa jaunākiem draugiem, skolotājs J. Greste.

«Tad — Braki», tā viņš iesāk stāstīt par Blaumaņa lauku dzīvokli. «Mazas grabošas durvīņas ar stikla lodziņu augšgalā, aizbultējamas ar mikroskopisku aizšaujamo — tādas bija Blaumaņa parādes durvis. Priekš jaunajiem te bija Mekka, un dažs labs šinis zemajās durvīņās ir liecis savu galvu. Aiz šīm durvīm pirmajā istabā mazs skapītis, galdiņš ar pāris krēsliem un klavieres — priekš ciemiņiem, Blaumanis gan reti pie tām piesēdās. Pie sienas Blaumaņa tēva — pavāra — ģimētne. Tas ir viss. Par to otra istaba, Blaumaņa rakstāmā istaba, bija bagātāka. Uz krāģīša uzgāztas durvis — tas bij viņa rakstāmgalds. Pie maza šaura lodziņa — vienīgā lodziņa istabā — krēsls. Saules nu gan te daudz nebija. Pie tumšās sienas — plaukts no augšas līdz lejai. Uz plaukta Blaumaņa bibliotēka, daudz papīru, avīžu un vēl dažas citas vajadzīgas un nevajadzīgas lietas. Turpat Blaumaņa gulta, tad drēbju skapis un mātes gulta. Pagrozīties jau te varēja, bet vairāk arī ne. Uz durvīm, tas ir rakstāmā galda, kā jau piederas, atkal papīri un — sevišķs cilājams koka krāģītis, viss aprakstīts. Blaumanim bij paraša, rakstot likt papīri nevis tieši uz galda, bet uz šī krāģīša. Laikam mugura un krūtis bij mazāk jāliec. Viss stipri vienkārši, vecpuišķiski, bet silti gan, dažreiz mēloja: «Kad būšu bagāts,

*) Manuskripts.

tad es sev nopirkšu grāmatu skapi ar stikla durvīm.» Līdz grāmatu skapim gan nu viņš netika.»*)

Te dzīvoja un strādāja Blaumanis. Šad un tad pa vaļas brīžiem, pa saules celiņu, viņš piesēdās pie klavierēm pafantazēt līdz ar Mocartu, Vagneru, Bethovenu. Kad nogura darbā, dzejnieks izgāja dārzā, kas turpat pie viņa logiem, viņa paša stādīts un audzināts, un te spirdzinājās tirā gaisā, mīļo koku un krūmu zaļajā klusumā un zaļokšņā sabiedrībā. Blaumanis mīlēja darbu, un tas bij viens no viņa daiļradīšanas darba pamatnosacījumiem. Te viņš arī radījis lielāko vairumu no saviem darbiem.

Tikai šajos 1904. un 1905. gados revolucionārā kustība, kas saviļņoja nevien pilsētas, bet arī kļusos laukus, iedrāzās arī Blaumaņa klusajā stūrī, pa daļai traucēdama darbu, pa daļai likdama daudz ko pārdomāt un pārvērtēt un dodama arī jaunus ierosinājumus mākslas darbiem. Šajos gados Blaumanis pāris reizes maina savu dzīves vietu, pārceldamies uz Valmieru pie sava drauga, skolotāja J. Grestes. Straujāko revolūcijas laiku, 1905. gada rudeni, Blaumanis pavada Valmierā.

Blaumanis neieskatījies sevi par politiķi. Tā J. Grestem viņš revolūcijas laikā izteicies: «Kas nu es par politiķi, lai nu politiķu taisa gudrāki kungi.» Tomēr viņš reiz uzstājies Valmieras biedrības zālē lielā mītiņā ar runu par skolas lietām. Bet pēc tam gan bijis ar sevi nemierā.»*)

Par revolūcijā iekaroto preses brīvību Blaumanis bijis ļoti sajūsmināts. Lūk, Grestes attēlota glezna no 1905. gada oktobra dienām, kad avīzes sāka iznākt bez cenzūras:

*) A. Greste: „Atmiņu drumslas” P. Ermaņa sakopotajā atmiņu krājumā, 1923. g.

**) P. Ermaņa sastādīta piemiņas grāmata. J. Greste: „Atmiņu drumslas”.

«Redzu viņu agri rītā uz gultas malas sēžam,» — saka Greste — «noģērbušos, ar «Balt. vēstnesi» rokā. Viņš to lasa, groza, brīnās, uzsit ar roku un prasa: «Vai tas ir tiesa, ka nupat katrs var rakstīt, ko viņš grib? Vai es nefantazēju, vai manas acis nemāna? Lasi tu man priekšā, vai tu to pašu izlasīsi. Bet ko tad nu cenzors teiks? Vai Rupucis to cietīs!» Cik atceros, viņš rakstīja vienu joku par cenzoru, kuŗš pats sevi nocenzējis.»*)

Ērģļos Blaumanis pa revolūcijas laiku bij ticis ievēlēts tiesnešos. Viņš taisījis drīzumā uzstāties arī baznīcā ar «sprediķi», bet tas nebij noticis. Un, varbūt, ka tas pasargāja Blaumani no soda ekspedīciju briesmām, kuŗas jau nāca nokrītošam revolūcijas vilnim pa pēdām. Blaumanim tagad pašam nebij sevišķi ko baidīties, bet viņš bij noraizējies par daudzu savu draugu likteni, sevišķi par P. Blau'u. K. Štrāls zina stāstīt, ka Blaumanis, redzot vispārīgo tautas nelaimi, bij stipri nospiests. Bet viņš nekad neizteicis nekādu nožēlošanu par neizdevušos sacelšanos, ne arī vēlēšanos, kaut tā nebūtu notikusi. Vēl vairāk, viņš atzīstas, ka jaunā kustība viņu varētu aizraut līdz.

«Es ilgi, it kā sirds jau visu būtu paredzējusi,» — saka Blaumanis Štrālam — «šaubījos, pārliku un domāju, vai piedalīties, vai nē? Nevarēja jau ar prātu ticēt, ka mēs kļūsim brīvi. Tomēr gribējās ticēt kaut neticamam. Pat vēl tagad... es daudzkārt tā sev esmu jautājis: Bet ja nu visa t a u t a vēl celtos un ietu, vai tad tu arī ietu līdz? Un es sev atbildēju: ietu». Un ka šī pārlicība diezgan nopietna, liecina tas, ka šos pašus vārdus Blaumanis atkārtojis Štrālam arī vēl vēlāk.**)

*) P. Ērmaņa sastādīta piemiņas grāmata. J. Grestes „Atmiņu drumsļas”. 31. lp.

**) P. Ērmaņa sast. atmiņu kopojums: „Rudolfs Blaumanis” 1923. K. Štrāls: „Dažas iz atmiņām izrautas piezīmes par Blaumani”. 12., 13. lp.

Bet Blaumanis tomēr nav revolūcionārs, vai arī tikai tiktāl revolūcionārs, ciktāl vajadzēja protestēt pret cara valdību un reakcionāro muižniecību. Blaumanis arī revolūcijas laikā, kaut arī gluži dabiski mazliet aizraudamies, ir un paliek vērotājs, vērtētājs, estēts, tēlotājs, mākslinieks. Viņa galvenās intereses ir literāriskās, mākslinieciskās.

Ar to nav sacīts, ka Blaumanis nesekoja dzīvei. Nē. Viņš sekoja tai ar lielu interesi un uzņēma no viņas iespaidus tiktāl, ciktāl viņa pasaules uzskats un apercēpcija to atļāva. Un savus vērojumus viņš krāja, ne lai izlietotu politikā, bet savā darba laukā — rakstniecībā, mākslā.

1904. gada martā sākās Blaumaņa jaunās lugas mēģinājumi Rīgas Latviešu biedrības teātrī. Kā jau parasts, pie Blaumaņa lugu iestudēšanas vajadzēja būt klāt arī pašam autoram. Tikai uz pēdējiem diviem mēģinājumiem, viņš nebrauca.

2. maijā notika «Indrānu» pirmizrāde. Panākumi? Publika uzņēma lugu jūsmīgi, izsaukdama autoru, nemaz nenogaidot lugas beigas, bet it sevišķi pašās beigās. Nacionālā kritika par lugu izteicās atzinīgi kā par mākslas darbu ar paliekamām vērtībām,*) sociālā turpreti ieskatīja, ka jaunā luga gan labs darbs, bet viņā, kā jau tas parasts Blaumaņa darbos, trūkst dziļuma, dziļākas kultūras.***) Rakstniece Anna Brigadere savās atmiņās atzīmē, ka «Indrāni» uzņemti vēsi un daži pat pasteigušies pateikt, ka Blaumanis izrakstījies***). Šāda izturēšanās Blaumanim, protams, nevarēja patikt. Bet arī satriekt tā viņu nesatrieca. Ar sparū viņš ķēras klāt pie jaunas lugas un apmēram pusgada laikā (no 1904. g. jūlija līdz

*) A. Upītis. Austrums 1904. Nr. 6.

***) J. Asars. Kopoti raksti. III, 1. 79.—85. l. p.

****) P. Ērmaņa sast. atmiņu kopojumā, 27. l. p.

1905. gada sākumam) saraksta drāmu «Ūgunī». Šo lugu Blaumanis ieskatīja par savu labāko darbu. Diemžēl, viņas gaitas sākumā autoram gadījās nepatīkams pārsteigums: nolasījis to priekšā pulciņam jaunāku rakstnieku, kuŗu starpā bij arī Viktors Eglīts un J. Poruks, Blaumanis nedzird ne atzinības, ne nopelšanas, viņa jaunie spalvas biedri, atrazdamies pa daļai zem dekadences, pa daļai zem revolūcionāru ideju iespaيدا, klusē, tā lugu vienkārši klusējot notiesādami.

Lugu uzvedot, publika saņēma viņu diezgan vēsi. Ari kritika ne visai atzinīgi izteicās par viņas vērtību, nostādīdama to šinī ziņā zemāku par «Indrāniem»*)

Blaumaņa literāriskās darbības smaguma punkts šajos gados ir drāma. Bez jau minētiem darbiem viņš saraksta vēl viencēlienu «Pēc pirmā mītiņa», kur humoristiskā veidā attēloti daži 1905. gada notikumi, kā tie atspoguļojas vienkāršu ļaužu psihē.

Pa revolūcijas laiku, dzīvodams Valmierā, pie drauga J. Grestes, Blaumanis raksta lugu «Dzīvais ūdens», turpina to Brakos un vēlāk Rīgā, bet nepabeidz. Rakstnieks K. Štrāls domā, ka arī šī luga radusies zem revolūcijas iespaيدا. «Kādi dogmu pārvērtējumi,» — viņš saka, — «notika šai laikā Blaumaņa prātā, liecina viņa toreiz rakstītā, bet nepabeigtā drāma «Dzīvais ūdens».**)

Stāstu literātūrā Blaumanis šajā laikā saraksta satīru «Vecais cenzors», kur tēlo smieklīgo cenzora stāvokli pēc cenzūras atcelšanas. Bez tam viņš saraksta arī dažas illegālas dzejas: «Gaismas nesējs», «Plēves gals», «Carēviča Aleksēja pasaulē nākšana», pilnas humora un satiras. Brīžos, kad ap viņu salasījusies intīma sabiedrība, viņš

*) Sk. A. Upitis. Austrums. 1905. Nr. 4.

***) P. Ērmaņa sast. atmiņu kopoјums. 62. l. p.

ceļ šos darbus priekšā, nevaldāmi smīdinādams savus klausītājus.***) Pirmais no šiem dzejoļiem, kuŗā tēlota cara tumsoniskā politika, 1907. gadā tika iespiests Fr. Roziņa izdotajā «Latvju strādnieku kalendārā». Pārējie atklātībai nav pazīstami. Citādi lirikā Blaumanis šajā laikā gandrīz nekā nav radījis.

Blaumanis bij nodomājis nodibināt ģimenes dzīvi un precēt kāda bagāta latvju namu īpašnieka V. meitu, ar kuŗu viņš bij iepazinies agrāk. «Indrānu» izrādē V. jaunkundze bijusi ļoti sajūsmināta par lugu un ieinteresējusies arī par autoru. Bet, būdama ļoti kautrīgas un atturīgas dabas, viņa savu interesi pratusi glabāt pie sevis. Kad Blaumanis atzinies mīlestībā, viņa nav tam lāgā ticējusi. Tikai ar laiku viņa pieradinājusies pie domām, ka viņa varētu būt Blaumaņa sieva. Bet negaidīts pārpratums sarakstīšanās gaitā drīz vien pārtrauca vārīgi-kautro mīlas sakaru, atstājot tikai dažas patīkamas atmiņas.

Ap šo Blaumaņa mīlas romantikas laiku uznāca arī revolūcijas romantika, kuŗai sekoja šausmīgie soda ekspedīciju laiki, nāca pār visu tautu grūtas dienas, un, protams, tad vairs par sirds lietām nebij vaļas domāt. 1905. gada beigās redzam Blaumani Rīgā, nobēdājušos par gaidāmiem politiskajiem notikumiem un traģisko tautas likteni.

*) P. Ermaņa sast. atmiņu krājums. A. Austrīņš: „Atmiņu zīmējums par Rud. Blaumani“. 17. l. p.

8. Blaumanis redaktors kontrrevolūcijas laikā.

(1906.—1908.)

Jau 1905. gada beigās, kad soda ekspedīcijas sāka trakot uz laukiem dzīve katram intelligen-tam un redzamākam sabiedriskam darbiniekam sāka palikt nedroša. Te pāris piemēru, ko pa-stāsta dzejnieka draugi.

Doc. Arv. Kalniņš, skolnieks būdams, pēc 1905. gada notikumiem, braucis Blaumanim līdz uz Ēr-gļiem. Blaumanis viņam aizkustinoši stāstījis par soda ekspedīcijas upuriem, kas krituši mežīnā, ne-tālu no Kokneses pagasta mājas, Kokneses-Bebru šosejas labajā pusē. Pie sēru eglēm bijuši pie-kārti nelieli vainadziņi. Blaumaņa doma, ko viņš nostāstā izteicis, bijusi tā, ka nevajagot bez ap-doma aizrauties, bet ja kāds arī aizrāvies, nodarot kļūdu, tad netaisni rikojoties tie, kas vainīgos par stingru sodot.

«Cilvēka dzīvība ir svētāka par visu, to ne-vienam nav tiesība aizkart!» teicis Blaumanis.*)

1906. gada sākumā Blaumanis braucot no Ēr-gļiem uz Rīgu, ciemojās pie Kalniņa Brunavā, bet Kokneses apkārtnē soda ekspedīcijas trako tādā mērā, ka dzejnieks ieskata par labāku pēc pāris dienām doties labāk uz Rīgu. Viņu pavada Kal-niņš līdz Kokneses stacijai, kas ir pilna ar kaza-

*) Manuskripts.

kiem un kur dzird un redz jau epizodes no soda ekspedīciju drausmīgās traģēdijas. Blaumanis aizbrauc uz Rīgu ļoti nopiestā gara stāvoklī.

Blaumanis pārnāca uz Rīgu dzīvot. Tikai te nu atkal nostājās Blaumanim priekšā viņa pastāvīgais ienaidnieks: eksistences jautājums. No kā dzīvot? Cenzūras spaidu krišana gan lielā mērā atvieglināja rakstnieka darbu, bet no rakstniecības vien dzīvot vēl arvienu nevarēja. Atlika — atkal ienistā žurnālistika. 1906. gada sākumā nodibinājās jauna politiska partija: Latvijas konstitucionāli-demokratiskā partija, kas nolēma izdot savu dienas laikrakstu «Latvija». Blaumani uzaicināja par feļetona vadītāju. Piedāvājumu viņš labprāt pieņēma un bija arī kādu laiku šī organa atbildīgais redaktors. Pie feļetona Blaumanis nodibināja īpašu humoristiski-satirisku nodaļu «Skaidiena». Šī nodaļa bij viņa ciņas organs, ko viņš vērsa galvenā kārtā pret muižniecību, pret vācu tā saucamajiem kultūrtrēģeriem, pret pilsonisko seklību, pret visādiem politiskiem, sociāliem un arī individuāliem trūkumiem un netikumiem. Te Blaumanis sevišķi izdevīgi varēja izmantot savu feļetonista talantu un radīt darbus, kas mūsu feļetonisma vēsturē ieņem redzamu vietu. Blaumanis te turpināja mūsu labāko feļetonistu, kā: Kr. Barona, Māteru Juņa un Laubes Indriķa tradīcijas, paceldamies minētiem darbiniekiem pāri vispusības un mākslinieciskā tēlojuma ziņā. Protams, ka īstas mākslas mēraukļu šiem feļetoniem pielikt nevaram un arī nedrīkstam. Kritika to mēdz darīt, bet viņa rīkojas nepareizi. Feļetons ir tekošā momenta atspoguļotājs, ar šo momentu viņš nāk un iet. Feļetons ir pusemāksla, tas pats, kas grafikā šaržs un karikatūra, Feļetona vēsture un psiholoģija vēl maz izpētītas. Par feļetona tēvu uzskata francuži Žofroā, kas dzīvoja un strādāja Parīzē izgājušā gadu simteņa sākumā. Par fe-

leļtona tēvu Vācijā uzskatāms Garlibs Merķelis, kas šai literatūras nozarei tur lika pamatus izgājušā gadu simteņa pirmajā gadu desmitā un Napoleona kara laikā sāka kultivēt feļtonu Krievijā, resp. Baltijā. Krieviem kā viens no visievērojamākiem feļtonistiem jaunākā laikā bij Doroševičs. Un mums par feļtona tēvu jāieskata neaizmirstamais Barona tēvs, kas šo literatūras žanru izlietoja 60. gados kā asu cīņas ieroci. Šo ieroci tad nu arī ar lielām sekmēm lietoja Blaumanis, iekarodams mūsu feļtonistu rindās pirmo vietu, izveidodams feļtonu par elastīgu, vispusīgu, griezīgu un modernu cīņas ieroci. Avīzei tāds feļtonists, kā Blaumanis, kā saka, nav ar zeltu atsveņams, jo viņš padara avīzi dzīvu un interesantu. Tikai pašam Blaumanim sava feļtonistiskā darbība bija dārgi jāsamaksā: tā bij jāliek uz sava mākslinieciskās darbības rēķina. Reaģējot katru dienu uz tekošajām parādībām — nozīmēja ekspluatēt savu mākslinieka talantu ne mākslai, bet pusmākslai, un kā ekspluatēt! Ja darbi jāraksta tādā skaitā, kā to dienas prese prasa, tad par radošu darbu vairs nevar būt runa, bet gan par darināšanu, fabrikāciju, par talanta necienīgu ekspluatāciju. Bet reiz pie darba pieķēries, Blaumanis strādāja ar savu parasto aizraušanos, aizmirzdam upur, ko viņš šā darba labā nesa. Tikai tad, kad nācās strādāt radošu darbu vai runāt par mākslu, Blaumanis sajuta sava avīžnieka un feļtonista darba postošo pusi.

Vismazāk, kā tas redzams no Blaumaņa tā laiku feļtoniem, viņš zobojies par sociāldemokratiem un revolūcionāriem vispār. Bet pie reizes viņš tomēr nelaida gadījuma gaļām arī par viņiem pazoboties. Lielas domu starpības toreiz starp sociāldemokratiem un konstitūcionāliem demokratiem bij agrārjautājumā. Pēdējie aizstāvēja sīko zemes īpašumu, ko sociāldemokrati ne-

varēja atzīt. Te tad nu izcēlās konflikti, kas deva ir vienai, ir otrai pusei iemeslu asumiem un zobgalībām.

Pret revolūcionāriem vispār Blaumanis izturējās simpatiski un dažu labu pabalstīja, cik varēdams, kaut arī nebūdams ar viņu vienis prātis.

Par Blaumani, kā avīžnieku, dabūjam no rakstnieces Annas Brigaderes vēl šādas ziņas no tā laika, kad viņš bij «Latvijas» atbildīgais redaktors.

«Tas gāja pāri spēkiem,» — saka rakstniece — «Blaumanis prasīja daudz. Katru nodaļu gribēja nostādīt ideāli. Ar pāris netaktiskiem ievadiem laikraksts no sākuma bij ieņēmis greizu stāvokli, kuŗu vēlāk bij grūti izlabot. Kā visur, tā arī avīžniecībā Blaumanis cīnījās pret paviršību, gļēvulību, netaktību, bieži avīžrakstus, kuŗiem tikai viendienas mūžs, mērodams ar radoša mākslinieka mērauklu. «Es tak nevaru viens pats visu avīzi pierakstīt,» viņš dažreiz sūrojās, kad negāja tā, kā gribēja.

Tanī laikā viņš nāca bieži pie manis. Par avīzi man jau apņika klausīties, bet Blaumanim vajadzēja norunāt visas rūpes no sirds, vajadzēja draudzīgas kritikas un apstiprinājuma saviem plāniem, lai kļūtu viegls un ticīgs. Darba bij tik daudz.

Jo lielāks bij tautas posts, jo karstākas ilgas pielikt rokas pie jaunradišanas darba. Šis, Blaumaņa mūža pēdējais laiks, bij visu viņa radošo spēku ārkārtēja koncentrācija un piespiešanās. Dienas labāko laiku paņēma redakcija. Šāīs gados rakstīts viss vairums Blaumaņa satīru, no kuŗām dzirkstī «Skaidiena», un kas vēl tagad ir svaigas un neaizsniegtas, un daudzkārt tā «piemērotas apstākļiem», it kā vēl vakar būtu uzrakstītas.

Ka nāca sestdiena, gaidījām jau ar nepacietību «Latvijas» literārisko pielikumu. Kas būs no Blaumaņa? Jau bij iznākusi kāda sprikstoša satira, drīz arī ieradās pats Blaumanis. «Nu, kā patik? Ko jūs sakāt?» — Ko nu sacīju. Apsveicu dzejnieku kā katru īstu kaŗotāju un kaŗot varētāju, jo viss vairums Blaumaņa «Skaidienas» toreiz bij stratēģiskas dabas.

Tādā sarunā, kūsājošā no temperamenta un asprātības, Blaumanis pats īsti izbaudīja savu darbu un aizgāja bieži ar jaunu ierosmi nākamai «Skaidienai».*)

Savus humoristiski-satiriskos darbus Blaumanis parakstīja ar pseudonīmiem Puliers un Matīss Kesbers, citus ar savu īsto vārdu un dažus ar pseudonīmu Jonatāns.

Mākslas darbus Blaumanis šajā laikā radījis visās savās parastajās rakstniecības nozarēs: noveļi «Mēmais precinieks» (1906.), stāstu «Slepka-vas» (1906.), tēlojumus «Tur, kur neviens nav bijis» (1906.), «Uz miroņu svētkiem» (1906.), pasaku «Krusta koks» (1907.) un dzejoļus, gan oriģinālus, gan tulkojumus. No pēdējiem sevišķi ievērojami ar Jonatana parakstu apzīmētie.

Drāmā Blaumanis šajos gados ne mazāk ražīgs. Viņš pagūst sarakstīt bērnu ludziņu «Pamāte» un daļu no saistītā valodā rakstītām lugām «Ģenoveva» un «Dzīvais ūdens». Līdzās visiem žurnālistiskiem darbiem pastrādāt tik daudz mākslā pāris gados, tas nav viegls darbs. Bez tam jāievēro, ka Blaumanis tuvāk piedalījās arī teātra dzīvē. Ka teātris Blaumanim bij sirds lieta, to mēs zinām no dažāda laba teātra darbinieka un Blaumaņa draugu nostāstiem. Te vēl daži fakti.

*) P. Ērmaņa sast. atmiņu kopojums. A. Brigadere: „Atmiņas par Blaumani”. 27. lapp.

Reizē ar avīzes redaktora darbu, Blaumanis izpildīja arī Rīgas Latviešu teātrī drāmaturga vietu, uzstājās pat kā aktieris un vadīja arī kādai lugai režiju, lai pierādītu savas spējas izpildīt teātra direktora vietu.

Šādu vietu viņš bij spējīgs izpildīt, bet viņu neievēlēja aiz tīri profesionāliem iemesliem: viņš nebija profesionāls skatuves darbinieks.

1906. gadā Blaumanis dzīvo kādu laiciņu kopā ar skolotāju un savu draugu Gresti. Viņa materiālais stāvoklis tiktāl uzlabojies, ka viņš var sev, beidzot, atļaut mīkstu dīvānu. No algas viņš palīdz politiskiem bēgļiem un uztur pat kādu emigrantu ārzemēs. Kā redaktoram viņam šad un tad nepatīkamas darišanas ar administrāciju. Lai labāk ar viņu varētu sarunāties, Blaumanis mācās krievu valodu, ar neatlaidīgu pacietību katru dienu notulkodams 3—5 lapas puses no Veresājeva stāsta «Записки Врача», bet līdz galam gan netiek.

Blaumanis dzīvo visu laiku kā vecpūsis. Citus precina, bet pats nav pie tam piedabūjams. «To viņš atzina,» — saka Greste, — «ka ģimenes cilvēkam būtu dažā ziņā labāk: nebūtu mūžīgi jāraizējas par maizi, sieru, cukuru un apkaklītēm, bet tam bij nopietnas bažas par to, vai tik līdz ar ģimenes dzīvi neaiziešot bojā arī dzejnieks.*)

Šāda vecpūša saimniecība viņa veselībai nenāca par labu. Bet darīt tur nu nekā nevarēja. Blaumanis bieži slimo ar māgu, ar reimatismu un sevišķi nopietni sāk slimot ar krūtīm. Tā 1906. gadā Blaumanis jūnija mēnesī noguļ Dr. Putniņa klīnikā Rīgā, slims ar plevritu. Mēneša beigās viņš raksta Al. Būmanim, starp citu, šādi:

«Esmu no klīnikas jau laukā, bet vēl stipri vājš, kājas dreb, pa trepēm kāpjot. Parīt braukšu

*) P. Ermaņa sast. atmiņu kopoījums, 32. l. p.

uz Valmieru uz kādām 10 dienām un tad uz Ērgļiem — jūlija mēnesis man esot jāatpūšas. To pats arī nomanu.» — (Vēstule no 27. jūnija).

Valmierā un Ērgļos Blaumanis atkal krietni atspīrgst un ar 1. augustu uzsāk savus kārtīgos redakcijas darbus Rīgā, bet nav vairs tas, kas agrāk. «Kad reiz redzēju viņu tā paša gada rudenī.» — saka J. Akurāters, — «viņš bija gan atspirdzis, bet sejā bija kaut kas skumīgs un divaini kluss. Un pusgadu vēlāk, kad viņš mani apmeklēja ciemā, viņš izskatījās atkal slimīgs, seja bija tāda kā gaišāka.»*)

1907. gada vasarā Blaumanis uz laukiem ļoti nopietni slimo. Ap 15. jūliju viņš saslimst ar kaut ko plevrītam līdzīgu. Ārstējoties sasaldējas. Māga galīgi atsakās strādāt. «Jāsāk bij kā mazam bērnam.» — raksta viņš J. Brigaderim, — «ar zāļu buljonu un tumi.»**) Tanī pašā vēstulē viņš lūdz Brigaderi ziņot Teātra komisijai, ka viņš atsakās no drāmaturga amata, piezīmēdams: «Es gribu nākamziem tik klusi, cik iespējams, dzīvot. Es gribu reiz atkal tikt uz kājām, lai vēl ko varētu pastrādāt.» Slimodams viņš raksta «Ģenovevu» un domā to 1. septembrī iesniegt teātra komisijai. Arī «Skaidienai» viņš šo to slimojot rakstījis, bet patlaban nevedoties. Raksturīga šāda piezīme:

«Bet tā goda» — saka Blaumanis — «Jūs man taču neliegsiet, ka protu labi «izlikties». Vai viens no tiem 10,000 lasītājiem varētu iedomāties, ka «Šampa» un tās citas lietas rakstījis pilnīgi saskābis un sanīcis cilvēks?»

Jā, tiešām traģikomiska aina: 10.000 cilvēki, lasīdami «Skaidienas» feļetonus visās Latvijas malās, rēc no smiekliem, bet pats smieklu taisītājs

*) P. Ērmaņa sast. atm. kopoījums, 13. l. p.

**) Daugavas kalendars. 1923. g. 90. l. p.

guļ pelēkas patumšas istabas kaktā gandrīz vai uz nāvi slims.

Paiet vasara, Blaumanis atspirgst. Ziemu strādā atkal redakcijā, bet otras vasaras viņš vairs nevar sagaidīt. 1908. g. sākumā, braucot savai māmiņai svinēt dzimšanas dienu, viņš saaukstējas un saslimst ar krūtīm tik nopietni, ka jāpaliek uz laukiem un jāveselojas, vasaru nenogaidot.

Sākās visnopietnākais posms Blaumaņa dzīvē, satumsa vakars.

Isi pirms šiem bēdīgiem notikumiem 1908. g. sākumā, Blaumanim izdevās piedzīvot ko priecīgu, kas varēja viņa rakstnieka materiālo stāvokli ievērojami uzlabot un līdz ar to dot iespēju vairāk nodoties daiļradišanas darbam. Pie viņa ieradās grāmatu apgādātājs L. Neimanis ar priekšlikumu pārdot viņam un atļaut izdot savus kopotus rakstus. L. Neimanis par savu priekšlikumu un saviem iespaidiem, ko dabūjis toreiz no Blaumaņa, sniedza man šādas ziņas: «Toreiz Rudolfs Blaumanis dzīvoja pie mākslinieka Rozentāla. Dzīvoja viņš augšējā stāvā, nelielā, vienkāršā istabiņā. Kad pieklauvēju un pie viņa iegāju, — viņš sēdēja pie galda un kaut ko rakstīja. Atstāja viņš vienkārša, sirsnīga cilvēka iespaidu. Mūsu saruna par rakstu izdošanu bija diezgan īsa. Manu priekšlikumu izdot kopotos rakstus — viņš pieņēma. Arī manus honorāra nosacījumus. Maksāju es viņam toreiz pieņemtu cenu: 20 rubļus par drukas loksni. Viņš nekādus citus prasījumus neuzstādīja, bet kautrīgi piezīmēja: «Pietiek, ikkatram vajaga dzīvot...» Vēlāk šo honorāru es palielināju uz 25 rubļ. par drukas loksni.

Drīz pēc tam Blaumanis saslima. Slims būdams, viņš ir lūdzis Art. Bērziņu un Annu Briģaderi, lai tie parūpējas par viņa rakstu izdošanu. Viņš bija izteicis arī vēlēšanos, lai raksti iznāktu ātrāki, lai tie dotu viņam līdzekļus priekš ārstē-

šanās. Blaumaņa rakstu pirmo sējumu pārdrukāju pēc viņa paša rediģēta eksemplāra. Turpmākie sējumi sastādīti kopīgi ar Arturu Bērziņu un Annu Brigaderi...»*)

Žēl, ka nevienam grāmatu apgādātājam agrāk nebija iekritis prātā izdot Blaumaņa kopotus rakstus. Ar to būtu dzejniekam daudz bijis līdzēts. Bet simpatiskais L. Neimaņa pasākums dzejniekam arī tagad, protams, darīja daudz prieka, it sevišķi vēl tamdēļ, ka viņa veselības stāvoklis bij tāds, kas bez pastiprinātiem materiāliem līdzekļiem vairs nebija glābjams.

*) No kādas sarunas ar L. Neimani.

9. Slimība un beidzamās konsekvences

Kad 1908. gada maijā rakstniece Anna Brigadere kādā vēstulē jautā Blaumanim, kad viņš varēsot uzņemties feļetona vadīšanu, viņš atbild, ka tāds jautājums izklausoties kā maza ironija. «Es taisos uz viņu pasauli,» — saka Blaumanis — «un Jūs man vēl jautājat par avīzi.»*) Tā viņš raksta 15. maijā. Tanī pašā vēstulē Blaumanis pastāsta, ka Dr. Lindbergs viņam nepārprotami konstatējis diloni. Viņš cīnās ar šo ienaidnieku, cik varēdams: barojas pēc iespējas krietni, bet šaubās, vai izdosies ienaidniekam atturēties preti. Bez tam, sirds viņam kļuvusi ļoti vāja. Un dzejnieku sāk mocīt skumjas nojautas.

«Es esmu pārliecināts,» — saka Blaumanis, — «ka pēc šīs ārstēšanās metodes es vairs neizveseļošos. Šī pārliecība — cik ērmati — manī nemodināja un neuztur — vismaz šimbrīžam — tā rūgtuma. kādu biju iedomājies senāk, iztēlodams sev slimības beidzamās konsekvences. Negribas jau man mirt, ļoti negribas, bet mani krent daudz, daudz vairāk tas, ka es, kā rakstnieks, apklusīšu taisni, kur es domāju radīt savus pilnīgākos darbus. Un tas dzejnieks man iečukst šādu fantastisku plānu: ja es caur apstākļu maiņu vēl būtu glābjams, vai tad mani «tauta» nevarētu ņemt zem saviem spārnieniem? Ja manam kataram, varbūt,

*) Daugavas kalendārs 1923. g. 91. l. p. „Blaumaņa pēdejas vēstules, rakstītas Annai Brigaderei.“

vajadzīgs karsts vai sauss klimats — vai es nevarētu tajā nokļūt uz mūsu tautiešu rēķina? Esat tik laipna, aprunājaties ar Rozentālu un Gresti par šo lietu — es Jūs trīs ieceļu par savu glābšanas komiteju.»

16. maijā Blaumanis raksta savai glābšanas komitejai par savu stāvokli un piebilst, ka varbūt «Latvijas» akcionāri kaut ko varētu, bet viņam esot kauns pie tiem griezties. Ari literatūras fonds, pēc viņa domām, savas rokas neatraušot. Bet ja nauda sanāktu, kā lai dabū zināt, vai maz ir vērts vairs kaut kur braukt un veseloties. Varbūt, varētu izbraukt kāds speciālists pie viņa?

17. maijā Blaumanis jūtas pavisam vāji.

«Nelīdzēs ne speciālists, ne cits kas,» — viņš saka. «Es vakar apģērbos un iztuntuļoju dārzā. Bij ārkārtīgi silts un jauks laiks. No krūtīm noņēma kā slogu. Tā es labu laiku sēdēju starp ziedošiem jāņogu ceriem, bet noguru aiz liela karstuma. Baites bij svārkos vien iet. Apņēmu laktu. Ienācis istabā, biju tik noguris, kā no pirts iznācis, un kāss arī atkal no savas puses mani vēl vairāk saslābināja. Tā tad sēdēšana laukā bez sevišķas ietaises nav iespējama. Vai nu pārkāsējies, vai sasaldējies. Šodien sēžu gultā un rakstu pie valēja loga — t. i. es neesmu pie loga. Tā tad uz citu klimatu vien pārcelties es šimbrīžam nemaz nevaru. Man vajadzētu sanatorijas.»

Tālāk Blaumanis pārrunā savu mantas stāvokli. Pavasara rente par mājām nav maksāta, jo tam nolūkam nodomātā nauda izgājusi par ārstēšanos. Krājkasēs viņam ir tikai nepilni trīs simti. «Tas viss mans kapitāls,» konstatē mierīgi dzejnieks skumīgo faktu, piezīmēdams, ka dziedināšanās vēl tikai sākumā. Tādos apstākļos visoptimistiskākam cilvēkam var palikt bēdīgi ap sirdi.

Blaumanis tomēr daudz neskumst, bet mierīgi apsver dzīvības un nāves problēmu.

To vislabāko es paņēmsu kapā līdz, un nekrologi rakstīs, ka es savu gaitu jau dzīvs būdams noslēdzis, ka bijis jau izrakstījies u. t. t.

Jūs, kas Jūs tagad feletonu vadiet, Jūs redziet, cik daudz laika tur uziet, ja salmus negrib iekšā krāmēt. Bez tam gluži bez laika tēriņa es tak tos Puliera gabalus arī nevarēju sacept. Beigās: satiksme ar jaunajiem dzejniekiem, tie man arī daudz laika apēda. Jūs droši varat teikt, ka neviens latviešu rakstnieks tik kāri neizgāja uz jaunu talantu atrašanu un veicināšanu, kā es. Kur tad nu man bij laiks ko oriģinālu sarakstīt?

Ko lai vēl saku: nerīkojaties neprātīgi, Jūs trīs. Es savu personu, varbūt, arī vērtējis par daudz svarīgu, lai nemaldītos, ka palīdzība tik viegli nāks no ārienes. Un tad: es vēlreiz saku, es nopietni šaubos, vai man pavisam vairs palīdzēt var, bet tomēr gribētos, lai visi līdzekļi tiktu izlietoti. Tas labākais, varbūt, būtu, ja kāds no mūsu labākiem speciālistiem mani izmeklētu un teiktu, vai un kas vēl darāms. Acumirkli vairāk stundu no vietas neesmu kāšējis, pa logu plūst vismīlīgākais gaiss istabā — jūtos cerību pilns. Pusstundu vēlāk būs garāk jākāsē, un debesis atkal pārvilksies ar mākoņiem.»

Pāris dienas pēc tam pie Blaumaņa izbrauc viņa draugs Dr. A. Skuja, izmeklē viņu, konstatē, ka plaušu labā puse bojāta, bet dod slimniekam, kā viņš pats atzīstas, vissiltākās cerības: ka viņš varot vēl izveseloties. Abi nospriež, ka jūniņa vidū jābrauc uz Habila sanatoriju Somijā. Un dzejnieks priecīgs izsauca vēstulē, kuŗu 29. maijā sūta rakstniecei Brigaderei:

«Es nezinu: es jau gluži ar dzīvi biju noslēdzis. Vai es tiešām atkal tikšu atpakaļ dzīvē?

Ja es tikšu, tad Jūs redzēsiet, kā es protu pateikties.»*)

Sabiedriba, dabūjusi zināt par Blaumaņa stāvokli, mazliet sakustējās. Sākās līdzekļu vākšana, kuŗa nepalika bez panākumiem. Dr. A. Skuja ar savu listi savāca 196 rubļi, mākslinieks Rozentāls ar savu gan tikai 10 rubļu, pavisam 206 rubļi. Nav daudz, bet tomēr sākumam diezgan.

Jāpiezīmē, ka šai kritiskā brīdī Blaumani atminējās arī viņa bijušie draugi: Melngailis un Niedra. Melngailis ar 70 rubļiem teicās samaksājot Blaumanim kādu vecu parādu, un Niedra piesolīja, v a j a d z ī b a s g a d ī j u m ā, ārstēšanai 50 rubļu.**) Rozentāla kundze ar saviem labajiem sakariem Somijā bij gādājusi par Blaumaņa uzņemšanu Takaharju sanatorijā.

Blaumaņa stāvoklis pa to laiku bija kļuvis arvien ļaunāks. Viņa draugi sāka pat šaubīties, vai viņu maz sūtīt uz sanatoriju, jo slimnieks varēja palikt ceļā.

Bet Blaumanis vairs nebija apmierināms. Un dabūjis zināt, ka beidzot apstākļi nokārtojušies tā, ka viņa draugs J. Greste var viņu vest, viņš paliek pat jautrs.

Gara mošumu un humoru Blaumanis nezaudējis līdz pēdējam brīdim. Brakos slimojot, viņš lasa «Mērnieku laikus», ar kuŗiem pirmo reiz iepazīšies 80. gados. Ar šo Kaudzišu klasisko darbu Blaumanis, kā viņa brālis Arvids atceŗas, nebijis gluži mierā un kritizējis viņu stilu. Bez tam slimšanas laikā Blaumanis nevar atturēties no darba: viņš saraksta savu skaisto viencēlienu «Sestdienas vakars».

*) Daugavas kalendārs, 1923. g. 94. 1. p. „Blaumaņa pēdējās vēstules, rakstītas Annai Brigaderēi.“

**) Dr. A. Skujas vēstule Blaumanim no 23. VII. 08. (Blaumaņa arhīvs).

Blaumanis bij mošas, aktīvas dabas cilvēks un starp latvju rakstniekiem viens no dzīves priecīgākiem raksturiem. Grūtā slimība viņu ķēra pašos spēka gados, kad par nāvi domā vismazāk. Bet slimības niknums sagrāba Blaumani tik stipri, ka viņš gribot negribot bij spiests savu stāvokli novērtēt. Tā mātei viņš tanī laikā reizu reizēm teicis, ka tagad nu ar viņu esot pagalam. Māte viņu rūpīgi kopa vairāk kā trīs mēneši, kamēr Blaumanis bij Brakos. Bet ko te mātes mīlestība un kopšana varēja līdzēt? Kāss viņu moca bieži vien parasti stundām no vietas. Gulēt viņš nevar gandrīz nemaz. No Grēstes atmiņām dabūjam zināt, ka Blaumanis slimības laikā pavadījis dienu un nakti sēdus gultā, sakumpis uz spilvena, kuru viņš turējis uz ceļiem. «Salmu maiss,» — saka Grēste, — «bij noberzis ādu, un Blaumanis sūdzējās, ka sēdēšana savienota ar sāpēm, kas viņa nervozitāti pastiprināja.»*)

Kad līdzekļi bij sagādāti, sanatorija sarunāta, Blaumanis, kā jau minēts, vairs nebij apmierināms. Bet viņa ceļojums radīja daudz grūtību. Vispirms: kā nokļūt 40 kilometru līdz Koknesei? Tad tālo gābalu pa dzelzceļu. Blaumanim pašam bij ideja dabūt karieti no muižas, un ar to tikt līdz Koknesei, bet reizē arī viņš saprata, ka diloņslimniekam, kas klepo stundām ilgi, karieti nedos. Tomēr gādīgas rokas un sirdis bij karieti dabūjušas, tikai ne no Ērgļu, bet Jumurdas muižas. Bet Braku ceļi nebija karietei piemēroti, un tamdēļ ar to nevarēja Blaumani vest tieši no Brakiem. Nācās viņu nest krēslā kilometrus trīs līdz lielceļam, kur gaidīja ērtais četrjūgs.

Raksturīgi ir Blaumaņa pēdējie brīži Brakos. Viņus aprakstījuši divi aculiecinieki un Blaumaņa draugi J. Grēste un P. Līcis, tamdēļ mums nebūtu

*) P. Ermaņa sast. atmiņu kopoījums, 33. l. p.

pie šiem brīžiem vēl sevišķi ko kavēties. Te Blaumanis redzam pēdējo reiz viņa mīļajās mājās. Atzīmēsim pāris momentu, kur notēlojies Blaumanis ar savām sāpēm, humoru un cerībām pēdējo reiz — dzimtenē.

«Tas bija jūnija vidū,» — saka Greste, — «kad Blaumanim paziņoja, ka braukšanas lieta nokārtota, viņš atdzīvojās. Tā savā ziņā bij amnestija notiesātam. Braukšanas rītā viņš pats uzcēlās no gultas, ko tas jau sen nebij darijis, mēģināja būt jautrs, omulīgs, prasīja brokastis, jo šim ēst griboties. To vajadzēja saprast šā: «Es, lūk, nemaz neesmu tik vājš, kā es izskatos, un velti tu bažījies ar mani ceļā doties.» Nosēdās pie galda, paņēma rokā oļu, pacēla gaisā kā alus glāzi, «pieskandināja», teica — «sveiks!» un apēda oļu. Prasīja vēl otru glāzi tējas.

Bet pagalmā jau gaidīja nesamais krēsls un nesēji — Ergļu draugi un kaimiņi. Ārā ejot, pie spoguļa apskatīja savu nedzīto žodu, pabraucīja to — sak' — vajadzēja gan nodzīt bārdu, izpurināja veco, savāļāto platmali un nosmējās: «Ta' nu gan es izskatos pēc jūņas razbainieka».

Lai šķiršanos no Brakiem padarītu vieglāku, jau iepriekš tika par to gādāts, ka viss noritētu pēc iespējas veikli, jautrām, cerību pilnām sejm, un šķubā viņš nepagūtu aptvert un izjust smago šķiršanas momentu. Ergļu draugi rūpīgi un viegli pacēla krēslu, Blaumanis noņēma cepuri un, uz priekšu tālumā raudzīdamies, kaut kam noteica — «Sveiki! Uz redzēšanos!»

To jau nu gan visiem gribējās ticēt, un Blaumanim pašam arī jo stipri, bet — kaut ko mākslotu, piespiestu varēja dzirdēt cauri šim «Uz redzēšanos.»*)

*) P. Ērmaņa sast. atm. kopojums, 34. l. p.

Blaumaņa puisis, draugs un literārisks audzeknis, P. Līcis savas atmiņas par sava ievērojamā drauga dzīvi un pēdējām dienām nosaucis: «Kad rozes zied». Šis pamats, uz kā Līcis savas atmiņas zīmē, skaisti un spilgti izceļ Blaumaņa pēdējo dienu traģismu.

Braku sētsvidū atrodas milzīgs baltrožu puduris vai, pareizāk, — krūmājs, kas spēj aizņemt paprāvu puķu dārziņu, pie galvenās ieejas durvīm zied rožu krūms, kas paceļas līdz pasārnei un ar savu kuplumu aizēno visu logu. Un, lūk, šis Blaumaņa mīlules rozes bij pilnos ziedos, kad viņu dēstītājs un kopējs atradās liktenīgā stāvoklī. Bet sekosim te mazliet Līča atmiņām.

«Tas pats rožu krūms Brakos ziedēja pilnā kuplumā, kā sen, sen atpakaļ, kad pie šī krūma es pirmo reizi redzēju Blaumanī žirgtu un veselu, bet tagad nu to savārgušu krēslā iznesam...

Brakiem savas pēdējās ardievas Blaumanis izteica vēl cerībā uz atgriešanos: «Sveiki! Sveiki! uz redzēšanos!»

Klātesošie birdināja asaras, un Blaumaņa krēsls ar nesējiem pamazām sāka virzīties gar riju, pa gambaino ceļu prom.

Bet radu un draugu mīlās rokas to nesa arvien tālāk.

Uz lielceļa gaidīja pajūgs. No pavadītājiem šķīroties, arī pats cietējs Blaumanis apraudājās... Melnā četrjūgu kariete viņu aizvizināja līdz Kokneses stacijai — —*)

Pēc riskanta un grūta brauciena pa dzelzceļu Blaumanis J. Grestes pavadībā, laimīgi nonāk Somijā, Takaharju sanatorijā.

Sanatorijā notiek maza epizode, kas raksturo Blaumaņa toreizējo grūto stāvokli un viņu pašu kā nelabojamu mākslinieku un humoristu.

*) Turpat, 52., 53. l. p.

Sanatorijas pārzinis, Dr. Elmgrens, saņēmis Blaumani un, aprunājies ar viņu, aiziedams dod pirmos aizrādījumus: lai slimais liekoties guļū, rīt varēšot sikāk pārrunāt ārstēšanās kārtību. Bet tā kā Blaumanis visu slimošanas laiku, lai izvairītos no kāsa, bij pavadījis dienu un nakti sēžus, tad viņš ārstam atsaka, galvu kratīdams, ka nevarot guļus laisties. Uz to viņam Dr. Elmgrens mierīgā, bet stingrā un pārliecinošā balsī noteic: «Sie müssen liegen können!»

«Un notika brīnums,» — saka Greste, — «Blaumanis laidās guļus un varēja gulēt. Redzu viņu izbrīnījušos guļam un pie sevis kaut ko murminam. Pārsteigts, ka viņš patiesi var uz pavēli gulēt, viņš rausta plecus, kustina pirkstus un brīnas: «Teic tavu teikšanu: «Sie müssen liegen können!...» Un ja nu viņš man reiz saka: «ņem savu gultu un staigā», tad man būs vien jāiet... Tam ir spēks, tas zina, ko viņš dara!»*)

20. jūnijā Greste aizbrauc un atstāj Blaumani vienu. Slimā veselības stāvoklis pamazām sāk uzlaboties.

16. jūlijā Rudolfs Blaumanis raksta vēstuli no sanatorijas Dr. A. Skujam un iepazīstina viņu ar savu stāvokli. Tas ir stipri uzlabojies. Jau kopš divām nedēļām dzejnieks no gultas laukā un dienā uzturas hallē, guļ krēslā. Ārsts tomēr sakot, ka ar plaušu labo pusi Blaumanis vēl nevarot lepoties. Spēka vēl esot maz. Dienas karstas. Istaba pilna kvēles. Pie rakstāmgalda negriboties būt bet gan balle. Atcerēdamies savu braucienu, Blaumanis priecājas par Grēsti, kā nesamaksājamu pavadoni. Pārā vietās viņš dzejnieku nešus nesis. Laikam esot gan bijis bīstams brauciens. Un esot ari bijis

*) Turpat, 35. l. p.

pats pēdējais laiks nokļūt sanatorijā. Kāds Vidzemes latvietis izvesēlojies sarīko atvadišanos hallē, kur Blaumanis guļ. «Bijām, laikam, ilgāk par stundu kopā,» — saka Blaumanis, — «dāmas jokoja un smējas, valdīja lielākā jautriība — neviens nekāsēja. Svešs nebūtu varējis iedomāties, ka tas notiek sanatorijā. Tad viendien te bij pilnīgs koncerts, kuŗu kāda sieviete deva. Dakteris pavadīja, jo viņš ļoti muzikālisks cilvēks. Dzied arī labi. Ik svētdienas viņš priekš pacientiem notur pātarus, nolasa sprediķi, pie kam, saprotams, arī tiek dziedāts.»*)

Reiz Blaumanis pat jūtas tik labi, ka sāk rakstīt feļetonus «Skaidienai». Vienu tādu feļetonu viņš piesūta «Latvijas» redakcijai, kuŗa to izlieto anonimi. Anonimais autors griež uz sevi lasītāju vērību, un redakcija saņem aizrādījumus, ka šo autoru derētu saistīt pie avīzes.

Pēc pusotra mēneša, kad varēja cerēt jau uz lielākiem panākumiem, notiek kas gluži negaidīts; 22. augusta (4. sept.) rītā Blaumanis atrasts savā gultā — miris... Par viņa pēdējiem brīžiem nav nekas zināms, jo nāves brīdī pie viņa nav bijis neviena.

Nedēļu vēlāk Blaumaņa likis ar vilcienu pieņāca Rīgā, kur nelaika cienītāji un publika to svinīgi sagaidīja, parādīdami dzejniekam pēdējo godu. Dažas dienas vēlāk Blaumaņa mirstīgās atliekas nodeva zemes klēpim Ērgļu kapsētā, kur viņam Latvju rakstnieku un mākslinieku arodnieciskā biedrība uzcēla pieminekli no pelēkā lauku granita.

*) Rīgas apskats. 1908. Nr. 163. 19. jūlijā. «Rudolfs Blaumanis».

1927. un 1928. gadā iznāk pilnīgs Blaumaņa kopotu rakstu izdevums Valtera un Rapas apgādībā 12 sējumos.

1929. gadā dzejniekam tā pati Latvju rakstnieku un mākslinieku biedrība uzceļ savam klasiķim otru pieminekli Rīgā, kur, Blaumanim dzīvojot un strādājot, visvairāk koncentrējās viņa mākslinieciskie centieni.

10. Personība

No rakstnieka darbiem varam izprast viņa personību, un otrādi, no viņa personības — viņa darbus. Un ja ievērojam, ka rakstnieka personība ir tas avots, kurā mākslas darbi radušies un veidojušies, iekams tie ieraudzījuši dienas gaismu, tad varam spriest, ka rakstnieka personības izprašanai ļoti liela nozīme.

Blaumaņa personības raksturošanā, par laimi, mēs nevaram sūroties par materiālu trūkumu, lai gan nevar sacīt, ka viņu būtu diezin cik daudz.

Ārējais cilvēks

Pirmajā acumirkļi gan tā izliekas, it kā ārējam cilvēkam nav sevišķas lomas cilvēka gara dzīvē un vēl mazāk literātūrā. Bet tā nu gluži nav. Ir liela starpība, piem., vai rakstnieks apbalvots nesalaužamiem fiziskiem spēkiem jeb vai viņa veselība ir vārīgs stāds. Šis apstāklis ir tik svarīgs, ka var darīt iespaidu uz visu rakstnieka dzīves veidu un arī uz viņa gara pasauli, tā tad arī uz rakstniecību.

Blaumanis, kā to varam vērot jau no viņa skolas gadiem, nav no dabas apbalvots lieliem fiziskiem spēkiem. Jau jauneklā gados viņš sāk slimot ar plaušu vājību, ar kuŗu viņam jācīnās visu mūžu, un kuŗa beidzot viņu arī noveda agri kapā.

M. Svile-Penģerota kundze raksturo Blaumani kā 23 gadus vecu jaunekli, kas staigā visai no-

svērtiem soļiem, ir ļoti nopietna izskata, ar brilli uz deguna. No viņas atmiņām dabūjam arī zināt, ka Blaumanim kupli, dzeltenī mati, zilas acis un diezgan augsta, sirsnīga balss. («Latvju grāmata» 1923. Nr. 1.)

Blaumaņa jaunības draugs, skolotājs K. Jirgens, kas ar Blaumani bieži satikās pēc tam, kad Blaumanis bija aizgājis no Kokneses, raksturo viņu kā vidēja auguma, pilnīgi attīstītu vai korpulentu stāvu, kas drīzāk pieskaitāms pie brangiem, nekā kalsnējiem. Stāvu un galvu Blaumanis nes cēli, viņa stāvs izteiksmīgs, ģimris pušķots skaistām, lielām ūsām. Blaumanis izskatās pēc barona. Brunets sangvīnīkis ar zilām acīm. Runā Blaumanis vairāk sievietes balsī, pāriedams vieglā baritonā. Runājot viņa skats un seja paliek dzīvi, rodas žesti, smaidi un skaļi smiekli, kas pieņemdamies stiprumā, pāriet stiprākā baritonā. Jau pa gabalu pazīstams skaļi runājošais Blaumanis. Viņš ģērbjas bez spīdumiem, bet glīti un vai pat grezni. Valkā brilles, bet ne zelta.

E. Melngailis, runādams par Blaumaņa acīm, kādā vietā izsakās, ka tās nogurušas, neglītas, mazliet mongoliski veidotas. («Latv. vēstn.» 1923. g., Nr. 226.)

Rakstnieks P. Blaus, kas ar Blaumani iepazinās 80 gados un satikās 90. gados, raksturodams sava drauga ārējo izskatu, izsakās šādi:

«No ārienes R. Blaumanis, kā jau cilvēks, kas lielāko daļu dzīves pavadījis pilsētā, bij visai iznesīgs, glīti ģērbies, izsmalcinātu uzvešanos un visai vaļsirdīgi runīgs.» (Manuskripts).

Andrejānova kundze novērojusi, ka Blaumanim skaistas rokas un ar sajūsmu atzīmē to kādā viņam rakstītā vēstulē.

K. Kraujiņš, kas ar Blaumani iepazinies 1901. gadā Pēterpilī, zīmē mums šādu Blaumaņa portreju:

«Stalts, nopietns pustumūža vīrs ar tumšiem matiem un izspūrušām dzejiskām ūsām. Platā pierē grima tumšajās cirtās un zem uzacīm spīdēja briļļu glāzes kā divas vēlīnas zvaigznes zem egļu zariem. Vienkārša, bet cienīga izturēšanās.» (P. Ērmaņa krājums, 38. l. p.)

Vēl tuvāk Blaumaņa ārējo izskatu apraksta Teodors Zeiferts: «Viņa augums stalts, cēls, lokans; pat ja viņš stāv, liekas, ka viņam piemistu gracioza kustība. Vēriģi viņš paceļ galvu, kā kaut ko uzmanīdams, kaut ko notverdams. Kupli viņš uz viņa galvas tumšie mati. Izspūrušās ūsas pa daļai noslēpj viņa smīnu, kas, pazīstamu vaigu ieraugot, jau pa gabalu rotājas mutes kaktos. Uz augstās pieres nomanāmas interesantas domas. Stipri attīstītais, uz priekšu ejošais zods liecina par rakstura kodolību, par tieksmi pēc biedrošanās ar citiem. Pirms vēl vārds runāts, runā vaibsti.» (Raksturīgākie vaibsti Blaumaņa sejā. «Druva» 1912. Nr. 1.)

Domāju, ar to Blaumaņa ārējais cilvēks pietiekoši raksturots. Ja kas vēl jāpapildina, tad to var izdarīt rakstnieka portrejas, kuŗu ir ļabi daudz, un kuŗas rāda Blaumani kā cilvēku, kas, reizi redzēts, nav aizmirstams. Gleznotāji un karikatūristi prot uztvert Blaumaņa sejā daudz oriģinālu vilcienu, kas raksturo gan Blaumaņa inteligenci (Rozenāls), gan viņa satirisko smīnu (Grosvalds), gan viņa skulptūriski izteiksmīgo seju, kur no katra panta runā uz mums īpatnējs gars. (Zaļkalns).

Iekšējais cilvēks

Vispirms — intelekts. Runājot par intelektuālo dzīvi, parasti mēdz skatīties uz to, kāda cilvēkam ir izglītība, un atkarībā no tā, tad spriež par viņu. Mūsu intelligencē reizēm pat notikusi

diezgan dzīva domu izmaiņa par studētiem un nestudētiem rakstniekiem. Neielaižoties jautājuma sikumos, jāsaka, ka studijas, bez šaubām, paplašina un disciplinē rakstnieka domu pasauli, padara bagātāku viņa zināšanu krājumu, sniedz daudz vērtīgu intelektuālu pārdzīvojumu, palīdz izveidot pasaules uzskatu, tādā kārtā padarīdamas personību garīgi bagātāku.

Šī augstskolas izglītība, protams, vēl nav augstākā izglītība, bet viņa ir tai tikai tās pamats. Un arī Blaumanis ir apzinājies šāda pamata vajadzību, jo līdz pat mūža galam domājis par augstskolas izglītību. Tā 1907. gadā, t. i. vēl gadu pirms nāves, viņš izteicies kādam no saviem draugiem, Aug. Briedim, ka neesot atmetis domas tikt pie augstskolas izglītības. Diezin, vai tas izdošoties, bet tādas ilgas viņš sevī nesot.*)

Blaumaņa sapņi gan šinī ziņā palika nepiepildījušies. Viņam nācās apmierināties ar tām zināšanām, ko var iegūt pašizglītības ceļā. Šinī darbā nu katrs autodidakts ir atkarīgs no visvisādām nejausībām, un tā gāja arī Blaumanim.

Dažādu Blaumaņa draugu un pazīstamu atmiņās Blaumanis tēlots galvenā kārtā kā jūtu cilvēks. Bez šaubām, tā ir zīme, ka Blaumaņa dabā emocionālitate pārsvarā par citām psihes īpašībām. Bet raksturojot Blaumani kā jūtu cilvēku vien, mēs nodarītu viņam netaisnību. Tik ievērojams mākslinieks, kā Blaumanis, nav domājams bez nopietna intelekta.

Blaumaņa atstātajā bibliotēkā vai pareizāk, bibliotēkas atliekās, jo tā va kara laiku izpostīta, atrodam viņa lietotās loģikas, psiholoģijas un filozofijas grāmatas. Uzkrītoša ir kāda Berlīnes profesora Dr. Fr. Harmsa loģikas grāmata, kuŗas 250 lapas puses ar saviem pastrīpojumiem un atzīmēm

*) P. Ērmaņa krājums. 24. l. p.

rāda, ka Blaumanis pie viņas intensīvi strādājis. Man liekas, ka gluži bez nozīmes tas nav. Šis darbs liecina, ka Blaumanis jaunībā pūlējies iegūt filozofiskā izglītībā nepieciešamās priekšzināšanas, un bez tam, ka viņš dzinies pēc skaidras un loģiskas domāšanas. Te man nevilus nāk prātā kāda atzīme viņa dienas grāmatā 1898. gada pavasarī. Blaumaņa māte devusi saimniecībā kādu rikojumu, par kuņu rakstnieks saskaities. Dienasgrāmatā, konstatēdams šo faktu un it kā sevi taisnodams, viņš saka, ka viņu kaitinot nelogisks šādā vienkāršā rīcībā.

Blaumaņa bibliotēkā atrodas arī psiholoģijas un filozofijas grāmatas. No pazīstamiem autoriem atzīmējami psihologs Ebinghauzs un filozofi Šopenhauers un Nītcše. Kādā mērā Blaumanis šos darbus izmantojis, nav nosakāms. Ar Nītcšes filozofiju viņš iepazinās bez šaubām, jo Nītcše bij toreiz modē, un par viņu interesējās arī Blaumaņa draugi: Andrejānovs, Melngailis, Niedra.

1900. gadā, sakarā ar Nītcšes nāvi, Blaumanis rakstīja par Nītcši un viņa filozofiju, izceldams mācību par pārcilvēku un kavēdamies tuvāk pie Nītcšes ētikas. Runādams par Nītcšes stilu, Blaumanis atzīst, ka Nītcše lasītāju var iespaidot, ja arī viņš viņa mācībā nepiekrīst.*)

Blaumanis tomēr Nītcšes piekritējs nebija, kā to apliecina Melngailis, runādams par attiecībām starp Blaumani un Andrejānovu, kas bijis liels Nītcšes cienītājs; bet Blaumanis turpreti ieskatījies, ka Šopenhauers raksta dziļāki un oriģinālāki. Poruku, kas toreiz bijis sajūsmināts par Nītcši, Blaumanis ieskatījies par pusizglītotu.**)

Attiecībā uz Blaumaņa filozofisko izglītību, domāju, nebūs nevietā piezīmēt, ka viņā nevaram

*) „Dienas lapa“ 1900. Nr. 203: „Friedrichs Nietcše“.

**) Latv. Vēstn. 1923. g. Nr. 226: „Blaumaņa pajumtē“.

meklēt sevišķa plašuma, dziļuma, vai arī noteiktas sistēmas. Sistēmātiskas un plašas filozofiskas izglītības toreiz nebija nevienam latvju rakstniekam, jo tāda izglītība prasa daudz laika, kurā nevienam latvju rakstniekam nav pat vēl tagad.

Toreiz varēja būt runa tikai par zināmu orientēšanos vienā vai otrā filozofiskā jautājumā, viena vai otra filozofa idejās, kā to redzam attiecībā uz Nīčēši.

Ap gadu simteņa maiņu Blaumanis pakļūst zem Ernsta Hekeļa monistisko ideju iespaida. 1899. gadā iznāca šā autora darbs: «Pasaules miklas», kurās sacēla lielu ievēribu un nāca arī rokā Blaumanim.

Hekeļa filozofija, liekas, nodarbinājusi Blaumani diezgan dzīvi. Par to mums ir ziņas no diviem avotiem: rakstnieka P. Blaua un docenta Rudolfa Jirgena atmiņām.

No P. Blaua dabūjam zināt sekošo:

«Caur Blaumanu» — viņš saka — «šad un tad varēja dabūt arī tādas grāmatas, kas citādi bija nepieejamas. Tā viņš, nezin kādā ceļā, bija dabūjis no Vācijas toreiz Krievijā aizliegto Hekeļa «Welträtsel», kurai bija liels iespaids. Neraugoties uz viņas dabasfilozofisko raksturu un speciālajiem zinātnes sīkumiem, kas stāvēja ārpus mūsu zināšanu apvārksņa, milzīgs ieguvums bija ierosinātā apziņa, ka cilvēka garam nav nekas neiespējams, un ja kas ko vēl tagad nespēj, tad nākotnē to spēs.»

Sakarā ar šiem iespaidiem, liekas, Blaumanis rakstījis par Hekeli Rudolfam Jirgenam, kas toreiz studēja Berlīnē filozofiju. Ko Blaumanis rakstījis, nav zināms, bet interesantas ir Jirgena atmiņas par šo lietu un sakarā ar viņu sniegtās ziņas. Jirgens raksta:

«Berlīnē reiz saņēmu no Pēterpils Blaumaņa vēstuli, kurā viņš man rakstīja, ka jūtot vajadzību

pēc dziļākas gara dzīves, un tāpēc lai es ieteicot viņam kādas filozofijas grāmatas. Šis lūgums mani nostādīja grūtā stāvoklī. Vēstulē nebija tu vāki aprādīts, kas tās par slāpēm, uz ko viņas vērstas, kādas problēmas nodarbina Blaumaņa garu: ētiskas, ontoloģiskas, socioloģiskas, estētiskas, reliģijas vai mākslas-filozofiskas, vai kādas citas. No vēstules satura tas nebija noskāršams. No otras puses, filozofija nav tāda lieta, kuŗā varētu ielekt ar vienu lēcieni. Lai kaut ko sasniegtu, viņa prasa ilgu, pašreizēdīgu darbu — t. i. tai gadījumā, ja cilvēku nedīda kāre kļūt par modes filozofu, bet ja viņš patiesi filozofijā grib dzesināt savas dvēseles slāpes. Un kādas grāmatas lai ieteic?

Apmierinājumu taču var gūt, kaut jel tikai priekš sevis, paša personīgā meklēšanā. No ārie nes viņš nav pasniedzams, no nevienas grāmatas nav izlasāms.

To apzinādamies, es Blaumanim atbildēju, ka filozofijā ir vairāk meklēšanas, nekā sasniegtas patiesības, ka nezīnu nevīnu filozofu un nevīnu grāmatu, par kuŗu es varētu teikt: «lūk, tai vīrā un tai grāmatā ir iemiesojusies pati īstā un dzīvā filozofija.» Tomēr pēc šādas aizrunas, minēju dažas grāmatas, kuŗas pēc manām domām, iesācējam būtu pieietamas.

Kas no Blaumaņa filozofēšanas iznāca, par to man neradās izdevība pārliecināties, bet laikam gan nekas sevišķs. Un tas nav pārmetums Blaumanim. Kā liela egoiste, filozofija prasa sev visu cilvēku. Pa paraštam viņa necieš, ka cilvēks, līdzās viņai, pielūdz arī citus dievus.

Bet uz Blaumaņa pleciem gūlās divi smagi darbi: viens — žurnālista pienākumi, otrs — tas, kuŗa pēc mēs Blaumaņa vārdu glabājam piemiņā, no kuŗa viņš nevarēja un negribēja atteikties, tas

ir viņa rakstnieka darbs. Un blakus šiem darbiem, laikam gan, neatlika ne laika, nedz spēku vēl sevišķi nodoties filozofijai.

Kādu citu reizi man Blaumanis aizrakstīja uz Berlīni, lai aizsūtītu viņam uz Pēterpili kādus filozofiskus apcerējumus un lai tekstā starp rindiņām uz vācu filozofiskiem termiņiem uzrakstot, kā viņi būtu tulkojami latviski. Viņam esot nodoms šādus apcerējumus latviešu tulkojumā drukāt «Pēterburgas avīzēs». Es viņa vēlēšanos izpildīju, aizsūtīdams, starp citu, arī profesora Štumpfa, triju zinātņu akadēmiju locekļa apcerējumus: «Leib und Seele» un «Der Entwickelungsgedanke». Bet arī šie apcerējumi neparādījās avīzēs — ne nu tāpēc, ka filozofisku apcerējumu tulkošanā Blaumanis būtu atdūries uz nepārvarāmām grūtībām, bet, domājams, gan citu iemeslu pēc.» (Manuskripts.)

Kā redzams, Jirgens uzskata Blaumani tikai kā iesācēju filozofiskās izglītības laukā. Kritika, ko Jirgens izsaka par Hekeli, domājams, pārgrozīja Blaumaņa attiecības pret šo domātāju. Grāmata, ko Jirgens Blaumanim piesūtījis, atrodama vēl Blaumaņa archīvā, un viņas pilns nosaukums šāds: Leib und Seele. Der Entwickelungsgedanke in der gegenwärtigen Philosophie. Zwei Reden von C. Stumpf. 1903.»

Sprīžot pēc grāmatā bagātīgi savilktajām sarkanajām un zilajām strīpām, Blaumanis ar šo darbu zināmā mērā iepazīties. Ko viņš no tā uzņēmis savā pasaules uzskatā, grūti spriest, jo mums nav nekādu drošu norādījumu. Varbūt kāda vieta P. Blauna atmiņās varētu zīmēties uz šo autoru, bet droši teikt to nevar.

Tomēr paklausīsimies, ko Blaus raksta:

«Vēlāk uz viņu lielu iespaidu bij darījuši, netceros vairs kāda, vācu profesora reliģiski-filozo-

fiski raksti un mistiski apcerējumi par dievību, kuŗus viņš arī man ieteica,» — saka Blaus. — «Varbūt, ka ludziņa «Sestdienas vakarā» ir radusies caur tā iespaidu, bet kamēr es ar viņu sagājos, par šo ludziņu neatceros viņu ko runājušu esam.» (Manuskripts).

Starp to laiku, kad Blaumanis iepazīnās ar Štumpfa grāmatu, un to, kad rakstīja minēto ludziņu, guļ 4 gadu liels starpbrīdis. Štumpfs materiālists nav un domā, ka pasaules mīklas citādi atrisināmas. Viņš pielaiž teleoloģiju vai pat — kā viņš kādā vietā uzsver — teoloģiju attīstības mācībā. Nav brīnums, ka grāmatiņā izteiktie uzskati Blau'am varēja izlikties kā mistika, bet uz Blaumani varēja darīt zināmu iespaidu, jo grāmatiņā, kuŗa gan aizņem pavisam tikai 72 lapas puses, patiešām daudz ierosinošu ideju. Un tā ka šo filozofisko sacerējumu bija izmeklējis Jirgens, kuŗu Blaumanis sevišķi augstu cienīja, tad šis apstāklis varēja tās iespaidu uz viņu padarīt ierosinošāku un dziļāku.

Kāds sakars šai grāmatai ar vienu un otru Blaumaņa dzejas darbu, nav iespējams noteikt, jo nav par to nekādu drošu liecību. Bet šis jautājums šoreiz nav galvenais. Mums no svara bija raksturot Blaumani intelektuālā ziņā, kā domātāju. Un filozofiskā izglītība vien vēl cilvēku neraksturo kā domātāju, it īpaši radošu filozofisku garu. Ka Blaumani filozofiskie jautājumi nodarbinājuši diezgan dzīvi, redzams no tam, ka 1896. gadā viņš saraksta filozofiska rakstura dzejojumu «Oda». Par Blaumaņa filozofisko interesi nodod liecību arī pāris gadu vēlāk klajā laistais dzejolis «Mūžība». Tā tad no 1896. gada līdz 1904. gadam manām pie Blaumaņa dzīvu filozofisku interesi un redzam arī vienā otrā gadījumā viņa filozofisko skatienu tiklab kosmiskās, kā sociālās parādībās. Protams, ka tamdēļ vien Blaumani mēs nevaram

saukt par domātāju, par filozofu, bet paiet klusējot šiem faktiem garām, kad Blaumanim parasti pārmet ideju nabadzību, būtu netaisni.

Kā reizēm Blaumanī uzmirdzējusi filozofiskā doma, liecina, piem., kāds noveles vielas formulējums, kuŗu atrodam viņa atstātos papīros.

«Cilvēks bez ideāla,» — saka Blaumanis, — «ir kā zvaigzne bez centrālpunkta. Cilvēks ap savu ideālu griežas kā planēta ap sauli, viņš tam neklūst tuvāk. Jeb, jo dzižāks top cilvēks, jo dzižāks ir arī viņa ideāls, t. i. attālums paliek tas pats. Cilvēka bez ideāla nav. Jo tuvāk sev ārpus sevis cilvēks savu ideālu nostādījis, jo zemāks viņš ir, jo tālāk, jo augstāks. Ar attālumu aug ideāla pievilkšanas spēks.»

Te nu varētu iebilst, ka katrs cilvēks šad un tad izsaka pa prātnieciskai domai, un tamdēļ sevišķi par to nebūtu ko runāt. Tiesa, ka katrs cilvēks ir zināmā mērā dzejnieks, tā katrs cilvēks ir arī zināmā mērā domātājs. Un nereti sastopam dzīvē cilvēkus bez nekādas formālas izglītības, nerunājot nemaz par augstskolas izglītību, kuŗi ir labi domātāji un kuŗiem pašiem sava dabas, kultūras un dzīves filozofija. Turpreti, ne visi, kas ieguvuši augstskolā filozofisko izglītību, ir labi domātāji, un ne katrs, kas beidz filozofisko fakultāti ir jau filozofs. Bez tam, filozofiskais apdāvinājums jeb talants un dzejnieka talants reti kad sagadās kopā tādā apvienojumā, ka tie viens otru netraucē, bet atbalsta.

Literātūra šinī ziņā var uzrādīt nedaudz vārdu. Tipiskākie no tiem — Šekspīrs, Ģēte, Nīteše.

Mūsu rakstniecībā filozofa un dzejnieka dāvanas apvienotas redzam pie Ed. Veidenbauma, Poruka, Raiņa.

Atgriežoties pie Blaumaņa, jāsaka, ka filozofiskā domāšana nav viņa stiprā puse, lai gan filo-

zofiskās tieksmes, filozofisku interesi un vienu otru prātniecisku domu pie viņa manām. Blaumaņa stiprā puse ir viņa emocionālā, estētiskā un mākslinieciskā domāšana.

Par emocionālu sauc tādu domāšanu, kuŗas priekšstatus un idejas, funkcijas un procesus pavada vairāk vai mazāk intensīvs jūtu vilnis. Blaumaņa emocionālo un reizē arī estētisko un māksliniecisko domāšanu spilgti raksturo, starp citu, noveles «Nāves ēnā» radīšanas fakts.

Dzejnieks izlasa avīzēs ziņojumu daļā kādas rindiņas par to, ka vētras laikā daži zvejnieki uz atlauzta ledus gabala iedzīti jūrā. Protams, lasot šo ziņojumu, arī kuŗam katram priekšstati: vētra, jūra, zvejnieki, atlauzts ledus gabals — neradīs aukstus jēdzienus, bet ko vairāk, — katrs no mums nožēlos nelaimīgos un, domādams par viņu likteni, pārdzīvos vairāk vai mazāk emocionālu dvēseles stāvokli. Bet ilgi jau mēs pie viņa nekavēsimies: otrā, trešā dienā tas notikums būs jau aizmirsts.

Citādi tas, acimredzot, bijis ar Blaumani. Sausais ziņojums viņa psihē atstājis citādu iespaidu: jūra pārvērtusies par arēnu, uz kuŗas norisinās cilvēciski svarīgi notikumi, ledus gabals pārvēršas par interesantu traģēdijas skatuvi, un paši cilvēki modina ne vispārīgu līdzjūtību vien, bet daudz un dažādas jūtas, domas un noskaņas. Blaumaņa emocionālās, estētiskās un mākslinieciskās domāšanas plašumu, spēku un dziļumu redzam, salīdzinādami sauso ziņojumu ar minēto ievērojamo noveli, kas rakstnieka psihē no šī ziņojuma izaugusi.

Blaumaņa emocionālā domāšana, protams, stāv visciešākā sakarā ar viņa dabas emocionālītāti, vispār, — ar viņa jūtu pasauli, kas ir pamats mākslas darbu radīšanai.

Viņa arī ir viena no vissvarīgākām sastāvdaļām rakstnieka personībā. Jūtu pasaule, protams,

ir plaša un bagāta. Visu viņu aptvert pilnīgi neiespējami. Tamdēļ te aprobežosimies tikai ar dažu svarīgāko individuālo un sociālo jūtu raksturošanu.

Blaumaņa individuālo jūtu pasaulē mums pieejami daži materiāli par prieku un bēdām, pašvērtības un patstāvības jūtām, dusmām, vientulības jūtām un mīlu.

Dzīvības jūtas Blaumanim ļoti jautras, intensīvas, spirtas. Gaišu liecību par to nodod viņa enerģiskā cīņa ar sava mūža ienaidnieku — krūšu slimību. Viņš izmanto visus apstākļus, cik vien varēdams, lai neļautu sevi nomākt. Viņš pārvēršas gandrīz par pilnīgu askētu, lai tikai uzvarētu slimību. Dzīvības jūtas Blaumanī darbojās tik strauji un jautri, ka sabiedrībā neviens nevar iedomāties Blaumaņa īsto veselības stāvokli. Blaumanis nekad nesūrojas, viņš vienmēr jautrs, dzīves priecīgs. Tikai šinī ziņā Blaumaņa draugi viņu vienpusīgi novērtējuši. Ko Blaumanis pārdzīvoja savā nodabā, vientulībā, — to parasti neviens nemanīja. Bet šie pārdzīvojumi ne ikreiz bija jautras dabas. Biežā slimošana lika Blaumanim daudz ko pārdomāt. 1887. gadā viņš tik slims, ka tikko var kustēt. 1891. gadā viņš slimnīcā ārstējās no diloņa. 1894. gadā atkal nopietni slims. 1895. gadā Melngailis un Niedra savās vēstulēs viņu dēvē par «hipohonderi». Brālis zina stāstīt, ka šinī gadā Blaumanis tikko spējis kustēties aiz nespēka.

Domāju, šāds veselības stāvoklis liek daudz ko pārdomāt un pārdzīvot sevī. Dzīvības jūtas pastāvīgi apdraudētas. Tās pastāvīgi jāsaudzē. Tas māca cienīt dzīvības vērtību. Runājot par Blaumaņa dzīvības jūtām, nāk prātā vēl kāds zīmīgs Jirgena teiciens:

«Šur tur redzu Blaumani,» — viņš saka, — «netieciņi uzzimētu. Zīmē kā vecu, pat nejauku.

Tas man nepatīk, jo viņš jau bija vai mūžīgs jauneklis.»*)

Ar to ir ļoti labi raksturots Blaumaņa jautrais gara stāvoklis, kas mums dara saprotamas arī viņa humora jūtas un jautribas mīlestību. Bet šis mūžīgais jauneklis varēja tēlot dziļus, traģiskus pārdzīvojumus. Te ir tā vieta, kur Blaumaņa psihe vismazāk pazīstama, bet droši var teikt, ka ne mazāk bagāta viņa bija ar nopietnu jūtu pārdzīvojumiem.

Ne vienreiz vien viņš stāvējis nāves problēmas priekšā. Tā brālim, Arvidam Blaumanim, vēl seminārā esot, viņš vēlas zināt, ko šis darītu pēc viņa nāves, vai beigtu semināru.

Kāds no viņa literāriskiem audzēkņiem, Cīrulis, gadu priekš Blaumaņa nāves savās atmiņās aizņem viņa psihi traģisko jautājumu. Pievedīsim te šo svarīgo vietu.

«Bija jau stipri vēls,» — saka Em. Cīrulis, — «kad mēs šķīrāmies. Man bija pie viņa tik bezgala mīli, silti un tuvi, bet arī tā savādi sēri. Es sāku neskaidri saprast un just, ka viņš sevī nes lielu traģismu, ka viņš savā plašajā sabiedriskajā dzīvē un satiksmē ar citiem rakstniekiem tomēr savā dvēselē ir vientulis.

Bija viņā taisni kaut kas kliecējoši traģisks... Klusi viņš mani pavadīja, klusi uz trepēm ārpusē mēs sabucojāmies. Pārņēma tādas savādas dziļas skumjas, abpusēja vientulības sajūta. Likās, ka viņam nav daudz dzīvē to silto siržu... Kā pa peļķu miglu gāju pa trepēm lejā, viņš noskatījās pakaļ. Tā bija beidzamā reize, kad mēs tikāmies.»**)

Par Blaumaņa pašvērtības un pašlepnuma jūtām dabūjam dzirdēt pirmo reizi jau viņa skolas

*) Atmiņas. (Manuskripts.)

***) Em. Cīrulis. „Par Rudolfu Blaumani“. Manuskripts.)

No citiem afektiem atzīmējami vēl: bēdas, sajūsma, prieks. Bēdas Blaumanis bieži vien pārdzīvojis, rakstot savus darbus, tāpat lasot dažus labu cita autora darbu. Blaumanis pats šo savu afektīvo stāvokli sauc par pinkšķēšanu.

Kas zīmējas uz prieku un sajūsma, tad to daudzi Blaumaņa paziņas novērojuši pie viņa satiksmē un sabiedriskā dzīvē, kur rakstnieks allaž ar saviem jokiem, smiekliem, atjautām, dziesmām bijis pašā uzmanības centrā.

Ievērojamu vietu cilvēka individuālo jūtu rindā, kā zināms, ieņem mīlas jūtas. Viņu atmošanās nozīmē jaunu laikmetu katra cilvēka dzīvē, un no viņu laimīgas vai nelaimīgas nokārtošanās atkarājas ļoti daudz. Par Blaumaņa mīlas dzīvi, diemžēl, mums maz kas zināms. Noteikti zinām tikai, ka bērībā, apmēram 13 gadus vecs, skolā ejot, viņš iemīlējies kādā meitenē, Aleksandrā Porietē, kuŗu mīlējis arī pēc skolas gadiem, kā to indirekti varam spriest no tam, ka viņš pārdzīvojis sāpīgus brīžus, kad viņa mīļā Saša apprecējusies ar citu. Par šiem Blaumaņa sāpīgiem pārdzīvojumiem viņa māte stāstījusi rakstniekam P. Blau'man un, jādodomā, ka viņa nebūs lietu pārspīlējusti.

Otrreiz Blaumanis pārdzīvoja mīlas jūtas Koknesē, iemīlēdamies Madē Svilē un atkal tik nelaimīgi, ka tā izgāja pie cita.

Trešo reiz Blaumanis iemīlējās bagātā Rīgas pilsoņa V. meitā, kuŗa gan bija nolēmusi neprecēties, bet bija ar mieru tomēr savu nodomu grozīt un pie Blaumaņa iet. Nezināms liktenis arī šo mīlestību pārvērtā par nelaimīgu, un nodomātā precība izjuka.

Bez šiem Blaumanim bijuši vēl daži mīlas romāni: viens Rīgā ar kādu nezināmu jaunavu, kuŗas ģimetni allaž cilādams viņš mēdzis teikt: «Meine dumme Schöne», Pēterpilī ar cenzora Re-

miķa meitu, bet par šiem romāniem mums tuvāku ziņu trūkst.

Ap «Indrānu» rakstīšanas laiku Blaumanis iemīlējies S. kundzē un vēlējies viņu arī precēt, bet šī vēlēšanās atkal palika nepiepildījusies.

Pieturoties pie visiem šiem faktiem un ievērojot to, cik Blaumanis dzīvi pratis tēlot mīlas jūtas, jādomā ka, viņš arī sevī tās intensīvi pārdzīvojis ar visu viņu romantiku un traģiku. No pirmajiem trim šie minētajiem Blaumaņa romāniem varam arī zīmēt galvenos vilcienu sievietes tipu, kurū viņš izredzējis kā mīlas ideālu: tā ir sieviete — daiļa, dzīvu raksturu, pietiekoši inteliģenta, lai varētu ar viņu dalīties savos centienos, bet reizē ar to laba saimiece un krietna māte, jo Blaumanis ļoti mīlējis bērnus. Cik stiprs Blaumaņa ģimenes instinkts, liecina tas, ka viņš pret saviem jaunajiem literāriskiem audzēkņiem izturējies kā pret mīļiem bērniem, tos nevien mācīdams, pat glāstīdams un skūpstīdams, reizēm taisni kā bērnus. J. Greste savās atmiņās gan raksturo Blaumanī kā nelabojamu vecpuisi, kas negribējis ģimeni nodibināt, lai nekaitētu savai mākslai.

«To viņš atzina,» — saka Greste, — «ka ģimenes cilvēkam būtu dažā ziņā labāk: nebūtu jā rūpējas par maizi, sieru, cukuru un apkaklītēm, bet tam būtu nopietnas bažas par to, vai līdz ar ģimenes dzīvi neaiziešot bojā arī dzejnieks.»*)

Man šķiet, ka te slēpjas galvenais iemesls, kamdēļ Blaumaņa mīlas problēma vienmēr bija traģiska: te sadūrās divi mīlas — erotiskā mīla un mākslinieciskā, un erotiskā arvien bija jāupurē mākslas mīlas labā.

Tas ir interesants vilciens Blaumaņa dabā, ka visur un vienmēr viņš saudzējis sevī mākslinieka talantu.

*) P. Ērmaņa krājums, 32. l. p.

Pārejot uz citām jūtu katēgorijām, raksturosim īsumā viņas šādā kārtībā: 1) sociālās jūtas, 2) nacionālās, 3) ētiskās.

Blaumanis pieder pie tiem rakstniekiem, kam ļoti spēcīgas sociālās jūtas. Visur un vienmēr viņš mīl būt sabiedrībā. Lai arī viņam liels darba daudzums un vāja veselība, viņš sarakstās ar draugiem un paziņām plaši jo plaši. Tikai gadījumos, kad jāraksta kāds lielāks darbs, Blaumanis tā ka atraujas no sabiedrības un arī retāk raksta vēstules, par lielu brīnumu un nesaprašanu draugiem. Viņš pat bārdū nedzinis, lai būtu iemesls tādām pūkainām nerādītībām sabiedrībā.

Attiecībā uz Blaumaņa nacionālismu ir jaunākā laikā izteiktas šaubas (V. Eglīts, K. Jakobs), bet taisni šinī vietā Blaumanis ir nevainojams. Skolas gados, dzīvodams vācu pansijā, viņš gadījumos vācu sabiedrībā, kad varētu celties kādi pārpratumi, ka viņš slēpj, varbūt, savu stāvokli vai tautību, vienmēr skaidri un gaiši pateicis, ka viņš ir zemnieka dēls un latvietis. Tas norāda uz Blaumaņa nopietnajām, dziļajām, nacionālajām jūtām. Viņa tautas mīlestība zināmā mērā apbrīnojama. Tiesa, tā nav skaļa, bet klusa, dziļa un gluži savādas dabas... Viņš dzīvo ar vienkāršiem ļaudīm, ar vienkāršu tautu kā ar draugiem, vēl vairāk, kā ar brāļiem.

Nemot vērā to, ka Blaumanis tanī pašā laikā varēja arī tikties un arī tikās ar vācu pilsoņu un muižnieku aprindām, — jākonstatē viņa personības plašums un arī viņa nacionālā tolerance. Blaumaņa mūža simpatijas, kā to liecina viņa darbi, pieder tomēr vienkāršiem ļaudīm, lauciniekiem, zemniekiem, tautai. 1905. gadā izcelās interesanta domu izmaiņa starp Blaumani un viņa rentes māju kungu baronu Tranzehi par nemieru cēloņiem viņu pagastā un viņu iniciātoriem.

Raksturīgi, ka Blaumanis vainu uzvēla ne tautai, bet pašam baronam ar viņa nomas kontraktiem, ko barons nekādā ziņā nevarēja saprast. Un šos ieskatus Blaumanis aizstāvēja tad, kad zemē plosījās soda ekspedīcijas, un viņš pats varēja krist viņām par upuri.*)

Nevaru nociesties te neminējis pārmetumu, ko Blaumanis izteica Haraldam Eldgastam 1906. gadā par viņa nenacionālo pseudonimu, sakarā ar viņa romānu «Zvaigžņotās naktis».

«Ko šādā bēdu laikā jutīs īsts tautas dēls?» — jautā Blaumanis un atbild: «Tas pieslēgsies pie savas tautas, cik cieši vien tas tam būs iespējams. Viņa dvēselē svils vēlēšanās: kaut varētu iegūt vai visu pasaules slavu, lai tevi kā ar zelta sagšu varētu apsegt, kaut varētu tevi mazgāt baltu ar kaut ko lielu, varenu! Kaut no mana latviskā vārda izstarotu diženums un ietu pār pasauli un kaut no viņa slavas bez pārpratuma tūliņ un tieši kristu atspīdums arī uz manu tautu!»**)

Svarīgu vietu Blaumaņa jūtu dzīvē un gara dzīvē vispār ieņem ētiskās jūtas. Gribētos pat teikt, ka viņas ieņem Blaumaņa gara pasaulē centrālo vietu. Par šo jūtu ievērojamo lomu Blaumaņa dzīvē varam pārliecināties no viņa biogrāfijas, draugu atmiņām, vēstulēm, par viņu lomu daiļradīšanas darbā — no viņa darbiem.

Uzskaitīšu te pazīstamākās no Blaumaņa ētiskajām jūtām individuālā un sociālā ētikā. Indi-

*) Sk. Tranzehes vēstuli Blaumanim no 1905. g. (Blaumaņa arhīvā).

***) „Haralds Eldgasts.“ No Rudolfa Blaumaņa. Latvija. 1906. Nr. 22. 25./II. Turpat viņš vēl ironiski piezīmē: „Kā izklausītos, ja Knuts Hamsuns sevi būtu nokrustījis par Džovanni Tambellini, Gerhards Hauptmans sevi par Pjotru Kolbasņikovu, Dostojevskis sevi par Vilhelmu Finkelsteinu. Meterlinks sevi par Tsu-Veng-Seng un d' Annuncio sevi par Visvaldu Zemzarīti? Vai ne, tad tā masku balle būtu pilnīga — bet arī nožēlojami smieklīga!“

vīduālās ētikas jūtas: 1. Egoisms, 2. Taupīgums, 3. Kārtības jūtas, 4. Darba mīlestība, 4. Pašsaval-
dišanās, 6. Patiesības mīlestība, 7. Skaidrības jū-
tas, 8. Labsirdība, 9. Neatlaidība, 10 Pacietība un
pieticība, 11. Sirsnīgums, 12. Pašvērtības jūtas,
13. Skarbums un asums, 14. Laika cienīšana un vēr-
tēšana, 15. Optimisms.

No sociālētiskām jūtām Blaumaņa psīchē red-
zamu vietu ieņem: 1) vecāku mīlestība, 2) cilvēku
mīlestība, 3) uzpurēšanās, 4) pašaižliedzība,
5) tolerance, 6) naids, 7) līdzcietība, 8) izpalīdzē-
šanas tieksme, 9) glābšanas tieksme, 10) antipati-
jas jūtas, 11) draudzības jūtas, 12) pienākuma jū-
tas, 13) pieklājība, 14) taisnības jūtas, 15) tautas
mīlestība, 16) altruisms.

Kā no šo jūtu uzskaitīšanas tiklab individuāl-
ētiskā, kā sociālētiskā ziņā, redzam Bl. ētiskās
emocijas plašas un vispusīgas. Ja mēs gribētu vi-
ņas tuvāk aplūkot, motivējot ar faktiem no ētiskās
dzīves, tad būtu jāatkārto puse no Blaumaņa bio-
grafijas un gandrīz visas viņa draugu un pazi-
stamu atmiņas. Tamdēļ te aizņemšu tikai rakstu-
rīgāko un visai īsi.

Blaumaņa dzīvē dabūjam šo to vērot par viņa
egoismu. Rakstnieks K. Štrāls atzīmē kādu
gadījumu, kur redzam uzliesmojam Blaumaņa
pašmīlības jūtas un it kā atriebšanās kāri.

Reiz rakstnieks Ed. Vulfs laidis klajā laik-
rakstā «Rīta blāzma» zobgalīgu dzejoli par Ru-
dolfu Blaumani, kas par to saskaities uz Štrālu, ka
tas, būdams tā paša laikraksta redakcijas loceklis,
to atlāvis. Izcēlies nopietns strīds, kuŗā Blauma-
nis, it kā atriebties gribēdams, pieprasījis, lai
Štrāls viņam piepeši atdod 40 rubļu lielu parādu.
Štrāls to nav darījis, un otrā dienā viss bijis atkal
labi.

Bez tam Blaumaņa egoisms parādās vēl tanī
ziņā, ka viņš gribējis, lai katrs viņa draugs pado-

das viņa ētiskajiem principiem un uzskatiem par ētisko dzīvi. Uz šā pamata cēlies ne viens vien konflikts ar viņa draugiem.

Materiālā ziņā Blaumanis nebija skops, bet gan taupīgs.

Viņam ļoti attīstītas kārtības jūtas: mīl kārtīgu dzīvi, kārtīgu darbu. Pret darbu viņam ļoti liela cieņa. Viņš katru laika sprīdi izmanto iemīlotam darbam. Dzērienu ziņā — gandrīz pilnīgs atturībnieks. Par sevi viņš nekad nesūrojas. Savā sirdī un dabā viņš skaidrs. Viena no dārgākām mantām viņam — patiesības mīlestība.

Viņam ļoti attīstītas pienākuma jūtas. Sirds viņam atsauksmīga, un visi viņu raksturo kā ļoti labsirdīgu. Bez tam viena no Blaumaņa psīches un ētikas īpašībām ir viņa sirsnīgums. Gan arī vietām viņš netaupa skarbāku vārdu, var būt pat ass, bet tikai tur, kur vajadzīgs aizstāvēties vai apkarot ļaunu.

Viņa ētikas pamatnoskaņa — optimisms, kaut gan ne bez sāpīgām švītrām. Savos centienos Blaumanis neatlaidīgs.

Viņš apzinas savas personības, sava darba, sava mūža svaru. Viņam diezgan stipri attīstītas pašvērtības jūtas. Kā raksturīgu faktu šinī ziņā var pastāstīt šādu mazu epizodi. Reiz 90. gados pa Zinību komisijas vasaras sapulču laiku grupa rakstnieku, kurā bijis arī Blaumanis, satikušies viesnīcā un nolēmuši iet fotografēties.

Blaumanis visiem par lielu brīnumu tomēr atteicies. Iemesls? Tas, ka grupā esot arī A. Saulietis, un tas vēl neesot nekāds rakstnieks. (E. Pīpiņa nostāsts).

Šis mazais gadījums, man šķiet, norāda nevien uz Blaumaņa stipri attīstītajām pašvērtības jūtām, bet arī uz viņa rakstnieka pašapziņu, uz viņa literārisko pašlepnumu.

Sociālētiskā ziņā Blaumaņa psīchē daudz vē-

tīgu tikumu. Viņa mātes mīlestība ar savu lielo sirsniņumu mums jau pazīstama. Liela ir arī viņa cilvēku mīlestība vispār. Blaumanim mīļi ir vienkārši lauku ļaudis, viņam mīļi arī augstāku aprindu cilvēki, bet tiklab vienā, kā otrā gadījumā tikai ētiski skaidras personības. Cilvēku labā viņš labprāt nes upurus līdz pašai ziedzībai. Viņš līdzietīgs ļoti, bet arī naidā var kvēlot pret tiem, kas maziski un ļauni. Citādi viņš iecietīgs. Izpalīdzēšanas tieksme viņam ļoti spēcīga. Vēl vairāk, viņam neatvairāma tieksme cilvēku glābt. Raksturīgus ētiskus faktus viņa dzīvē šī ziņā uzrāda no bērniības līdz pat nāvei. Kā trīspadsmit gadu vecs zēns viņš izglābj kādu skolas biedri no noslikšanas.

Pazīstamus, Jirgensonu un daudzus citus savus draugus viņš pulcējis ētiskā ziņā glābt.

Vēl gulēdams Somijas sanatorijā uz slimības gultas, viņš domā par sava drauga Grestes veselību, dodams tam attiecīgus padomus.

Satiksmes formās ir pazīstama Blaumaņa korektība un pieklājība. Minēšu te vēl kādu raksturīgu liecību no K. Štrāla atmiņām.

«Pret savai sirdij attālāk stāvošiem,» — saka Štrāls, — «Blaumanis vienmēr bija ļoti korekts un nosvērts, iznesīgs. Viņš vēlējās kaut arī visi jaunie rakstnieki kļūtu reiz «sabiedriski spējīgi». Bet tādus šis no visiem zinot patlaban tikai divus: Poruku un Būmani, kas katrā salonā varot droši uzstāties. Vispārīgi, par visu latviešu jaunatni runājot, viņš teica, ka vispirmā kārtā tai nepieciešami esot vajadzīgi iemācīties — dejojot un labas manieres. Pārējās īpašības — gara cildenība, ideāla tieksme, griba uz izglītību — ar tām viņa esot jau pilnā mērā apbalvota no pašas dabas.»*)

Ļoti liela nozīme Blaumaņa dzīvē ir draudzības jūtām.

*) P. Ērmaņa krājums, 64. l. p.

Bez drauga un draugiem un draudzenēm viņš nekad nav varējis dzīvot. Savu draugu viņš mīlēja ar sirdi un dvēseli. Kādā Būmanim rakstītā vēstulē viņš, runājot par draudzību vispār, taisni uzsver, ka draudzība viņam ir tas pats, kas mīlestība. Pret saviem draugiem viņam vislielākās pienākuma jūtas. Viņš viņiem pūlas palīdzēt ar padomiem, līdzekļiem, darbiem, visiem saviem spēkiem.

Slimības gadījumos viņš pat aizņemas naudu, ko samaksāt par slimnīcu un izpilda pats pat žēlsirdīgās māsas lomu. (Mana Niedras dziedināšana).

Taisnības jūtas Blaumanim tik dzīvas, ka viņš nevar vienaldzīgi noskatīties, kad izturas ne-taisni pret dzīvniekiem.

To liecina, piem., kāda epizode ar zirgiem, kad reiz slimis zirgs braukts uz staciju un divi veseli palikuši mājā. Viņš nopietni par to skatīties uz savu māti, kas tā izdarījusi.

Par tautas mīlestību jau bija runa, kad runājām par sociālajām jūtām vispār. Te tikai atzīmējama viņu ētiskā vērtība. Blaumanis bija patriots no skolas laika sākot, līdz mūža galam, bet tāds, kas ar savu patriotismu neplātās. Viņa darbi izauguši no šādas klusas, sirsnīgas, skaidras un dziļas tautas mīlestības.

Liela ir Blaumaņa patiesības mīlestība. Viņš no sirds dibina ienīst visu, kas neīsts un nepatiess. No rakstniekiem viņš par tādiem ieskaitīja Falliju un Kārli Jakobsonu. Par Falliju viņš teicis rakstniecei Annai Brigaderei:

«Jūs nepazīstat tā cilvēka, viņš ir bezkaunīgs.»*)

Īss, bet noteikts un pareizs Fallija raksturojums, jo par šo Fallija īpašību arī man bija gadī-

*) P. Ērmaņa krājums, 25. 1. p.

jums pārliecināties kādā studentu pulciņa vakarā, kur Fallijs sieviešu, pat mātes, klātbūtnē runāja lietas, kas citādi nav kvalificējamas, kā bezkauņības.

Nacionālists Blaumanis bija, kā jau minēts, skolnieka solos un palika tāds līdz mūža galam. Kas zīmējas uz cinismu, ko viņam dažs (Kārlis Jakobsons) pārmet, tad šis pārmetums celts uz tā materiāla pamata, ka Blaumanis šad un tad milējis cenzējamus jokus. Jā, tādus jokus Blaumanis patiešām milēja. Un viens otrs no viņa draugiem to ari apstiprina. Tā J. Akurāters saka, ka Blaumaņa humors reizēm bijis parupjš*) un Blaus konstatē, ka Blaumanis šad un tad milējis pastāstīt pa cenzējamam jokam. (Manuskripts).

Bet psihologi, piem., psychoanalitikis Freuds atzīst, ka to mēdz darīt ari cilvēki, kas savā dvēselē ētiski skaidri. Un tiešām, ja mēs uz tā pamata pazudinātu Blaumani, tad būtu vispirms jāpazudina tādi gari, kā: Šekspīrs, Ģēte, kuņa dažas dzejas vēl tagad nevar nākt klajā, Puškins, kas eiropiski populārs ar savām cenzējamām anekdotēm un dzejām. Bet vai tas ir pietiekošs pamats, lai šos garus apvainotu cinismā? Nē. Tāpat nav pamata apvainot cinismā Blaumani. Drīzāk otrādi, ņemot vērā viņa ētiskās jūtas, viņa ētisko raksturu, viņa mūža centienus pēc ētiskās pilnības, ētiskās idejas un mākslas darbus, viņa ētisko pasaules uzskatu, beidzot, viņa rūpēšanos un zūdišanos par rakstnieku audzināšanu un viņa upurus un nopelnus šinī laukā, ir jārunā ne par cinismu, bet gan par altruismu. Un ja ari būtu kāds nieks cinisma — jo neviens taču nav bez grēkiem! — Blaumaņa psihē, tad tas tomēr pazūd tanī plašajā, skaidrajā, ētiskajā strauvē, kas pastāvīgi plūda caur Blaumaņa dvēseli.

*) P. Ērmaņa krājums, 10. l. p.

Lirika

1. Vispārējs raksturojums

Runājot par Blaumaņa liriku, tā vispirms jānoro-bežo no viņa liriskajiem feļetoniem, kurus viņš sacerējis par dažādiem dienas notikumiem. Šie feļetona dzejoļi ar savu atjautu, humoru un satīru savā laikā krietni uzjautrināja lasītājus, sniedzami tiem arī vienu otru māksliniecisku pārdzīvojumu, bet tagad, kad paši tēlotie notikumi zaudējuši savu interesi, arī minētajiem dzejoļiem pašiem vairs nav sevišķas mākslas vērtības. Savu vērtību uzglabājusi tikai tā lirikas daļa, kuru Blaumanis radījis, klausīdams vienīgi savam mākslinieka garam.

Šī nopietnā Blaumaņa lirikas daļa nav sevišķi plaša. Viņa aptver ap 100 oriģināldzejoļu, dažus dzejoļus pēc sveša parauga darinātus un ap 50 tulkojumu no dažādu laikmetu vācu liriķiem, atskaitot pāris tulkojumu no krievu valodas (Ļermontova un Puškina).

Lai pienācīgi saprastu Blaumaņa liriku, viņā jānogremdējas ar divējādu nolūku: vienkārt, izprast iekšējos pārdzīvojumus, jo lirika ir jūtu, domu, noskaņu — vispār iekšējo pārdzīvojumu dzeja, otrkārt, uzmeklēt viņas mākslinieciskās vērtības.

Iekšējo pārdzīvojumu jeb psiholoģiskā ziņā, Blaumaņa lirika ir ļoti vispusīga. Neskatoties uz samērā nelielu dzejoļu skaitu, Blaumanis vairāk

vai mazāk plaši attēlojis daudz svarīgu parādību no paša un citu dvēseles dzīves. Tur ir vesela plaša jūtu pasaule, kas atklāj mums gan gaišas un jaunas, gan skumīgas, sāpīgas, drūmas pārdzīvojumu ainas.

Pavasara atmoda modina sirdī prieku («Pavasars»), un ziedonis līdz ar cīruļa bezbēdīgo dziesmu liek dzejniekam pārdzīvot smaīdu un asaru, sajūsmas un bezbēdīga prieka brīžus («Manas sirds milulis»). Vispār dabas dailumā dzejnieks skatās ar prieku un mīlu. Ar prieku viņš aplūko pienēnītes, kas saulītē gozējas uz zaļas pakalnītes, ar jūsmu seko pārkoņa dārdošai gaitai, redzot, ka tas iet pa dabas ēku: kā — dailums savienots ar spēku («Pērkons»). Un kur tad ziema ar saviem baltajiem autiem! Dzejnieks nevar ne acu novērst no sniega vizuļojošās un baltumā mirdzošās ziemas gleznas, kurā kā tuksneša brīnums tup uz zara — spārnots gaisa ubadziņš («Ziemā»).

Diezgan daudz vērības Blaumanis piegriež mīlas pārdzīvojumiem ar viņu ilgām, dailumu, nejaušību, sērām, priekiem un sāpēm. Te redzam mēs šo jūtu atmodu («Kā zagšus»), te redzam viņu kā spirdzinošu spēku («Nāc!»), te atkal kā nepiepildījušos cerību, kā grūtu sapni («Pāgalam»).

Plašu vietu Blaumaņa lirikā ieņem drūmu jūtu tēlojums. Šo skumju, sāpju, moku un grūt-sirdības jūtu iemesli dažādi. Kāds brīdis ziedonī pie upītes modina dzejnieka sirdī skumjas tamdē], ka viņš tur nesastop vairs cilvēka, ko gadu atpakaļ šai vietā redzējis («Pērn un šogad»). Skumīgu noskaņu modina arī birstoši ziedi un aizbraucoša kāznieku rinda («Cik drīz!»). Skatoties jaunatnes laivas braucienā un klausoties, kā zēni un meitenes līgo, dzejnieks pacel cepuri un pasaka ardievas savai jaunībai («Līgo»).

Dzejnieks nevar vienaldzīgi noskatīties, redzot vasarā, kad visur daudz saules, puķu, dziesmu, kā maza bāla meitene skumst, un viņš atēlo viņas skumjas īpatnējā dzejolītī «Nesapratne».

Svarīgu vietu Blaumaņa lirikā ieņem tikumības jeb ētisko jūtu attēli. Šajos attēlos sastopam notēlotas šādas ētiskās pasaules parādības, kā: kautrība, nevainība, cerība, līdzjūtība, cilvēku mīlestība, naidis pret nodevību, vecāku mīlestība uz bērniem, darba griba, vēlēšanās laboties, cenšanās pēc augstākiem ideāliem, atdzimšanas prieks, draudzība, laimes jūtas.

Kā maigs pavasara asniņš, pabāzis galviņu no sniega apakšas, ir dzejolītis par zēna kautrības sargātājiem eņģeļiem («Mans sargeņģels»). Kā pusplaucis baltas rozes zieds maija saulē ir meitenes daiļuma un nevainības tēlojums dzejolī «Vēl tu nezini». Kā vaļavīksne lietus pilienos atmirdz bērnu mīlestība vecāku asarās («Asarās»). Vienīgi māte spēj klāt pār pazudušā dēla dvēseli baltus autus («Pazudušais dēls»). Cerība ir spēks, kas klusumā briest, kā upes un strauti zem sniega («Nojausma»). Ir apraudāma nelaime morāliski krist un nenosarkt — palikt tādām, kā citi («Nelaime»). Naidis, kā kvēlojoša ogle, uzliesmo sirdī, lasot tēlojumu, kā nodevējs ar savu cirvi slepus cērt mums visiem dārgās dzīves dižozolu («Memento!»). Bet kā saulaini lieldienu zvani dimd un aicina uz augšāmcelšanos dzejolī: «Oda», «Mana lūgšana», «Renatus». Te dzejnieks tēlo savas tautas tikumus un netikumus, savas dusmas un savu nespēku, savu naidu un savu tautas mīlestību, kuŗa vienmēr no jauna atdzimst un aug un aug. Pēc lieliem, dižiem mērķiem ilgojas dzejnieks. Viņš lūdz mūžīgo tēvu, lai tas nedod viņam miera un gurdenas laimes, bet lai pilda viņa dvēseli ar ilgošanos pēc pilnības, ar slāpēm pēc atzišanas, ar tvīksmi pēc daiļa, laba, patiesa. —

Dzejnieks mīl dzīvi, mīl visas dzīvības nesēju sauli. Kad viņš nokratījis nāves bailes, cerība krūtīs dara vieglas un atklāj rožainas nākotnes ainas. Dabas klēpī atdzimst spēki. Aug mūžīgā griba uz dzīvi. Un pasaule liekas skaista! Dzīve ir mīla. Dvēsele pilna svētlaimības. Dzejnieks paceļ rokas un zvēr, ka viņa cenšanās būs spoža kā svētības nesēja saule.

Varētu vēl dziļāk iegremdēties Blaumaņa liriskas psiholoģijas raksturojumā, bet šie piemēri vien jau rāda viņas plašumu un daudzpusību. Atzīmēšu te vēl tikai īsi dažus vilcienus, kas viņā notēlojušies. Tie ir: bērnu psiholoģija (prieks, pasacīņu mīlestība), reliģijas jūtas, lieliskuma (kosmiskās) jūtas, varas kāre, nāves baigums, mūžības neaptveramība, pūļa iespaids uz dzejnieku un viņa vientulības jūtas šai pūlī, humors, ironija, satira, brašums un spirtums.

No visa sacītā pietiekoši skaidri redzams, ka Blaumaņa lirika psiholoģiski vispusīga un vērtīga, neskatoties uz to, ka apmēra ziņā nav diez cik plaša.

Domu lirikā nav Blaumanim tādas vispusības kā jūtu lirikā. Tajā atzīmējami tikai nedaudzi tipiski dzejoļi, kā: «Mūžība», «Nevar», «Mana ticība» un «Jāpārcieš». Aforismiem, kuņi arī piešķaitāmi šai katēgorijai, nav sevišķas mākslas vērtības. Ar fantazijas plašumu un jūtu straujumu, tāpat arī ar domu plašo vērienu ievērojamākais no šiem dzejoļiem ir «Mūžība», bet formā koncentrētāki «Nevar» un «Jāpārcieš».

Lirikas estētika

Bet te nu mums jāpakavējas pie Blaumaņa lirikas estētiskās puses tuvāk.

Blaumaņa lirikas estētika liekas ļoti vienkārša, un ļoti parasta, kur nekā sevišķi interesanta nav. Tiesa, viņa ir vienkārša, bet taisni ar šo vienkāršību interesanta. Vienkāršība ir viens no tiem mākslinieciskās tēlošanas paņēmieniem, kuŗi dzejai piešķir daudz vērtīgu īpašību: formas vieglumu, skaidrību, daiļumu, saprotamību, grāciju u. c. Šī vienkāršība, var teikt, ir galvenā Blaumaņa lirikas īpašība. Bet būtu maldīgi domāt, ka šī vienkāršība ir mazvērtīga. Taisni otrādi: viņa ir viens no visvērtīgākiem elementiem mākslā. Un viņa nav arī katram māksliniekam pa spēkam. Vajadzīgs sevišķs apdāvinājums, lai mākslas formās atrastu visvienkāršāko ceļu no sirds uz sirdi.

Par kritēriju dzejoļu vērtēšanā ņemams lirisms. Vispār atzīta patiesība tā, ka lirika ir jūtu dzeja. Bet jūtas atrodam izteiktas arī epikā un drāmā, un ne ikreiz attiecīgās vietas ir liriskas. Jūtas par liriskām tiek tikai tad, kad viņas pavada zināma pacīlātība, intimitāte, kas liek priekšstatiem caur psīchi strāvot ne ritmā vien, bet rada reizē arī zināmu harmonisku noskaņu. Šis harmoniskais emocionālais psīches viļņojums ir lirisms. Kad šādu dvēseles stāvokli pārdzīvo dzejnieks, tad viņš rada dzeju, kuŗas mērķis ir ietvert formā šo lirismu un likt viņu izjust arī citiem.

Lasot šādu lirisku dzejoli, pārdzīvojam attiecīgu lirisku dvēseles stāvokli, lirismu, baudīdami to vai nu kā melodiju, vai gleznu, kuŗa mūs harmoniski noskaņo. Vistīrākā veidā lirisms sastopams muzikā, bet viņa muzikālo dabu redzam arī dziesmā. Tā, piem., tautas dziesmas tauta parasti nevis runā, bet dzied, kas liecina, ka attiecīgie domu un jūtu tēli, iedami ritmiski caur dvēseli, rada melodiju, muzikālismu, šos lirisma vistuvākos radniekus.

Dzejolis, kuŗā lirisma trūkst, — nav īsti lirisks dzejolis. Un atkarībā no tam, cik spēcīgu, intīmu, dziļu un skaidru lirismu sastopam lirikā, spriežam par viņa vērtību.

Blaumaņa subjektīvās lirikas daļa visplašākā. Tur notēlotas šādas jūtas un jūtu grupas, citiem vārdiem, šādi motīvi:

1. dabas jūtas,
2. milas jūtas,
3. skumjas,
4. grūtsirdība,
5. draudzība,
6. morāliskas grimšanas jūtas,
7. atdzimšanas jūtas,
8. reliģiskas jūtas,
9. šķiršanās jūtas,
10. tautas mīlestība,
11. kosmiskas jūtas,
12. šķīstības jūtas,
13. lielpilsētas noskaņa,
14. mākslas jūtas,
15. pašvērtības jūtas,
16. apnikuma jūtas,
17. dzīvības jūtas,
18. sirdsapziņas pārmetums,
19. vientulības jūtas,
20. humora jūtas,

21. maldu jūtas,
22. cilvēku mīlestība,
23. sāpes,
24. simpatijas jūtas,
25. bēdas,
26. mātes mīlestība,
27. spēka un estētiskās jūtas.

Domu elements dominē tikai nedaudzos gadījumos, kā, piem., dzejoļos «Oda», «Mūžība», «Aforismos» un dažos citos.

Jūtu grupā pirmo vietu ieņem mīlas jūtas (20%), tad dabas jūtas (15% no dzejoļu skaita).

Kā raksturīgus subjektīvās lirikas paraugus var minēt dzejoļus: «Mana lūgšana», «Pazudušais dēls», «Līgo!», «Mana ticība», «Sapņu zeme».

Kā klasiskus objektīvās lirikas piemērus var minēt dzejoļus: «Ziedonis klāt» un «Ziemā». Šajos dzejoļos ne ar pušplestu vārdu nav tēlotas dzejnieka subjektīvās attiecības pret dabu. Viņš liek tikai runāt attiecīgiem priekšstatiem, konstatējot tīri objektīvi faktus, kuŗi tad izstaro liriskas jūtas.

Zīmējoties uz Blaumaņa dzejoļu lirismu, jā-saka, ka nav daudz tādu, kuŗos ietverts tīrs lirisms. Tādi ir, piemēram: «Vēl tu nezini», «Kā zagšus», «Atstātā», «Atkalredzēšanās», «Renātus», «Asarās» u. v. c.

Vairāk ir turpretim lirisku gleznu. Tāda tipiska liriska glezna ir pats pirmais Blaumaņa dzejolis «Vasaras nakts» (1886.). No pieciem pantiem 3 pirmie zīmē dabas gleznu tīri objektīvā kārtā. Tikai divos pēdējos pantos dzejnieks liek runāt savai sirdij, tādā kārtā dabas gleznā ieauz-dams savas jūtas un padarīdams to par lirisku. Tāda liriska dabas glezna ir arī «Pērkons», kur 3 pantus aizņem situācijas zīmējums un tikai ce-turtajā ietverts lirisms. Vēl kā piemēru var mi-

nēt dzejoļus «Pie pagraba loga», «Tirgs», «Nesapratne» u. c.

Tematu ziņā, kā redzams, Blaumaņa lirika diezgan dažāda.

Ari formas ziņā viņa nav vienmuļīga. Bez parastajiem divrindu un četrpantu pantiem ir arī sestinas, septimas, kāda nona, «Nojaušana», tautas dziesmu forma un vēl jaukta rakstura pants. Visvairāk Blaumanis mīl kvartas (ap 50%) un sestinas (ap 6%). Raksturīgi, ka Blaumanis pašā pirmajā savā dzejolī lietojis diezgan retu formu: grieķu dzejnieces Sapfo's pantu, ne gluži izturu, bet ļoti līdzīgu. Blaumaņa attiecības pret pantmēru ir šādas:

I. vietu ieņem jaukts pantmērs	— 38%
II. vietu ieņem trochajs	— 26%
III. vietu ieņem jamps	— 20%
IV. vietu ieņem daktilis	— 5%
V. vietu ieņem amfibrachijs	— 4%
VI. vietu ieņem brīvais ritms	— 4%
VII. vietu ieņem tautas dziesmu ritms	3%

100%

Slēdziens no šiem skaitļiem varētu būt tāds, ka vairāk kā puse dzejoļu (60%) rakstīti noteiktā pantmērā, pārējos dzejnieks lieto mazāk noteiktu vai pilnīgi brīvu ritmu, lai netraucētu iekšējās formas ietveršanu ārējā formā. Stingrs pantmērs un pants reizēm liek šo to upurēt no garā saskatāmās liriskās gleznas, no dzejoļa iekšējās formas, kas, protams, ir zaudējums. Lietojot brīvāku ritmu, dzejnieks var ārējo formu labāk piemērot iekšējai: protams, ir atkal savukārt gadījumi, kur dzejnieks, ievērojot stingru pantmēru un pantu, var zināmus tēlus asāk kontūrēt, gleznas spilgtāk tēlot.

Varētu Blaumaņa dzejoļus klasificēt arī pēc viņu iekšējās struktūras, atkarībā no tam, kā iekšējā forma organizēta, t. i. kā viņā mākslinieciski saskaņoti atsevišķie momenti liriskajā gleznā. Bet tam vairāk sakars ar dzejoļu radīšanu. Jāsaka tikai, ka Blaumaņa dzejoļi iekšējās formas ziņā, vai varētu arī teikt, kompozīcijas ziņā diezgan dažādi: ir dzejoļi, kuŗos valda melodiskais elements, ir tādi, kuŗos pārsvarā situācija, piem.: «Pērkons», «Vasaras nakts», ir tādi, kur situācija un persona ieņem vienlīdzīgu vietu («Ligo!»), ir arī tādi, kur situācija un persona pilnīgi saauguši («Īss sapnis»).

Vispār ņemot, Blaumaņa dzejoļu iekšējās formas zīmējums vienmēr skaidrs un viegli fantāzijai aptverams, kas tad arī dara viņus viegli paturāmus (piem., «Ziema», «Manas sirds mīlulis», «Nesapratne»).

Vispārējā raksturojumā par Blaumaņa lirisko formu sakāms, ka viņa ir organiska, t. i. nav kā uzvalks, uzmešs saturam vai siki un grūti pieļaukots tam, bet forma, kuŗa stāv sakarā ar saturu īpatnību, kur saturs veidodamies un augdams radījīs sev attiecīgu formu.

Atliek vēl jautājums par Blaumaņa lirikas stilu. Lirikas stils pēc savas dabas jau ir subjektīvs.

Tāpat arī stils Blaumaņa lirikā. Protams, te iespējama lielāka vai mazāka intimitāte. Tās vietām netrūkst. Vietām pamirdz arī dzejnieka humors («Nelaipe», «Brenča pavasara vēstneši», «Sargies»). Blaumaņa stils viscaur konkrēts, bet nav pārāk piesātināts krāsām. Viņa metaforas zīmīgas, plastiskas. Diezgan bieži un ar labām sekmēm dzejnieks lieto personifikāciju: «Manas sirds mīlulis», «Nesapratne» un citi. Blaumaņa stila psiholoģijā raksturīgs vilciens ir — dzīvs temperaments. Tamdēļ arī viņa stila ritms veikls

un tīkams. Bet Blaumaņa stila subjektīvitate tomēr neraksturo visu viņa lirikas stilu. Nereti viņa stils stipri tuvojas tam, ko Folkelts savā stilu klasifikācijā sauc par īstenības stilu.

Tamdēļ arī vietām Blaumaņa lirikai it kā episks raksturs. Viņā atrodam pat novelistikas elementus, piem., dzejoļī «Skice», kur tēloti ne psihiski stāvokļi, kas lirikā galvenā viela, bet notikumi.

Dažos Blaumaņa dzejoļos šis episkais elements ir pārsvarā, un tamdēļ tie ieņem atsevišķu vietu: tās ir balādes.

Pārdzīvojumu izteiksmes veidi Blaumanim divējādi: tieši un netieši. Ir dzejoļi, kuŗos viņš tēlo tieši savus pārdzīvojumus («Kā zagšus», «Pagalam», «Renatus», «Oda», «Mana lūgšana» u. c.). Šo dzejoļu grupu varam saukt par viņa subjektīvo liriku. Bet ir arī dzejoļi, kuŗos dzejnieks tēlo dvēseles pārdzīvojumus netieši: tēlodams kādu priekšmetu, cilvēku, stāvokli, liek mums pārdzīvot attiecīgas jūtas, domas, noskaņas. Pie šīs netiešās jeb objektīvās lirikas pieder tādi dzejoļi, kā: «Mazās Martas dziesma», kur dzejnieks tēlo bērna prieku par pirmo vijolīti; «Brenča pavasara vēstneši», kur humoristiskā veidā attēlots, no kam Brenčis vēro pavasara tuvošanos; «Pie pagraba loga», «Sargies», «Pazudušais dēls» u. c.

Reizēm Blaumaņa dzejā tiešās un netiešās izteiksmes paņēmieni lietoti pajaukšus, tā kā iznāc kaut kas vidējs starp subjektīvo un objektīvo liriku — vārdu sakot, jaukts veids, kā, piem., «Manas sirds mīlulis», kur dzejnieks tēlo ziedoni un vietu vietām arī savas jūtas pret viņu, «Negaidīts vakars», kur dzejnieks tēlo savus sirsdapziņas pārmetumus nokavēto darbu dēļ.

Objektīvajā lirikā Blaumanis parādās kā liels meistars, kas prot zīmēt interesantas situācijas un gleznot krāsu bagātas un izteiksmes pilnas, ekspre-sīvas ainas («Tirgs»).

Un kā Blaumanis prot rīkoties ar krāsām, to pierāda jau pats pirmais viņa dzejolis, kas nāca klajā 1886. gadā: «Nakts», vēlāk mazliet pārstrādāts un tagad pazīstams zem nosaukuma «Vasaras nakts». Tāpat krāsu bagāti ir no mācības grāmatām mums jau pazīstamie dzejoļi: «Vizbuļu ziedā» un «Ziema», «Sapņu zeme» u. c.

Blaumani šād tad mēdz salīdzināt ar mūsu tagadnes lielākiem lirikiem un atrod, ka viņš nav tiem līdzās stādāms ne lirisma, ne formu bagātības ziņā. Tāds salīdzinājums nav pareizs. Blaumanis jāsalīdzina ar tiem lirikiem, kas viņa laikā dzīvoja un strādāja. Un šinī ziņā jau Blaumaņa pirmais dzejolis ar savām mākslinieciskām vērtībām varēja sacensties ar tā laika vislabāko liriku Esenbergu Jāni. Un labu laiku no vietas Blaumaņa lirika ir līdzvērtīga Poruka, Plūdoņa, Niedras, Aspazijas lirikai. Tikai kopš 1903. gada, kad Rainis rada lielo apvērsumu visā mūsu lirikas pasaulē, līdz ar daudziem citiem paliek ēnā arī Blaumanis. Un neskatoties uz mūsu lirikas ārkārtīgi lielajiem panākumiem, tomēr daudzi no Blaumaņa dzejoļiem var sacensties ar mūsu visievērojamākiem lirikas ieguvumiem. Minēšu te tikai viņa dzejoļus: «Šūpuļa dziesmas», «Sapņu zeme», «Īss sapnis», «Septembris», «Rudenis», «Manas sirds milulis» u. c. Pēdējais dzejolis var darīt godu kuŗam katram no mūsu labākiem dzejniekiem, ātrazdamies viņu dzejoļu krājumos. Bet it sevišķi interesants formas, izjūtas, zīmējuma, krāsu un oriģinālītes ziņā ir šāds neliels Blaumaņa dzejolis:

Nesapratne

Abas nodegušās rokas
Sev pār galvu pārlikusi,
Atspiedusies dižozolā,
Vasariņa stāv un brīnās.

Tikdaudz siltas zelta saules,
Tikdaudz puķu, zāļu plāvā,
Tikdaudz ogu bērzu birzē,
Tikdaudz dziesmu debess zilgmē. —

Un tak tur starp zaļām ēnām
Viena maza bāla meiča
Neredz savas draudzenītes,
Sēd un skaita asariņas!

Neatkāpdamies ne par matu no sava vienkāršības principa, Blaumanis te lieto pilnīgi modernus tēlošanas paņēmienus. Tie ir atjautīgs situācijas zīmējums, pārdroša personifikācija — kā to redzam pirmajā pantā, kur vasara pielīdzināta sievietei nodegušām rokām, kuŗa atspiedusies dižozolā stāv un brīnās par skumjo meiteni ziedošās dabas vidū. Lasot šo dzejoli, aizmirstam, ka viņam pat trūkst viena spēcīga tēlošanas līdzekļa: atskaņu.

Tāpat estētisko īpašību ziņā moderns ir dzejolis «Īss sapnis», kas noder par labu liecību arī tam, cik Blaumanis var būt atturīgs un nosvērts liriskā tēlojumā.

Ka Blaumanim viegli bij pieietama visu sava laika ievērojamāko un pazīstamāko lirisku tēlošanas māksla, rāda viņa imitācijas dzejoli: «Kas tie tādi, kas dziedāja?». Šajā ciklā viņš ar sekmēm imitē 14 dažādu dzejnieku stilu un īpatnību. Šo dzejnieku skaitā ir arī daži no mūsu visievērojamākiem lirikiem. Neskatoties uz vieglo ironiju, kas aužās cauri viņa imitācijām, tās liecina, ka Blaumanim modernais stils nedarija nekādu grūtību. Un tas arī saprotams, ja ieskatāmies Blaumaņa liriskajā darbnīcā. Te ir kāds stūrītis, kam līdz šim maz piegriezta vērība. Tie ir tulkojumi. Tur atrodam ap 30 vācu lirisku vārdu, sākot no Ģētes

un beidzot ar vismodernākiem. Nekavējoties pie šo tulkojumu satura, kurš ļoti dažāds un nopietns, aizrādišu tikai uz viņu formālo, estētisko pusi. Tā liecina, ka Blaumanis cītīgi sekojis vācu lirikas estētiskai evolūcijai, mācīdamies no viņas izteiksmes līdzekļus. Tas nenozīmē, ka viņš būtu mehāniski no tās ko aizguvis. Nē. Viņš sekoja tikai modernās lirikas estētikas garam, veidodams savus izteiksmes līdzekļus sakarā ar modernās estētikas prasījumiem, palikdams vienmēr dziļi latvisks. Blaumanis ar sekmēm lietojis arī mūsu tautas dziesmu formu, kā to liecina dzejoļi: «Pieņēnītes», «Āsarās», «Tautas dziesma».

Visu minēto psiholoģisko un estētisko faktoru dēļ, Blaumaņa lirikai piemīt tā īpašība, ka viņa mums tuva un spēj ieglaudzties dvēselē. Protams, ne visiem viņa dzejoļiem ir šī īpašība. Patiesībā nav neviena tāda dzejnieka, kura dzejoļiem visiem būtu vienlīdz paliekama vērtība. Bet vienai daļai Blaumaņa dzejoļu tā ir.

Kā novelē, tā lirikā Blaumanim ir savs īpatnējs stils. Krāsu viņam fantazijā daudz, bet viņš rīkojas ar tām atturīgi, lai nevajadzīgi nesarežģītu tēlojumu liekiem, kaut arī reizēm skaitļiem, situāciju zīmējumiem, vai krāsu kombinējumiem. Viņa devīze: dzīva, raksturīga, daiļa vienkāršība.

3. Kā radušies Blaumaņa dzejoļi

Maz ir uzglabājies ziņu par to, kā Blaumanis radījis savus dzejoļus. Saka tikai, ka viņš radījis tos ļoti ātri un viegli, it kā rotaļājoties. Atzīmēšu te pāris piemēru, kas raksturo viņa lirisko radīšanu. Antons Austriņš savās atmiņās zina stāstīt, ka Blaumanis reiz uzrakstījis ekspromtu savam krustdēlam Skalbem par godu. Šis ekspromts ir divi četrindru panti:

Vai visu dienu šodien grib
Tie zvani torņos zvanīt?
Tāds smacīgs gaiss — var pilsētā
Ko nējēdzīgu mannīt.
Ar trieku miris palkavnieks,
Kas plītējis bez ziņas —
Tam divas īstas sievas bij
Un divas draugaļiņas.

(Ērm. kr. 16. l. p.)

Kā redzat, ekspromts veikls, ne bez mākslinieciskas vērtības un ar zināmu humoristiski-satiristisku nokrāsu.

Kārlis Kraujiņš savās atmiņās konstatē šādu faktu, ko viņš novērojis, ciemojoties Brakos 1904. gadā:

«Reiz kādā agrā rītā,» — saka Kraujiņš, — «kad miega kucīns vēl tiksmīgi saritinājies gulēja uz acu plakstiņiem, Blaumanis pielēca kājās un,

atbīdījis no loga aizkarus, sāka steidzīgi kaut ko rakstīt. Pēc kādas pusstundas viņš nosēdās pie manis uz gultas malas ar papīra lapu rokās. Lai baudot, vēl tīri silts, nupat kā vilkts no krāsns. Dzejolis atstāja uz mani tādu iespaidu, it kā man kāds būtu aiz kakla aizsāvis aukstu ūdens strūklu.»

Žēl, ka atmiņu autors nemin dzejoļa nosaukumu. Bet cik no atmiņām vērojams, tas bijis, laikam, kas humoristiski-satirisks par pašu Kraujiņu.

Galū galā mums te patlaban nav arī no svara dzejoļa saturs, bet viņa rašanās process. Te norādīti apstākļi, kādos Blaumanis gadījumā radījis dzeju. Kad ideja iekrīt prātā, viņš ātri steidzas to uzrakstīt. Kraujiņa teicieni: «pielēca kājās... pēc pusstundas», rāda Blaumani radīšanas darbā vai, pareizāk, dzejoļa ārējās formēšanas darbā.

Te nu varētu iebilst, ka abi šie dzejoļi rakstīti vairāk, tā pa jokam, un tamdēļ noteikti par Blaumaņa lirisko radīšanu no šiem piemēriem vien neko nevar spriest. Tas tiesa. Drošus spriedumus var taisīt tikai, balstoties uz bagātāka materiāla. Blaumaņa lirikā man zināmi pavisam ap 25 dzejoļi, kuŗu rašanās apstākļi vairāk vai mazāk pazīstami.

No objektīvās lirikas, par kuŗu uzglabājies materiāls, man zināmi pāris dezmit dzejoļu. Chronoloģiskā kārtībā tie ir šādi:

«Mēnešraksta lasītājiem» (1895.), «Beklina gleznu «Miroņu sala» uzlūkojot» (1898.), «Fr. Veinbergim» (1902.), «Kas tie tādi, kas dziedāja?» — 14 dziesmu (1906.), «Jāpārcieš» (1906.), «Nevar» (1907.).

1. Dzejolis «Mēnešraksta lasītājiem» acimredzot sarakstīts, tā sakot, tekošā kultūrālā momenta vajadzībā. Ierosinājumu, cik noskārstams, devis pats jaunā mēnešraksta nodibināšanās fakts.

2. «Beklina gleznu «Miroņu sala» uzlūkojot»

(1898.). Šo gleznu uzlūkojot, dzejnieks nogrimst nopietnās pārdomās par cilvēka likteni, nāvi, par savu pēdējo gaitu, par tēlotās ainas estētiku un nāves traģiku. Dzejolis interesants tanī ziņā, ka te dzejnieks dabūjis ierosinājumu ne tieši no dzīves, bet no otra mākslas darba, kuŗu tad attēlo. Te redzam Blaumaņa iekušanās spēju izmantošanu dzejā.

3. «Mazās Martas dziesma» (1902.) ievērojama ar to, ka Blaumanis it labi prata iejusties maza bērna dvēselē. Viņam bijis padomā sastādīt veselu krājumu no šādiem bērna dzejoliem, un tam nolūkam tad arī sarakstīts šis dzejolītis, bet nedomos nezināmu iemeslu dēļ nav realizējies.

4. «Fr. Veinberģim» ir dzejolis, kas sarakstīts paļāvībā uz latviešu vienprātību, kuŗai Blaumanis gadu simtņa sākumā tik ļoti ticēja, kad Veinberģis vēl nebija nācis klajā ar savu pazīstamo rakstu «Greizi ideāli», kas viņam galīgi nodibināja reakcionāra un laipotāja slavu — politiskā un nacionālā ziņā. Dzejolis meta atpakaļ arī zināmu politisku ēnu uz Blaumani.

5. «Kas tie tādi, kas dziedāja?» ir dzejoļu cikls, kas aptver 14 dzejoļu, un katrs no tiem imitē kādu no mūsu pazīstamākiem dzejniekiem mazliet humoristiski satiriskā garā. Šie dzejoļi rāda Blaumani kā lielu un daudzpusīgu stila meistaru. Ierosinājumu, acimredzot, devušas attiecīgo dzejnieku liriskās un personīgās īpatnības. No šiem dzejoliem uzglabājies vēl Blaumaņa pirmteksts, un tas rāda, ka Blaumanis visus dzejoļus radījis gandrīz uzreiz, vismaz uz vienas loksnes, gan ne bez koriģējumiem, kas it sevišķi manāmi Viktora Egliša, Jākobsona un Raiņa dzejās. Zvārgulis atdarināts gandrīz bez koriģējumiem.

Te Blaumanis uzsāk jaunu veidu mūsu liriskā, ko varētu saukt par lirikas šaržu.

6. Didaktiskais, bet reizē sirsnīgi liriskais

dzejolītis «Jāpārcieš» rakstīts, kā jau tas virsrakstā atzīmēts, dzejnieka brāļa kundzei, kas tani laikā bijusi slima, lai viņu drošinātu, stiprinātu, priecinātu. Blaumanis vispār pret viņu izturējies ļoti draudzīgi un sirsnīgi.

Visinteresantāki daiļradišanas ziņā ir dzejoļi «Ziema» un «Vasaras nakts». Kā zināms, dzejolis «Vasaras nakts» bija dzejniekam pavisam aizmirsis, un kad viņam to atgādināja, viņš dzejoļi pārstrādāja un laida no jauna klajā. Dzejolis pārstrādāts pavisam 4 reizes.

Reizē ar šo dzejoļi viņš laiž klajā divus citus dzejoļus ar nosaukumu «Ziemas aina», no kuriem pirmais ir kāds bērnu dzejolis, varbūt arī paša Blaumaņa bērības un jaunības dzejolis un otrs — dzejolis par to pašu tematu, bet 10 gadu vēlāk. Abi šie dzejoļi pelna, ka pie tiem pakavējamies tuvāk:

7. Ziema aina.

(Mazā Jānīša pirmais dzejiskais mēģinājums).

Mežs atspīd tīrā baltumā
Un stāv dziļā klusumā.
Pie tumšiem egles zariem
Ir ledus adatiņas.
Tās raibi spīd,
Kad saules stari virsū krīt.
Lauks izskatās kā ezers gluds,
Un tāļu migla staigā.
Tā ceļas,
Tā veļas.
Viens putniņš tup uz koka,
Knābiņu zem spārna
Ari nabadziņš!
Tam stāv prātā pavasara dziesmas.
Un saule noriet
Sarkana, sarkana,
Un mūsu logā spīd kā liesmas.

Tā pati aina desmit gadu vēlāk (1898.):

Autiem klāta baltu baltiem
Daba maigu miegu snaūž.
Ziemas saule stariem saltiem
Tumšās sila priedes glauž.
Ledus pārslas kokos gliši
Zib un spīd un spulgo tā,
It kā raibie vizulīši
Mātes mātes vainagā.
Tur aiz meža miglas ķēmi
Ceļas, veļas, klist un kust,
Aizlīgo par kalnu mēmi
Un sāk izirdami zust.
Galvu slēpis tup uz zara
Spārnots gaisa nabadziņš,
Vai, varbūt, par pavasara
Dzīru dziesmām sapņo viņš?
Noriet saule sarkansārti,
Zelta liesmas logos spīd.
Vaļā veņas zvaigžņu vārti,
Klusām nakts uz zemi slīd.

Vēl pēc 10 gadiem (1908.):

Trešais pants:

Tur aiz purva miglas ķēmi
Lēnām ceļas, lēnām milst,
Aizlīgo pār kalnu dūmi
Un aiz meža zūd un dilst.

Šis dzejolis rāda mums trīs dzejnieka attīstības stadijas, un tās ir:

- 1) iesācēja stadija,
- 2) mākslinieciskā noteiktības stadija,
- 3) klasiskā nobrieduma stadija.

Bet kas tad noticis ar dzejnieku šaīs laika posmos? Viela taču tā pati! Ari uztvērums tas pats.

Pārvērtība tā, ka māksliniekam tagad attīstītākas komponēšanas spējas un arī izkoptāka tehnika, lai ārējo formu izveidotu tā, kā tā atbilst iekšējai.

Šie nedaudzie piemēri par Blaumaņa objektīvās lirikas rašanos ir diezgan trūcīgi, bet tomēr diezgan vērtīgi, — viņi rāda, kā dzejoļi izaug no dzejnieka psiķes kontaktā ar dabu un dzīvo dzīvi. No šī kontakta rodas dvēselē lirisks ievīļņojums, kas izteicas dzejoļa formā.

SUBJEKTIVĀ GRUPA: — te ietilpst šādi dzejoļi: «Nakts», «Vēl tu nezini», «Kā zagšus», «Īss sapnis», «Atstātā», «Atkalredzēšanās», «Nelaime», «Oda», «Asaras», «Cik nedzejiski!», «Mana ticība», «Mans rožu krūms».

1. «Nakts» (1886.). Par šā dzejoļa rašanos Svīle-Peņģerota kundze raksta:

«Dzejolim vielu deva aiz muižas (Kokneses. A. B.) skolas esošā Elenas pļava, pār kuŗu uz Daugavu tek neliels strautiņš — Elenas upīte.» Vairāk par šā dzejoļa rašanos nekā nezinām. Vēlāk dzejnieks viņu 3 reiz pārstrādājis.

Par diviem citiem jau drusku vairāk. Tā pati autore raksta:

«Starp citiem, te radās vēlāk iespiestie «Kā zagšus, tik lēnām» un «Vēl tu rozēs plūc», kuŗa beigu vārdi ir: «Bet es staigāšu kā pa rudeni!»

Varbūt lielais vairums, kas dzied vai lasa šos vārdus, ne sapņot nesapņo, ka tie nav vis dzejnieka vienkāršs iedvesmas auglis, bet ka tie rakstīti ar Blaumaņa sirds asinīm un ka patiešām sava mūža otro pusi, t. i. to laiku pēc Kokneses, šis lielais cilvēka bērns staigāja kā pa rudeni. Koknesē gan to vēl nemanīju, lai gan tur meklējams viņa rudenā sākums, — tur vēl viņš cerēja, —

bet rudenim bija nākt, tā bija lemts likteņa grāmatā.)*

Traģēdija, kas devusi ierosinājumu šim dzejolim, mums tagad labi zināma, un tamdēļ te pie viņas nekavēšos.

2. «Atstātā» (1893.). Dzejolis radies 1893. g: vasarā, kad Blaumanis bij ciemojies pie Andrejānova jūrmalā, kur satikās ar tajā laikā Rīgā slaveno vācu operu dziedātāju Noru Noldeni. Pārbraucis no jūrmalas, Blaumanis, atrazdamies dziedātājas personības iespaida varā, saraksta savu dziesmu, pirmo vācu valodā, tad latviešu. Andrejānovs ieskata vācu oriģinālu labāku par latviešu tulkojumu un pamudina dzejnieku dzejot savā žanrā. (Vēstule 9. aug. 1893. g:)

3: «Oda» (1896.): Blaumanim jaunās strāvas laikā nācās izciest diezgan nopietnus uzbrukumus. Tie nāca pa daļai arī no vecās strāvas pušes. Blaumanis saraksta par abām strāvām satīru: «Pie hotentotiem». Ar to Blaumanis vēl vairāk sacel abu strāvu kritiķus pret sevi. Šie uzbrukumi dzejnieku sarūgtina un dod iemeslu viņa «Odai». Lūk, kā prof. P. Zālīte apraksta šā dzejoļa rašanos:

«Kritiķu kungi, saprotams, nu bija jo nikni, pārmeta Blaumanim seklību, sacīja, ka viņš galīgi izrakstījies, nepatriotisks un citas tādos gadījumos parastas lietas. Blaumanis ļoti uztraucās un sašuta. Kādu nedēļu viņš staigāja kā pumiris un bija izmisis līdz nāvei. «Es nemīlot tautu! Es esot izrakstījies, sekls! Es, kas tautas dzīvi rādu tādū, kāda viņa ir. Ko es tur lai daru, ja viņa nav citāda?! Lai pati tauta un viņas dzīve citādas, tad arī es dzejošu citādi!» Tā Blaumanis kādā dienā sarunā ar mani sāpīgi iesaucās.»

Zālīte viņu drošina, ka neder izsamist un pagurt.

*) Ērmaņa krājums, 58. 1 p.

«Man ir tā ap dūšu,» — saka Blaumanis, — «ka, ja es to tā uzrakstītu kā domāju un jūtu, tad tas būs tāds, ka šaubos, vai jūs drukāsiet.»

Zālite apsola drukāt. Dažas dienas pēc tam Blaumanis pasniedz viņam garāku dzejoli ar virsrakstu «Oda», — no hotentotu dzejnieka Sinam-Ualb'a, tulkojis ***, un līdz ar to saka: «Atvieglināju sirdi.» Bet uz Zālītes jautājumu, kamdēļ viņš zem sveša vārda, Blaumanis atbild: «Domāju, ka šoreiz tā būs labāki.»*)

No visa redzam, ka te dzejoļa rašanās apstākļi sarežģītāki. Te redzams, ka dzejnieka individuālā psihe saduras ar sociālo psihi, un no šīs sadursmes izaug dzejolis, kas savukārt atspoguļo sevī abas šīs psičas. Tāpat redzams dzejnieka rūgtums, ar kādu sirdī, viņš šo darbu radījis. Interesants gadījums, kas met gaismu nevien uz satura sakaru ar dzejnieka gara stāvokli, bet arī uz stila atkarību no viņa psičas noskaņas: dzejniekam bij jāmeklē rūgti vārdi, lai izteiktu savu rūgtumu. Šis darbs aizņēmis autoram vairāk dienu. Acimredzot, tas prasījis diezgan lielu domu darbību.

4. «Cik nedzejiski!» Šis naturalistiskais dzejolis ir pretpols dzidrajam un vārīgajam milas dzejolim «Vēl tu nezini». Ierosinājumu viņam dod tā pati sieviete, kas pirmajam, tikai vēlākos gados. Dzejniekam izdodas viņu satikt jau kā precētu dāmu, bet nejauši un pie nenokopta brokastu galda. Savu noskaņu Blaumanis ietvēris attiecīgā liriskā formā, kādu to redzam minētajā dzejolī.

5. «Nelaime» (1899.). Dzejoļa vēsture šāda: Blaumanis strādā pie «Dienas lapas» un dzīvo Rīgā. Kādu vakaru daži draugi uzaicina viņu papriecāties, pabraukāt pa Rīgu, apmeklēt vienu

*) Prof. Dr. philos. P. Zālite: „Rudolfs Blaumanis“ 1923. g. 132. l. p.

otru jautības vietu. Blaumanis priekšlikumu pieņē un brauc ar draugiem kopā no viesnīcas uz viesnīcu. Kādā ārpilsētas kafē-šantānā visi nodzīvo stipri vēl. Otru dienu Blaumanis pārdzīvo smagu gara stāvokli, mocīdamies ar morāliskām paģirām. Kā rezultāts no šīm morāliskajām mokām dzimst dzejolis «Nelaime», kuņam seko vēl tā nelaime, ka nu tik īsti redakcijā sāk zoboties par viņa morāliskajām paģirām, kas dzejolī simbolistiski notēlotas kā balti svārkī, kas tagad puteklaini, traipeklaini, par ko viņš sevi bargi (Kop. r. VII, 38) tiesā.

6. «Līgo» radies jūrmalā, redzot jaunatni vizināties ar laivu.

Ar jautriem līgotājiem aizbraucošā laiva dzejniekam liekas kā viņa paša aizejošā vai aizgājusi jaunība, un viņš nosauc viņai pakal sērīgi-jūsmīgo ardievu sveicienu: «Līgo!»

7. «Atkalredzēšanās» (1902.). Šim dzejolim ierosinājumu devusi dzejnieka atkalredzēšanās ar savu draugu Andr. Niedru, kas pārbraucis no ārzemēm, izturas pret Blaumani ļoti vēsi, pat auksti. Šāds moments sāpīgi atbalsojās dzejnieka dvēselē un atrada izteiksmi minētajā dzejolī.

8. «Mana ticība» (1907.). Avots, no kā dzejola ierosinājums nācis, ir zinātne. Lieta īsumā šāda:

Rudolfs Jirgens piesūta Blaumanim «Pēterburgas avīzēm» kādu rakstu par brīnumiem.

Autors te pastāsta jaunākos ķīmiķu pētījumus par brīnumu, ko rāda kopš 4. gadu simteņa Neapoles svētā Janvarijs katedrālē. Janvarijs miris mcekļa nāvē, un viņa asinis glabājās kopš minētā gadusimteņa šinī baznīcā nepūdamas — kā dzīvas. Kāds italiešu ķīmiķis Magrīni atradis izskaidrojumu šim brīnumam uz tīri zinātniskiem pamatiem, pierādīdams reizē ar to, ka te brīnumu nav, bet vienkārša dabas parādība, kuņu garīdz-

nieki izlieto ārējās svētulības stiprināšanai un savas varas uzturēšanai ar brīnuma palīdzību.

Šis dzīvās asinis, par kuņģam runā rakstā, acimredzot, devušas Blaumanim ierosinājumu sarakstīt lugu: «Dzīvais ūdens», kuņģā izteikti tādi pat ieskati, kā minētajā rakstā un Magrīni idejās. Lugā tēlots kāds skeptisks Skarbalts, kas kādā sarunā ar savu draugu, kas fanātisks brīnuma aizstāvētājs, izsaka savas domas par ticību un savas ticības apliecinājumus. Šo Skarbaltā ticības apliecinājumu Blaumanis ievietojis žurnālā «Dzelme» 1907. gadā ar nosaukumu: «Mana ticība». Acimredzot, te Blaumanis izsaka pats savu ticības apliecinājumu: tā ir svārstīšanās starp dievības noliegšanu un atzīšanu, reliģiska skepticisma un reliģisku jūtu savstarpējā cīņā, ar uzvaru reliģisko jūtu pusē. (K. r. VII, 121.).

9. «Īss sapnis» (1903.). Dzejolis parādījās pirmo reizi 1903. gadā «Pēterburgas avižu» «Purva malā» kā viens posms no veselas grupas humoristiski-satirisku dzejoļu ar nosaukumu: «Kā šo vasaru pavadījāt?» (Nr. 66—69 — 1903. g.).

Ievietojot savā dzejoļu krājumā, Blaumanis viņu mazliet pārstrādājis: sākumā 2., 3., 4., 6. un 7. rindas un beigās 1. un 5.; skaitot no apakšas. Pārstrādājuma nolūks — atsvabināt dzejoli no feļetonisma gara un piešķirt viņam pilnīgi māksliniecisku formu, kas dzejniekam arī izdevies. Ir starpība, piem., vai viņš saka:

Es savās četrās sienās dienu retu
Pie papīra un tintes nosēdējis.
(Feļetons).

vai:

Es mitis istabā tik brīdi retu,
Pie zaļā veča birzē nosēdējis.
(Īss sapnis).

Bet ne tas ir svarīgākais, kas mūs var interesēt šinī dzejolī. Minētā feļetona XII. nodaļā tas ievietots ar nosaukumu «Dzejnieka atbilde». Un, lūk, te mums atklājas raksturīgas lietas. Tas ir dzejnieka pašatzinums, kā viņš pavadījis vasaru. Tās ir atmiņas, kuņas, rudenim uznākot, traucas caur psīchi, saviļņo viņu, modina sēras un skumjas.

No šī liriskā pašatzinuma redzam, ko dzejnieks pieredzējis, ko novērojis un kā savus pieredzējumus un savus novērojumus attēlo.

Te redzam, kā viņš modificē savus priekšstatus, lai piešķirtu tiem tēlainību un attiecīgo noskaņu.

1. Viņš nesaka: es bīrzē kavējos, bet: «Pie zaļā veča bīrzē nosēdējis».
2. Viņš nesaka, ka pūta vējš, bet: «Ar vēju runāju, kas sēras nesa».
3. Viņš nesaka, ka mežs bija mierīgs, bet: «Es mieru redzēju pa mežu ejam» u. t. l.

Ar šādiem līdzekļiem dzejnieks pārvērš priekšstatus par dzejas tēliem, piešķirdams tiem daudz dzīvības.

Ar īpašām personifikācijām viņš piešķir tēlojumam attiecīgās vietās noskaņu, kādu pārdzīvojis. Tādas personifikācijas ir:

- 1) vientulība,
- 2) nāras,
- 3) laimīte,
- 4) lietuvēns.

Īpaši zīmīgi tēli ir pirmais un pēdējais:

Pirmais:

«Es noklausījos vientulības raudās,
Kā tā uz pelēkākmens norā gaudās;»

Pēdējais:

«Un dienvidū, kad laiks bij karsts un lēns,
Man mildams gaŗām vilkās lietuvēns.
Ar svina soļiem, pāls kā rudens salna,
Tas klusām purvā nozuda aiz kalna.»

Visa pavadītā vasara dzejniekam liekas kā brīdis sapņu zemē, kuŗas vārtus cieti veŗot dvēsele pārdzīvo skumjas, kas dod ierosinājumu — attēlot vasaru kā īsu sapni.

10. «Allaŗ kaut kas sveŗš tur iekŗā» (1905.) — izaudzis no attiecībām ar kādu draugu. Tas ir kāds jauneklis, kuŗu Blaumanis mil, bet kuŗš nedzīvo tādu ētisku un darba dzīvi, kāda Blaumanim liekas pareiza un būtu pa prātam. Pēc vairākkārtējiem norādījumiem un pat rājiem jauneklis dzīvo Blaumanim sveŗu dzīvi. Par to nu viņam sāp sirds. Rakstot viņam vēstuli par šo sveŗādo dzīvi, Blaumanis izsaka savas sāpes un nobeidz vēstuli ar šo dzejoli. Dzejolis radies divās valodās uzreizi: latvieŗu un vācu.

11. «Mans roŗu krūms» (1907.), acimredzot, ierosinājumu devis paŗa rakstnieka stādīts roŗu krūms dārzā pie istabas loga. Ilgi viņš negrib plaukt. Bet kad jasmīns noziedējis, tad pa nakti uzplaukst arī roŗu krūms un sauc dzejnieku dārzā, lai apveltītu viņu sarkanām rozītēm.

12. «Nevar» (1907.). Dzejolis radies šādā kārtā. Kāds skolotājs, Em. Cīrulis, vingrinādamies rakstniecībā, iesniedz Blaumanim savus darbus, un noiet kādreiz pie tā, lai tos apspriestu. Starp jaunā rakstnieka darbiem ir arī ludziņa «Plaisma». Tā nu devusi Blaumaņa dzejolim ierosinājumu.

«Pie ludziņas «Plaisma» vēl apstājamies.» — saka Em. Cīrulis savās atmiņās. «Tā uz Blaumani bija atstājusi zināmu iespaidu, jo viņu lasot tam bija radusies iejūsma dzejolim «Nevar». (To tev,

bēdu dvēselīt, būs zināt), kuŗu arī turpat uzrakstījis.»

Te izbeidzas materiāls, kas dod liecību par Blaumaņa subjektīvo liriku. Bet kādus slēdzienus varam taisīt uz šā materiāla pamata?

1. Katram dzejolim pamatā ir zināms pārdzīvojums, kas dzejnieku sakustinājis un kuŗu viņš nevar aizmirst.
2. Šo materiālu dzejnieks modificē ļoti ātri un samērā viegli ietver ārējā formā.
3. Dzejoļos izteicas dzejnieka psihiskie stāvokļi dažādos laikmetos.
4. Parasti redzam tikai ierosinājumu un tad galīgo rezultātu, dzejoli, bet pats radīšanas process tikai vēlāk drusku izmanāms.

Epika

1. Stāsti

Blaumanis pavisam sarakstījis ap 20 stāstu. Tie ir šādi:

1) «Nezāle», 2) «Trakais Izaks», 3) «Viņa ceļi», 4) «Paradīzē», 5) «Zirgs, trīs govīs un simts rubļu», 6) «Aizvien lillā!», 7) «Kā vecais Zemīts pašu nelabo redzējis», 8) «Spījēnos», 9) «Nauda zeķēs», 10) «Īstā ligaviņa», 11) «Bērtuļa pirksts», 12) «Šūpulis», 13) «Stāsts par cūku, kuņa runājusi», 14) «Bailes no laimes», 15) «Mopsis, jeb nelaime Tērbatas ielā», 16) «Dziru Miķeļa atriešanās», 17) «Pie aizbiruša avota», 18) «Slepkavas», 19) «Vindedzēs drīz būs kāzas!», 20) «Brīnuma zālīte», 21) «Sarkanais jātnieks» un 22) «Stulbenis».

Visi šie stāsti radušies dažādos laikmetos 20 gadu laikā, sākot ar 1887. un beidzot ar 1907. gadu.

Bet nu — metodes jautājums. Apskatīt šos stāstus plašāk katru par sevi īsumā iznāk par daudz kaleidoskopiski. Atliek vienīgais ceļš — klasifikācija un galveno tematisko, idejisko, psiholoģisko un estētisko faktoru analīze.

Vispirms atdalāmi stāsti, kas rakstītī svešu iespaidu ēnā. Tie ir: «Trakais Izaks», kas radies no Purapuķes iespaida, «Paradīze» — no Purapuķes un vācu «Fliegende Blätter» iespaida un «Īstā ligaviņa», kas arī vācu iespaida auglis. Rakstnieka brālis domā, ka arī stāsts «Spījēnos» ir sveša iespaida ierosināts, bet te mums jāreķinās ar to,

ka autors šo stāstu noteikti apzīmējis par oriģināl-stāstu no latviešu dzīves, un jādoma, ka viņš to arī darījis ne bez pamata. Bez tam, apstākļu pazinējs, Pengērots-Svešais, atrod tur notēlotus pazīstamus tipus. Pats nosaukums ir Blaumaņa senču māju vārds. Stāstā ietverti arī daži Blaumaņa autobiografiski momenti. Tā tad pietiekoši pamata, lai mēs rēķinātos ar viņu, kā ar oriģināl-stāstu. Lai pienācīgi izprastu un novērtētu kāda rakstnieka stāstus, mums jāiespiežas viņu idejiskā kodolā, psiholoģijā un estētikā. Ko rakstnieks stāstu rakstīdams īsti grib panākt? Citiem vārdiem: kāds viņa mērķis? Nu gluži vienkārši, viņš grib ko vērtīgu teikt. Un tā ka īsts mākslinieks runā gleznās un tēlos, tad tanīs ietverta stāstu loģika, psiholoģija un estētika. Stāsta sirds ir — notikums. Bet notikuma būtība — kāds sarežģījums. Cilvēks, nonākdams kādā sarežģījumā, nostājas vairāk vai mazāk grūta jautājuma priekšā, kas jāatrisina. Sarežģījuma atrisinājums ir tas, ko dzejnieks mums grib teikt: faktu loģika, iznākums, stāsta ideja.

Blaumaņa stāstu tematisms ir šāds:

- 1) Bāreņa likteņa atkarība no paša rakstura un dažādiem apkārtnes apstākļiem («Nezāle»).
- 2) Traģika vecāku un bērnu attiecībās noziedzīga rakstura dēļ. («Viņa ceļi»).
- 3) Panīkušas dzīves pacelšana ar laulības palīdzību. («Zirgs, trīs govīs un simts rubļu»).
- 4) Dzeršanas un nesaskaņas posts ģimenē. («Aizvien lillā!»).
- 5) Kā saimnieka meita apprecē kalpa puisī bez tēva atļaujas. («Kā vecais Zemītis pašu nelabo redzējis»).
- 6) Sievietes mīlas ideālisms un vīrieša mīlas atkarība no materiālā aprēķina. («Spijēnos»).

7) Veltas ciešanas mīlestībā aiz pārpratuma. («Nauda zeķēs»).

8) Mīlas pārbaudījumi un laime. («Bērtuļa pirksts»).

9) Precēšanās, lai tiktu ārā no nepatīkamām ļaužu valodām, kuņģis cilvēks nejauši iekļuvis. («Šūpulis»).

10) Māņticība, muļķība un precēšanās. («Stāsts par cūku, kuņa runājusi»).

11) Kā bailīgam raksturam dzīvi nodzīvot mierā un laimē? («Bailes no laimes»).

12) Suņa komiskā vara par cilvēku. («Mopsis, jeb nelaime Tērbatas ielā»).

13) Dzeršanas kaislības vergs. («Dziru Miķeļa atriešanās»).

14) Jaunības un vecuma kontrasti. («Pie aizbirušā avota»).

15) Pienākuma pārkāpšana un noziegums aiz mantkāribas. («Slepkavas»).

16) Māte un meita mīl abas vienu puisi. («Vindedzēs drīz būs kāzas»).

17) Jociņš paņēmiens dabūt labu sievu. («Brīnuma zālīte»).

18) Maza prieka vēlēšanās un likteņa nežēlība. («Sarkanais jātnieks»).

19) Vilšanās laulībā: jauns puisis, veca sieva. («Stulbenis»).

Kā redzams, Blaumaņa stāstu problēmas ir diezgan vienkāršas, nemeklētas, pat ikdienišķas, bet tādas, kas cilvēkam bieži nostājas priekšā. Atkarībā no tam, kā cilvēks izturās pret šām problēmām, dabūjam redzēt viņa raksturu, psīchi, ideālus un personību. Sakarā ar viņa dzīves apstākļiem, dabūjam redzēt arī attiecīgo kultūrālo apkārtni, sociālos apstākļus, dažādus citus cilvēkus ar viņu psiholoģiju, ar vārdu sakot, dabūjam redzēt to faktoru un parādību kompleksu, ko sauc par dzīvi.

Blaumaņa stāstu psiholoģiju mācāmieš pazīt no viņa radītiem tēliem. Tādu ir ļoti daudz viņa stāstos. Rēķinot galvenās personas vien, kuŗu stāstos mēdz būt gan pa vienai, gan divām, pa viēiem šiem stāstiem salasās vairāk desmitu. Šīs personas diezgan dažādas, piem.: ļauns, atriebīgs zēns Jānis — «Nēzāle», kalpu kārtā noslidējis saimniekdēls Pupulakstu Reinis («Zirgs, trīs govīs un simts rubļū»), tēva sakropļotājs un zaglis Mārtiņš («Viņa ceļi»), dzērājs un palaidnieks saimniekdēls un vēlāk saimnieks Tiltiņš un viņa enerģiskā, aiz aprēķina precētā sieva Madaļa («Aizvien lillā!»), puisis Jēkabs, kas iemīlas brašajā meitā Levā un pēc zināmiem pārbaudījumiem dabū viņu par sievu («Bērtuļa pirksts»), glītais, kārtīgais puisis Jānis, kas nejausi ūtrupē nopērk šūpuli un tadā kārtā iekļūst ļaužu valodās, kas beidzot viņu piespiež apprecēties («Šūpulis»).

Pietīks ar šiem piemēriem, kuŗi rāda Blaumaņa tēlotu raksturu dažādību, vēl spilgtāk šo dažādību redzam tipu skaitliskā klasifikācijā. Tā Blaumaņa stāstos notēlots, ieskaitot arī blakus personas un ņemot tikai stāstus no lauku dzīves:

1) bērnu — 13,	12) krodzinieku — 1,
2) saimnieku — 22,	13) kalēju — 2,
3) saimnieču — 9,	14) muzikantu — 1,
4) saimniekdēlu — 6,	15) amatnieku — 1,
5) saimniekmeitu — 6,	16) kalpa sievu — 4,
6) neprecētas mātes — 3	17) mežsargu — 1,
7) neprecētu tēvu — 1,	18) žīdu — 1,
8) kalpoņu — 8,	19) klaidoņu — 1,
9) inteliģentu — 3,	20) brūveru — 1,
10) puišu — 16,	21) kungu — 1,
11) pilsētnieku, kas gadi-	22) svešnieku — 1,
jušies uz laukiem	23) kalpa vīru — 3,
— 2.	24) burvju — 1.

Pavisam 107.

Kā redzams, dažādība liela: reprezentētas lauku iedzīvotāju katēgorijas. Vislielākās grupas ir saimnieku: 22, un puīšu: 16.

Iedomājoties visus šos cilvēkus, sakarā ar viņu apkārtni, uzņemtos uz audekla — dabūjam prāvu panorāmu, kuŗā redzam mūsu lauku iedzīvotājus no visādām aprindām un visādām paaudzēm, sākot ar zīdāmiem bērniem un beidzot ar sirmām galvām. Tā ir ievērojama nacionālu tipu un tautas dzīves gleznu galerija. Sevišķi atzīmējamās šīnī galerijā divas īpatnības, kuŗu pie agrākajiem stāstu rakstniekiem neatrodam: objektīvu izturēšanos pret visu, kas cilvēcīgs, vienalga, ļauns tas vai labs, un kalpu kārtas tipu, kuŗus Blaumaņa kā cilvēkus lielākā skaitā ieved mūsu literātūrā, zīmēdams viņu psiholoģiju ar visu savu mākslinieka rūpību un meistarību. Pāris no Blaumaņa stāstiem attiecas arī uz pilsētas dzīvi: «Mopsis, jeb Nelaime Tērbatas ielā» un «Vecais cenzors». Pirmais ir karikatūra par pilsonisko, pazīstamo sieviešu ierašu turēt un gandrīz vai dievināt suni. Otrais — satira par veca birokrata zaudētās varas psiholoģiju.

Šie stāsti, kā redzams, negroza Blaumaņa stāstu galveno nokrāsu: lauciniecisķo kolorītu.

Mākslas ziņā Blaumaņa stāsti, protams, nav visi vienlīdzīgi vērtīgi. Bet kā tad īsti nosaka stāsta estētisko vērtību? Ne saturs, fābula, psiholoģiju vien, bet galvenā kārtā kompozīcija, forma, stils. Kompozīcijas ziņā Blaumaņa stāsti visi diezgan interesanti: viņš veikls stāstītājs, prot vienkāršus notikumus tā kombinēt, ka varam sekot viņiem ar neatlaidīgu interesi. Bet, neskatoties uz veiklo kompozīciju, daži stāsti tomēr mazāk izdevušies, daži vairāk. Tas atkarājas no vairāk vai mazāk izdevīgiem rakstura zīmējumiem. Kur dzejniekam padevies tos spilgtāk zīmēt, tas stāsts saista vairāk mūsu interesi un paliek atmiņā.

Mietu un tiltiņu (piem.) neviens neaizmirsīs, kamēr varoņus no tādiem stāstiem kā «Vīndedzēs drīz būs kāzas» lāgā nevaram atcerēties vai pat iespiest atmiņā.

Raksturu spēcīgai konstruēšanai liela nozīme. Un atkarībā no tā droši varam Blaumaņa stāstus dalīt estētiski vērtīgākos un nevērtīgākos. Par vērtīgākiem izrādās nedaudz., piem., «Aizvien lillā!», «Kā Zemītis pašu nelabo redzējis», «Šūpulis», «Nauda zeķēs», «Bērtuļa pirksts».

Stāsta kompozīcija, rakstura zīmējums dara iespaidu uz stāsta formu. Jo izdevīgāka kompozīcija, plastiskāki raksturi, jo vērtīgāka forma. Blaumaņa forma viņa labākos stāstos koncentrēta un plastiska.

Stils? Blaumaņa stils vienkāršs, nemeklēts, dabisks, — ar vārdu sakot, īstenības stils. Viņa stila psiholoģijas galvenā iezīme — straujš temperāments, raksturīgākās estētiskās vērtības: — viegls patīkams ritms, zīmīga, tēlaina valoda.

2. Novelistika

Te nu paceļas jautājums, kā atdalīt noveles no stāstiem. Parasti mūsu kritiķi un literātūras vēsturnieki to nedara. Un teorētiski ir zināmas grūtības novilkt robežu starp stāstu un noveli. Ari pats autors reizēm to nevar.

Tamdēļ dažu no savām novelēm Blaumanis nosauc par stāstu, piem.: «Pērkoņa negaiss» un «Raudupiete», dažus stāstus par novelēm, piem.: «Skandals», «Līze». Bet ja mēs vispār atzīstam šīs divas epikas kategorijas un praktiski arī rēķināties ar viņām, tad taču ir jāatrod noteikti principi, uz kuriem balstoties, varam priest, kas stāsts, un kas novele.

Man liekas, ka vācu novelists Pauls Heize un teorētiķis Millers Freienfels nosprauduši nepieciešamākās līnijas. Noveles raksturīgākās iezīmes šādas:

- 1) Pazīstamais Bokāčio vanags, kuŗu upurē kā beidzamo dārgumu kādai lietai. Citādi varētu teikt: upuris, kas pārvērs cilvēku.
- 2) Spilgtas individuālītātes.
- 3) Izkoptāka tehnika nekā stāstā.
- 4) Zināms lirisms vai drāmatisms psiholo-

Turoties pie šiem principiem, varam, protams, vienā otrā gadījumā maldīties, bet galvenos vilcienos mēs vienmēr varēsim noteikti vērtēt, un vis-

maz mums ir rokā noteikts kritērijs un nevis tikai nenoteikta intuicija.

Blaumanis pavisam sarakstījis ap pusotra desmita noveļu.*) Lai gan viņas mums visiem pazīstamas, tomēr uzskaitīšu te viņas chronoloģiskā kārtībā, lai tādā pat kārtībā analizētu tās no idejiskās, psiholoģiskās un estētiskās puses un arī lai raksturotu viņu vērtību, kas dotu iespēju noteikt viņu vietu mūsu literatūrā.

Pēc nosaukumiem un gadiem Blaumaņa noveles sadalās šādi:

1. «Pērkoņa negaiss» (1887.).
2. «Raudupiete» (1889.).
3. «Baltais» (1896.).
4. «Romeo un Jūlija» (1897.).
5. «Salna pavasarī» (1898.).
6. «Ievas laime» (Laimes klēpī) (1898.).
7. «Purva bridējs» (1898.).
8. «Dancis pa trim» (1898.).
9. «Andriksons» (1899.).
10. «Nāves ēnā» (1900.).
11. «Mēmais precinieks» (1906.).
12. «Aleksis» (nepabeigts) (1909.).

9 novelēs Blaumanis izvēlējis par vielu milas problēmu, vienā audzināšanas jautājumu, vienas problēma ņemta no tiesību pasaules, vienas no psiholoģiskās un vienas no estētiskās dzīves. Nepabeigtā novelē problēma grūti nosakāma, un tamdēļ to te lidzi neskaitīsim. Mīlas jūtas un idejas Blaumanis tēlojis diezgan vispusīgi.

«Raudupietē» redzam, ka sievietes manta un nepiemērots vecums nekādi nevar modināt Kārļa —

*) K. Kārklīšs savā teicamajā rakstā par Blaumaņa novelēm aprēķina viņu skaitu ap 50, kam gan lāga nevar piekrist, jo tad būtu par novelēm jāuzskata viss, ko Blaumanis mākslas prozā rakstījis, kas taču neatbilst lietas būtībai. (Izgl. min. mēnekraksts 1924. № 5., 516. l. p.)

nabaga puīša, mīlas jūtas, kuŗas viņš noliek nabagas, bet jaunas un ētiski skaidras meitas Marijas rokās.

Novelē «Baltais» redzam puisi Jāni no auguma skaistu kā Apollonu, ar brīnišķīgi tīru dvēseli, kuŗa alkst pēc tādas pat sievietes dvēseles. Viņš to arī atrod. Tā ir meita, skaista kā madonna. Jānis apprec viņu, bet, diemžēl, viņa izredzētai pēc trim mēnešiem piedzimst bērns. Pūisis aiz bēdām vārgst un, nevarēdams sava kauna paciest, padara sev galu.

«Romeo un Jūlija» — tēlo samīlējušos, kuŗi izrādās brālis un māsa. Viņi savu vilšanos nepārcieš un iet nāvē.

«Salna pavasarī» — tēlo puisi Andri, kas iemīl jaunu skuķi Lieni, kuŗu viņam noņem vecs, bet mantīgs saimnieks Mālnieks. Savas sāpes pūisis uztic savam darba biedrim zirgam.

«Ievas laime» jeb «Laimes klēpī» tēlo jaunu meitu Ievu, kas iziet pie veca, bet bagāta saimnieka Lauska, cerībā, ka bagātībā laime, rūgti pieviļas: viņas neatmodinātā mīla, atmosfāstas pēc kāzām, viņa saprot savu vilšanos, bet labot vairs nekā nevar, un pēc ilgiem dvēseles moku gadiem nejauša nāve viņu atpestī no nežēlīgās laimes.

«Purva bridējā» mīlas problēmu padara grūtu divu jauniešu, Kristīnes un Edgara, raksturu nevienādība, bet mīlas spēks un nevaldāmība iet pāri prāta sprāustajām robežām, iekārodams savas tiesības, vienalga, lai vēlāk nāk, kas nākdams.

Novele «Dancis pa trim» tēlo jaunas meitas Ilzes mīlas jūtas, kuŗas nogatavojušās tiktāl, ka viena dzirkstele tās aizdedzina, un kas pirmais pastiepj roku, tam cerība iegūt šo dabas bērnu. Par laimi, apstākļi iegrozās tā, ka viņu nedabū samaitāts mežsargs, bet tāds pat nevainīgs dabas bērns, kā viņa — māju pūisis Ješka.

«Mēmais precinieks» ir novele, kuŗā rakstnieks liek apprecēties diviem saimnieku jauniešiem Marijai un Jānim, kas tikai reizi viens otru redzējuši. Tie ir abi tik kautrīgi un tik nemodinātām mīlas jūtām, ka tās tikai kāzu naktī, kad abiem jaunlaulātiem pēc tradicionāla paraduma jāguļ klētī, šīs jūtas sāk mosties un raisīties kā rozes pumpurs ziedoņa naktī.

Audzināšanas problēma tēlota «Pērkoņa negaisā». Izlutināts dēls paliek par palaidnieku, pat noziedznieku, kuŗu tēvs nejauši nošauj.

«Andriksonā» tēlota juridiska problēma, kas rodas no divējādām tiesībām: intuitīvām un oficiālām. Pie pirmajām turās Andriksons, pie otrām barons, un saprašanās konflikta gadījumā nevar būt, kamdēļ strīdīgais jautājums noved abas puses līdz traģiskai situācijai.

«Nāves ēnā» aizņem dziļu psiholoģisku problēmu: cilvēku savstarpējās attiecības varbūtējas nāves priekšā. Izrādās, ka fundamentālākām rakstura īpašībām cilvēks paliek uzticīgs līdz beidzamam, — kas egoists, tas egoists, kas ideālists, tas ideālists u. t. t.

Kritika, kā zināms, nekad nav bijusi īsti mierā ar Blaumaņa idejām. Bet viņa arī nekad nav īsti pateikusi, kamdēļ šīs idejas neapmierina. Vai tiešām viņas tik cilvēciski nevērtīgas? Lai noteiktu viņu vērtību, jāņem vērā viņu struktūra. Katra ideja var būt mazāk un vairāk dziļa, mazāk un vairāk plaša, atkarājas no tās perspektīvas, kādā autors viņu skata un kā to prasa tēlojamo raksturu kauzālitate. Mīlas jautājums Blaumaņa perspektīva nav plaša, viņa ilgas nav dziļas, bet to aprindu raksturi, kuŗus viņš tēlo, šādu uztvērumu attaisno: oriģinālāks, plašāks, dziļāks uztvērums būtu nedabisks attiecīgos apstākļos un attiecīgā laikā. Blaumanis rēķinājās galvenā kārtā ar mīlas emocionālo un ideālo dabu

un rādījis, ka viscaur viņa cieš tur, kur tā spiesta dzīvot nedabisku dzīvi. Šo ideālo uztvērumu mūsu kritika ilgu laiku nevarēja saskatīt, un tamdēļ viņas pārmetumi nav pārāk nopietni ņemami.

Pret tām problēmām un tām idejām, kas notēlotas «Andriksonā» un «Nāves ēnā», domāju, nebūs nevienam ko iebilst. Šīs noveles idejiskā ziņā var sacensties ar dažu labu ievērojamu darbu cittaustu literātūrā. Bez tam abas šīs noveles bagātas blakus motīviem un visādiem blakus saturiem, jo galvenais motīvs, galvenās problēmas viņu saturā nebūt neizsmēļ.

Raksturu skaits Blaumaņa novelēs pēc tēloto personu kārtas un nodarbošanās sadalās šādi:

1. zvejnieku — 14,	9. gleznotājs,
2. saimnieku — 12,	10. students,
3. puīšu — 10,	11. šuvēja,
4. saimnieču — 7,	12. kroģeris,
5. kalpoņu — 7,	13. gans,
6. saimniekmeitu — 3,	14. kurpnieks,
7. bērnu — 4,	15. ārsts.
8. skolotāju — 2,	

Muižas ļaudis:

16. baronu — 2,	20. saimniece,
17. mežsargs,	21. sulainis,
18. veļas mazgātāja,	22. kučieris.
19. staļļa puisis,	

Kolektīvi:

23. pūlis — tirgū,	25. meža dzēsēji.
24. kāzu viesi,	

Notēlotas pavisam 74 personas un bez tam vēl kolektīvi.

Iedomājoties visas šīs personas un viņu kolektīvus, zīmētus uz audekla, dabūjam plašu gleznu, kā lielu visādu tipu un raksturu galeriju

— kā plašu panorāmu, zīmētu uz mūsu dabas un kultūras pamata jeb fona. Tur redzam mežus un laukus, pļavas un dārzus un apvārksņa malā dzimtenes jūru. Pārļaižot acis pār visu notēloto ļaužu galeriju, ieraudzīsim, protams, ka viss nav vienādi spilgti attēlots. Galvenās personas tēlotas tā, ka redzam tās skaidri un noteikti, blakus personas bieži vien atzīmētas tikai nedaudz vilcieniem. Būtu ļoti interesanti izdarīt visu notēloto personu karakteroloģisku analīzi, bet īsumā tas, protams, nav iespējams un tamdēļ atzīmēšu te tikai raksturīgāko.

Vispirms man jāaizrāda uz zvejnieku grupu «Nāves ēnā», kur nozīmēti 14 zvejnieku tēli skaidri un noteikti, daži no tiem ļoti spilgti, piem.: Grīntāls, Birkenbaums, Zaļga, Dalda, Kārlēns.

Otra noteikta personu grupa ir muižas ļaudis novelē «Purva bridējs», kur sevišķi spilgti zīmēti divi raksturi: Kristīne un Edgars.

Sevišķu nozīmi šī novele iegūst, ja ievērojam, ka agrākā muiža jau pieder vēsturei, un vērtīgu muižas dzīves tēlojumu mūsu literātūrā nav daudz.

Ļoti pazīstama tipu katēgorija mūsu literātūrā ir saimnieki, saimnieces, saimnieku dēli un meitas. Ko te Blaumanis mums devis? Divi no viņiem mums ļoti labi pazīstami: stingrais, skaidrais, kārtīgais, darbīgais Roplaiņu tēvs un enerģiskais, ar smalku taisnības un tiesību apziņu apbalvotais, nodarīto netaisnību atriebējs Andriksons. Viņiem pievienojas divi interesanti kaimiņi novelē «Romeo un Jūlija» — ārkārtīgi enerģiskais un nopietnais Liel-Upmalietis un pavieglais, jocīgais, nekārtīgais Maz-Upmalietis. Mantrausīgais, bagātais, pretīgais vecis Mālnieks un otrs tāds pat bagātnieks Lauskis, kuŗi apprec jaunās meitas, mums diezgan labi pazīstami. Tie ir

raksturīgākie saimnieku kārtas pārstāvji Blaumaņa novelēs.

Saimnieces? Pirmā vietā Roplainu māte un Raudupiete, — pārējās mazāk raksturīgas.

Saimnieku dēli? Vispasīvākais un vismikstākais raksturs, ko Blaumanis vispār tēlojis, gan būs Jānis «Mēmajā preciniekā».

Tiesa, viņš vēl jauns un var evolucionizēt. Glēvais, bet aktīvais Krustiņš — viens no vispopulārākiem Blaumaņa raksturiem un kā tips vēlāk paša rakstnieka ierindots pazudušo dēlu kategorijā. Kā pretpols abiem šiem raksturiem mināms Juris («Romeo un Julija»), īsts tēva dēls: stingrs, aktīvs, patstāvīgs.

Saimniekmeitas? Viņas tēlotas kā savā raksturā patstāvīgas un savā dvēselē skaidras.

Marija, «Mēmajā preciniekā» vēl gluži jauna skuķe, redzot pirmo reiz precinieku, izšķīras iet pie viņa. Viņa aktīvāka par savu līgavaini. Līze, novelē ar tādu pat nosaukumu, ieņīst no skolas laikiem iemīlēto studentu viņa pretīgās dzīves dēļ, kādu tas iemācījies pilsētā. Anna, novelē «Romeo un Julija» — apzinīgi un ar nelokāmu apņemšanos iet nāvē, redzēdama tā vienīgo izeju savas mīlas fatalismam.

Lielu vērību Blaumanis piegriež savās novelēs kalpu kārtas cilvēkiem. Puišu grupā atrodam dažādus raksturus: tur ir maigais, sapņainais Andrs, kuŗa sapņiem uzkrīt salna pavasari, tur ir spēcīgais, lēnais, klusais, lācīgais, bet skaidrais Ješka, kas ar nolauztu kārtsgalu izkaŗo sev tiesības uz iemīlēto meitu; tur ir enerģiskais, skaidrais, godīgais, kārtīgais, patstāvīgais Kārlis, kuŗu bagātā, kaislā saimniece Raudupiete nevar novest no viņa skaidrās sirds dzīves tekas; tur ir ārkārtīgi godīgais strādnieks un pienākuma cilvēks Adams, par kuŗu Krustiņš saka, ka Dievs pārskatījis viņu par vīrieti radīdams.

Sevišķu vietu Blaumaņa puisiu starpā ieņem Jānis, novelē «Baltais».

Viņa miesīgais un garīgais daiļums ir apbrīnojami. Miesas estētikas ziņā, tas ir Apollons, ētiskā ziņā — nevainojams kā svētais. Neviena traipa viņš nevar ciest savā dvēselē un tādu pat skaidrību meklē arī pie citiem. Bet liktenim taisni patiek pievest viņam, — jāpiezīmē, ka Jānis ir ļoti pasīvs raksturs, — sievieti, kas skaista kā madonna, bet dzīves salnas aizkosta.

Kalpu meitu grupā ir pāris interesantu raksturu. Tur ir brašā, darbīgā Ilze savās milas atmodas cīņās, kuņas to gan maldina, bet tad noved pa skaidrāko ceļu. Ne tāda laime ir mīlīgajai Lienei, kas padodas godkārībai un aprēķinam, iziedama pie veca, bagāta saimnieka. Viņas rakstura pārveidošanos un tālāko likteni, mēs zinām no noveles «Laimes klēpī».

Kā garāmejot Blaumanis skicē arī dažas kritušas sievietes, piem., Liepkāju Ažu, meitu ar diviem bērniem, tad Sētmaļu Madu, skaistuli, kuņa no Krustiņa ir mātes cerībās. Tikai rakstnieks mūs te atstājis neziņā, vai tās kalpu, vai saimnieku meitas, un tamdēļ viņas nevaram ierindot nevienā grupā. Tikai jāatzīmē gan, ka runājot par lauku sievietēm vispār, šie raksturi ienes zināmu dažādību sieviešu psiholoģijā.

Kā sieviete savā sirds dzīvē var ētiski paslīdēt, rāda šuvējas Marijas liktenis novelē «Baltais». Tā ir nabaga jaunava, skaista, bet viņas skaistums bijis par iemeslu viņas dvēseles un likteņa traģēdijai: viņa pavesta, un tas, neskatoties uz viņas citādi skaidro, godīgo, simpātisko raksturu, rāda nupat nodibinātās ģimenes traģēdiju.

Visi šie viriešu un sieviešu raksturu tēlojumi un kontūrējumi rāda, ka Blaumanis neideālīzē īstenību, bet attēlo to diezgan objektīvi, viņam no svāra cilvēciskā un mākslinieciskā patiesība.

Atliek noveļu mākslinieciskā tērpa — estētika. Ar šo vārdu es saprotu noveļu radīšanu, tehniku, formu, stilu.

Vispirms — viņu radīšana. Diemžēl, mēs samērā maz ko zinām par šo svarīgo pusi Blaumaņa estētikā. Bet daži piemēri mums atklāj mazu stūrīti no viņa mākslinieciskās darbnīcas. Mums ir kāda ziņa, piem., par noveli: «Pērkoņa negaiss».

Zinām, ka Blaumanis to radījis Brakos, mežā pārdomādams un šad tad dabā ari rakstīdams.

Andriksona prototips ir Blaumaņa tēva brālis, Brantēnu saimnieks, patstāvīgs un stūrgalvīgs, lepns un taisnīgs zemnieks.

Konflikts ar baronu ozolu ciršanas dēļ noticis īstenībā. Andriksona vārds ari sastopams Blaumaņa rados. Pats tips gan nav zīmēts gluži no dabas, bet stipri pārveidots. Tā tas, cik zināms, noticis ar visiem Blaumaņa raksturiem un tipiēm. Blaumanis nebija īstenības kopētājs, bet tas, ko sauc par ideālizējošu mākslinieku, t. i., viņš vielu veidoja atkarībā no idejas, atlaizdams, varbūt raksturīgus, bet viņa idejai nevajadzīgos sīkumus nost un dažu ko, kas viņa ideju varētu pastiprināt, pielikdams klāt.

Drusku vairāk mēs zinām par Blaumaņa noveles «Nāves ēnā» radīšanu. Rakstnieka brālis zina stāstīt, ka Blaumanim ierosinājumu devis avižu ziņojums un raksturus — ērglenieši. To pašu apstiprina prof. P. Zālīte. Blaumanis šinī ziņojumā redzējis vielu stāstam un bijis priecīgs. Pārrunājuši abi ar Zālīti šad un tad stāsta psiholoģisko pusi. Pēc kāda laika Blaumanis sarakstījis savu slaveno noveli. No kādas vēstules mēs zinām, ka Blaumanis šo noveli sarakstījis 3 dienu laikā, fiktīvi saslimdams un tā palikdams mājā no redakcijas darbiem. Tas liecina, ka Blaumanis radījis viņu ar ārkārtīgu intensīvitāti. Šī novele ir ievērojams liecinieks par Blaumani nevien kā

novelista talantu, bet par viņa māksliniecisko talantu vispār.

Salīdzinot vienkāršu sausu laikraksta ziņojumu ar romānu, redzam Blaumaņa lielās psihologa dāvanas, konstruktīvās domāšanas spējas un mākslinieciskās fantāzijas spēku, spilgtumu, plastiku.

Sevišķu ievērību pelna vēl tā saucamā noveles tehnika, kas ir daļa no radīšanas procesa. Daži teorētiķi, runājot par māksliniecisko radīšanu romānā, dramā, runā tikai par attiecīgo tehniku. Tas neatbilst lietas būtībai. Tehnika ir šaurāks jēdziens nekā mākslinieciskā radīšana.

Tādas lietas, kā inspīrāciju un izjūtu, piem., taču nevarēs nosaukt par tehniku. Bet par tehniku varam gan runāt, kad intelekts, mākslinieciskā domāšana un fantāzija strādā pie attiecīgās mākslinieciskās vielas organizēšanas.

Te jāatrod zināms plāns, kā dažādos noveles faktoros grupēt tā, lai viņi atstātu vajadzīgo iespaidu. Ar vārdu sakot, jārada zināma būve.

Tamdēļ arī varam runāt par mākslas darba arhitektoniku, kas būtu tikpat daudz, kā runāt par viņa tehniku.

Pie tehnikas pieder arī, piem., attiecīgas formas izvēle: vai stāstījumam likt norisināties progresējošā vai regresējošā kārtā, vai stāstīt pirmā personā vai trešajā, vai, varbūt, likt runāt vēstulēm, manuskriptiem u. t. l. Tie visi un tiem līdzīgi ir tehnikas jautājumi.

Ar tehnikas un stilistisku līdzekļu palīdzību radošais gars pārvērš mākslas darba iekšējā — garā skatāmo formu ārējā formā. Kad tas noticis, tad mākslas darbs radies. Mākslinieka darbu pirmteksti ir liecinieki, kā tehnika pārvērš tikai garā skatāmu iekšējo formu ārējā.

Kad tas noticis, varam spriest par mākslas darba tehniku, formu, stilu. Noveles tehniku

sauc arī par kompozīciju. Pakavēsimies tad nu mazliet pie Blaumaņa noveļu tehnikas jeb kompozīcijas.

Diemžēl, no plašā un visai interesantā jautājuma es varēšu te tikai atzīmēt visraksturīgāko un dažu ko minēt tikai garāmejot, bez sevišķas motivācijas, jo Blaumaņa noveļu tehnika pati par sevi dod vielu prāvākam pētījumam.

Atzīmēšu te tikai divi raksturīgākos paņēmienus noveles tehnikā: darbības gaitu jeb noveles dināmiku un raksturu tēlošanu.

Noveles darbība nav nekas cits, kā viņas varoņu jūtu, domu aktivitāte, viņu pārvēršanās centienos, realizēšanās. Ja jūtas un domas, centieni nevar svabadi realizēties, tad rodas grūtības, kas pārvarāmas, konflikti, cīņa ar šķēršļiem un cilvēkiem. Tā darbībai, acimredzot, divas puses: viena psiholoģiskā jeb notikumi varoņa psihē, otra puse — attiecīgi notikumi dzīvē. Šie iekšējie un ārējie notikumi ar saviem sarežģījumiem un atrežģījumiem savā gaitā atzīmē to pa daļai viņaino, pa daļai laužto līniju, ar kuŗu mēs varētu apzīmēt arī noveles tehniku. Tā redzam, ka noveles tehnika nav nekas cits, kā zināma psihisku momentu un parādību konstruktīva kombinācija. Katra Blaumaņa noveles darbības konstrukcija ir savāda.

Kad mākslas darbs garā izstrādājies tiktāl, ka var pārvērsties par ārēji redzamu mākslas organismu, tad viņš rodas, t. i. ietveras ārējā formā. Ārējā forma nav tikai čaula, tikai trauks, bet tas pats, kas organisma veids, šā organisma īpatnējā saturs, īpatnējās dzīvības harmonisks kopsatvērums un tēlisks izveidojums.

Noveļu formu varam apskatīt četrējādi:

- 1) atkarībā no autora attiecībām pret tēlojamo materiālu;

- 2) atkarībā no stāstījuma gaitas;
- 3) atkarībā no autora fantazijas īpatnības;
- 4) atkarībā no viņa estētikas.

Atkarībā no autora attiecībām pret tēlojamo materiālu noveles formas var būt šādas:

- 1) es-forma, kad autors stāsta pirmajā personā;
- 2) objektīvā forma, kad autors stāsta trešajā personā;
- 3) vēstules forma, kad autors stāsta ar vēstulju palīdzību;
- 4) manuskripta forma, kad autors liek stāstīt dažādiem dokumentiem;
- 5) rāmja forma, kad autors ietver savu stāstījumu it kā rāmī, darīdams to atkarīgu no kādas personas stāsta.

No visām šīm formām Blaumanis lieto tikai objektīvo formu, izņemot vienu gadījumu novele «Baltais», kur noveles notikumus dabūjam zināt no gleznotāja Kalnrozes: tā ir rāmja forma.

Atkarībā no darbības gaitas noveles forma var būt:

- 1) progresējoša, kad notikumi tēloti vēsturiskā attīstībā;
- 2) anticipējoša, kad kāds notikums iztverts uz priekšu un tad viss stāsts nāk atpakaļ, kā, piem.: Kaudzišu «Mērnieku laikos»;
- 3) retardējoša, kad progresīvā stāstījumā iepin kavējošus nostāstus.

Blaumaņa noveles visas rakstītas progresējošā formā, izņemot noveli «Romeo un Jūlija», kurā iepīts stāsts, kas nestāv sakarā ar galveno personu psichi, bet izpeld no pagātnes tumsas, no tēvu jaunības dienām un dara fatalisku iespaidu uz galveno personu likteni.

Atkarībā no rakstnieka fantāzijas īpatnības, noveles forma var būt:

- 1) plastiska, ja dzejnieka fantāzija spēj radīt plastiskus tēlus;
- 2) drāmatiska, ja dzejnieka fantāzija nav flegmātiska, bet aktīva;
- 3) liriska, ja dzejnieka fantāzija viegli padožas harmoniskam ritmam lirisma garā.

Blaumaņa fantāzija strādā galvenā kārtā plastiski un drāmatiski, tamdēļ arī viņa noveļu raksturi plastiski zīmēti un redzami galvenā kārtā ne stāstījumā, bet darbībā.

Atkarībā no rakstnieka estētikas, noveļu forma var būt:

- 1) koncentrēta — kad rakstnieks pūlas izteikties pēc iespējas īsi;
- 2) izplūdusi — kad rakstniekam trūkst mākslinieciska talanta ierobežot fantāzijas darbību un vārdu plūsmu;
- 3) chaotiska — kad mākslinieks jauc māksliniecisko ar nemāksliniecisko;
- 4) skaidra — kad mākslinieks lieto tikai mākslinieciski vērtīgus tēlošanas līdzekļus.

Blaumaņa noveļu forma ir koncentrēta, skaidra, plastiska, jo viņš lieto savus tēlošanas līdzekļus ar lielu māksliniecisku taktu: ne vārda par daudz, ne vārda par maz, — kā Ludis Bērziņš zīmīgi saka kādā recenzijā.

Līdz ar to mēs esam nonākuši pie Blaumaņa noveļu stila.

Daži estētikas teorētiķi stilu pilnīgi šķir no formas, kā (piem) Elsters, daži turpreti pa daļai to identificē ar formu, kā piem., Folkelts, satverot formas jēdzienā stila un formas vienotu īpatnību. Ermatingers stilā redz tikai ārējo formu. Tuvāk

patiesībai par visiem pieiet Folkelts, tikai savā motīvācijā viņš nav diezgan skaidrs. Man gribētos no savas puses piebilst, ka stils ir starpnieks starp iekšējo formu un ārējo: viņam jāskatās, kas notiek mākslinieka garā un estētiskās jūtās, mākslas darbu iekšēji formē un jāpārveido gatavais noformētais uz āru, jāizteic, jāpārvērš ārējā formā. Tamdēļ arī stils līdzinās abām šīm formām kopā: iekšējai un ārējai. Bez tam, man liekas, stilā ietilpst vēl mākslinieka temperāmenta un individuālītātes elementi, kādu formā nav. Nevar teikt, piem.: «Forma ir cilvēks pats», bet par stilu tas ļoti pareizi teikts.

Blaumaņa noveļu stilu mēs nevaram raksturot ar vienu kaut kādu no Folkelta radītiem termiņiem. Jālieto vairāki, un tamdēļ būs jāsaka, ka Blaumaņa noveļu stils ir:

- 1) īstenības stils;
- 2) objektīvais stils;
- 3) individuālizējošais stils;
- 4) tipizējošais stils.

Cik ļoti Blaumanis tēlošanā rēķinās ar reālo īstenību, to liecina jau tas vien, ka viņa raksturu prototipi parasti atrodami dzīvē. Pret tēlojamo vielu Blaumanis izturās gandrīz vai ar zinātnisku lietišķību. Nekur viņš neaizklīst lirismā vai refleksijās, bet liek runāt tikai faktiem. Tāda izturēšanās piešķir viņa stilam lielu objektivitāti, kas ir valdošā iezīme, viņa stila psiholoģijā. Individuālizējošu stilu Blaumanis lieto spilgtu individuālu raksturu tēlošanā, kādi ir, piem., Raudupiete, Edgars, Grīntāls, Baltais. Tipu zīmēšanā viņš, protams, lieto tipizējošus stila paņēmienus, kas izceļ ne individuālo, atsevišķo, bet kopējo, tipisko. Tādā stilā zīmēti, piem., Roplainis, Krustiņš, virkne puīšu un meitu.

Kā redzams, Blaumanis lieto vairākus stila tipus pajaukšus, pieturēdamies galvenā kārtā pie objektīva tēlošanas veida, — kamdēļ arī viņa noveļu stils visā visumā saucāms par objektīvu

Ar to, ka esam atraduši Blaumaņa stilā vairākas kategorijas un atraduši valdošo stila formu viņa novelistiskais stils vēl nav pietiekoši raksturots.

Lai dabūtu skaidru jēdzienu par Blaumaņa novelitisko stilu, būtu jāanalizē vēl sīkāk viņa psiholoģiskās un estētiskās vērtības. Tikat — diemžēl — tas mūs novestu pārāk tālās, kaut arī interesantās ekskursijās. Tamdēļ teikšu tikai, ka Blaumaņa stilam piemīt visas tās iezīmes, kas mums kļūva redzamas, raksturojot noveļu formu. Jāuzsver tikai vēl vienkāršība, zīmīgums, koncentrācija un ritms. Plašākas teorētiskas interpretācijas vietā es minēšu te pāris mazu piemēru.

Ir vieta «Purva bridējā», par kuņu kāds Blaumaņa vācu draugs, Bergmanis, izteicies, ka viņš to baudījis kā konfekti.

Tā ir šāda:

«Iekliegdamās Kristīne atsitās no durvīm nost, norāva no gultas zilo segu un turēja to sev priekšā.

«Nenāc! Nenāc! Ko tu gribi!» Atlasa sega ieskrēja istabas vidū un sacēla, zemē nokrizdama, putekļu dūmus, divas sarkanas liesmas apvijās ap Kristīnes augumu, un viņa juta savu galvu piespiestu pie Edgara krūts.»

Ievērojot, cik te drukātās rindiņās saspīests daudz saturs, cik dzīvi parādīta situācija, kāds drāmatisms un cik smalki uztvertas nianšes! Tā detaļa, par kuņu sevišķi sajūsmināts Blaumaņa cienītājs, ir atlasa segas krišana un putekļu dūmi, ko viņa krizdama sacēļ. Neskatoties uz šīm detaļām, stils lietīšķs, viegls, vienkāršs, caurspīdīgs un reizē koncentrēts.

«Mēmajā preciniekā» atrodam šādu teicienu:
«Ar dzelzainu mieru tie šķetināja sarunu paviedienu tālāk, pārcilādami atkal reiz no jauna savā gaŗajā mūžā sakrātos piedzīvojumu zelta graudus.»

Vai atkal turpat:

«Bet atnāca svētdiena un aizlija ciemi. Jau no paša rīta virves tecēja no debesīm, kā puisis Juris smējās.»

No šiem piemēriem redzam, ko panāk Blaumaņa stils ar pāris nemeklētām metaforām. Plašu sarunu, lielu lietus gāzienu tēlojuma vietā — tikai pāris vārdu, un glezna dzīvo mūsu acu priekšā.

«Virves tecēja no debesīm!» — vai var vēl īsāk, koncentrētāk, zīmīgāk iztēlot lielus lietus gāzienus? Domāju, tas būs grūti kādam iespējams. Tā ir plastiskā fantāzija; kas tā strādā, tas ir plastiskais stils, kas tā fiksē šos fantāzijas tēlus.

Pirms Blaumaņa mūsu rakstniecība noveles nepazīst. 1882. gadā gan Lautēnbachs - Jūsmiņš laiž klajā kādu darbu «Aiz pirmās mīlestības», apzīmēdams to par noveli, bet tas ir vienkāršs pārpratums. Pēc savas struktūras tā nav ne novele, ne stāsts, ne pat godīgs feļetons. Drīzāk varētu pretendēt uz noveles nosaukumu 1886. gadā iznākušais Apsīšu Jēkaba ievērojamais darbs «Bagāti radi», tikai autors viņu nosauc par stāstu un ne bez iemesla: tur nav noveles ritma.

3. Balādes

Divi no saviem dzejoļiem Blaumanis apzīmējis par balādēm: «Man naktī rādījās sapnis baigs» un «Ganāms pulks pa noru ēd». Bez šiem dzejoļiem vēl Blaumaņa dzejā atrodam dažus, kuŗi pēc savas dabas pieskaitāmi šim episki-liriskajam dzejas veidam: «Tālavas taurētājs», «Precinieki» un «Maldu cerība». Balādēm vielu dzejnieki, kā zināms, smel no vēsturiskiem notikumiem, leģendām, vai arī no dzīves. Šī viela parasti mēdz būt baiga, drūma, noslēpumaina, bet gadījumos arī gaišākas dabas.

Blaumanis savām vēsturiska rakstura balādēm ņēmis vielu no brīvas fantazijas, attiecinot to uz mūsu vēsturi, pārejām — no ikdienišķās dzīves. Tā balādes «Tālavas taurētājs» un «Man naktī rādījās sapnis baigs» veidotas it kā uz mūsu vēsturiskās pagātnes pamata, jo pirmajā tēlota mūsu senču kaŗeivja-taurētāja varonīgā nāve ciņā ar krustnešiem, otrā kāda virsaiša traģēdija, sakarā ar viņa mīlas pārdzīvojumiem. Tā kā virsaišu mums tagad nav, tad jādomā, ka Blaumanis šīs balādes vielu ņēmis no tiem laikiem, kad viņi dzīvoja un valdīja. Citādi balādes saturs tīri psiholoģiska rakstura. Tādas pat tīri psiholoģiskas dabas ir pārējās trīs balādes. Vienā no tām: «Precinieki» dzejnieks tēlo, kā trīs jautri zēni dodās jūrā laimi meklēt un to kā līgavu drīz vien pārvest mājā. Laiks paiet, bet jauzēkļi nepārbrauc un neviens viņus nav vairs redzējis. «Maldu ce-

rības» saturs ir gan drūms, bet caurausts gaišiem uzvaras brīžiem. Dzīvības un humora pilna ir balāde: «Ganāms pulks pa noru ēd», kuŗu dzejnieks nosaucis par «jaunlaiku balādi». Še atjautīgi tēlots mazs notikums no ganu bērnu sirds dzīves ar jautri-jocīgām beigām.

No visām šīm nedaudzajām Blaumaņa balādēm ievērojamākā un populārākā ir «Tālavas taurētājs». Skaistās gleznās un situācijās te dzejnieks meistariski notēlojis senču iedomātu patriotu, kam augstākais gods un tikums bijis cīnīties un mirt par savu tautu, kā to liecina viņa beidzami vārdi:

«Mans zelts ir mana tauta,
Mans gods ir viņas gods,
Kas postīdams viņu šauta,
Uz pekli lai rauj to jods!»

4 Drāmas

Blaumanis sāka savu drāmatisko darbību 1891. gadā un beidza 1908. Tas ir 17 gadu ilgs laika gabals. Šinī laikā viņš saraksta 15 lugas un pārtulko 2. Bez tam viņš atstājis mums 3 drāmatiskus fragmentus. Caurmērā Blaumanis rakstījis pa vienai lugai gadā.

Pēc savas estētiskas formas, Blaumaņa lugas sadalās vairāk katēgorijās. Pieturoties pie autora un viņa atstātā literāriskā mantojuma īpašnieku dotajiem nosaukumiem, dabūjam 6 katēgorijas:

1. Joku luga: «Zaļi», «Zelta kupris», «Trīnes grēki», «No saldenās pudeles», «Pēc pirmā mītiņa».

2. Tautas luga: «Ļaunais gars».

3. Skatu luga: «Skroderdienas Silmačos» un «Ugunī», «Deg» (nepabeigta).

4. Bēdu luga: «Pazudušais dēls».

5. Drāmas: «Potivara nams», «Indrāni», «Sestdienas vakars», «Ģenovēva» (nepabeigta), «Dzīvais ūdens» (nepabeigta).

6. Bērnu luga: «Pamāte».

Blaumaņa lugas ērtāk sadalīt 4 katēgorijās, ņemot vērā lugu drāmatisko īpatnību; un tad dabūjam šādas grupas:

I. Joku lugas:

1. Zagļi. (1891.)
2. Zelta kupris. (1895.)
3. Trīnes grēki. (1895.)
5. Skroderdienas Silmačos. (1902.)
4. No saldenās pudeles. (1895.)
6. Pēc pirmā mītiņa. (1906.)

II. Skatu lugas:

1. Ļaunais gars. (1892.)
2. Ugunī. (1905.)

III. Drāmas:

1. Potivāra nams. (1897.)
2. Indrāni. (1904.)
3. Sestdienas vakars. (1906.)
4. Ģenovēva. (1908.)
5. Dzīvais ūdens.
6. Pamāte.

IV. Bēdu luga:

1. Pazudušais dēls.

Tagad tuvāk pakavēsimies pie lugu idejiskās, psiholoģiskās un estētiskās puses.

Kritika Blaumanim arvienu pārmetusi, ka viņa lugu mākslinieciskai gatavībai neatbilst idejiskā bagātība. Blaumaņa lugu idejisko pusi var raksturot nedaudziem vārdiem. Blaumanis mums rāda:

- 1) mantas varu pār cilvēkiem;
- 2) kaislību varu pār cilvēkiem;
- 3) mīlas varu pār cilvēkiem;

- 4) audzināšanas svaru cilvēka dzīvē;
- 5) ētisku un idejisku plaisu starp vecākiem un bērniem;
- 6) jaunības dzīves prieku un vecuma traģismu;
- 7) cilvēka attiecības pret sadzīvi un reliģiju.

Jāatzīst, ka šie motīvi nav jauni. Bet reizē ar to būs arī jāatzīst, ka viņi ir neizsmejami. Protams, šos motīvus var uzvert dažādā plašumā un dažādā dziļumā. Arī Blaumanis tēlo viņus gan vienkāršāk, gan dziļāk, mezdams uz tiem gan komisku, gan traģisku apgaismojumu. Tie cilvēki, kurus Blaumanis tēlo, ir tā laikmeta cilvēki, kad reliģiskās tradīcijas sāka zust un citas viņu vietā vēl nebija radušās. Tas ir laikmets no 80. gadu vidus līdz 1905. gada revolūcijai. Tamdēļ arī Blaumaņa darbos neatrodam ne Neikena, ne Kaudzīšu reliģiozitātes, ne arī to garīgo interešu, kas nodarbināja inteliģenci 90. gados un priekšrevolūcijas laikā. Blaumaņa tēlotie cilvēki ir tautas vairākuma cilvēki, kuri dzīvo vairāk jūtu un kaislību pasaulē, nekā garīgo interešu sfērā. Un tas arī saskan ar paša mākslinieka īpatnību. Arī viņš bija vairāk jūtu, nekā intelekta cilvēks. Bez tam Blaumanis, apzinīgi vai neapzinīgi, liekas, izpratis, ka tai cilvēka gara dzīves virskārtīņai, ko piesavinās dažos gados kā zināšanu krājumu, nav mākslā tik liela interese un loma, kā cilvēkā fundamentālajām īpašībām, kas paliek negrozāmas visos laikos.

Piem., vai tāda īpašība, kā mantrausība, kad novecojas? Nē. Vai tāda īpašība kā mēlnesība kad novecojas? Nē. Lūk, noslēpums, kamdēļ tādi nmoderni darbi kā «Jaunais gars» un «Trīnes grēki» mūs interesē no tīri psiholoģiska vai, pareizāk, — cilvēciska viedokļa. Vai jautrības jūtas kad var novecot? Nē. Un, lūk, Blaumanis it kā nerēķinās ar sava laika garu, kas prasa pēc no-

pietnas gara barības arī mākslā, un sniedz komiku. Komika, lūk, ir tāda lieta, kas nenoveco. Bet te es paredzu nopietnus iebildumus pret Blaumaņa humoru, un tamdēļ viņš jāraksturo tuvāk. Vispār Blaumaņa komika un traģika maz vēl izpētīgas, un tamdēļ atzīmēšu te vismaz kādus raksturīgus vilcienus.

Ja Blaumanis rakstījis joku lugas, tad taču viņš jokos redzējis kādu māksliniecisku vērtību, tāpat kā traģikā, jo no viņa lugu skaita redzam, ka komiskās lugas ieņem tādu pat vietu kā traģiskās. Bet jau pašā sākumā atdušamies uz ievērojamām pētīšanas grūtībām. Kas īsti ir joks? Vai tas pats kas komika? Taču nē, jo tad mēs Blaumaņa lugas varētu saukt par komēdijām, un tam tomēr pretojas mūsu estētiskā un mākslinieciskā apziņa. Tā tad joks ir kas mazāks, mazvērtīgāks. Joks ir tas pats, kas krievu šutka un vācu der Scherz, der Possen. Tamdēļ arī Blaumaņa joku lugas ir tas pats, ko apzīmē citiem vārdiem par posēm. Tā ir zināma komēdijas nozare ar mazāku vērtību. Neskatoties uz to, ka šīm lugām mazāka mākslas vērtība nekā komēdijai, viņu saturā daudz vispusīgas komikas. Blaumaņa lugu komikas psiholoģijā atrodam daudz vērtīgu mantu. Tur atrodama visādu katēgoriju komika, sākot ar rupjāko un beidzot ar smalkāko jeb naivo komiku.

Kā rupju vai pat klauna joku skatu redzam, piem., tur kur meita piegrūž puisim, kas viņu grib skūpstīt, katliņu pie deguna un nosmērē to meīnu, vai atkal skats, kur «Skroderdienās» žīds gāzās no krāsns zemē.

Bet kā naivās komikas piemēru atgādināšu te «Trīnes grēkos» 3. cēliena 1. skatu, kurā darbojas Jaņuks un Annele.

Pēc formas Blaumanis savā komikā lieto:

ironiju,
atjautu,
karikatūru,
kalambūru,
joku,
humoru.

Blaumani parasti sauc ne par komiķi, bet par humoristu.

Tas nav gluži pareizi. Blaumanis pēc savas dabas ir gan humorists, kas var visām bēdām pacelties pāri ar smiekliem. Tikai smieklu cēluma mēs viņa darbos neredzam, bet gan omulību. Tuvu humoram viņš pieiet savā skatu lugā «Skroderdienas Silmačos», bet liela humora arī tur vēl nav. Un arī pats autors, cik zinām no viņa pašatzinumiem, gribējis ar savu lugu sagādāt tikai jautrību. Tiesa, jautrības jūtas ir komikas pamats, bet vēl ne humors, kas ir augstākā pakāpe komikas valstī.

Satura ziņā Blaumanis lieto:

- 1) situācijas komiku,
- 2) rakstura komiku.

Katra lapas puse viņa joku lugās dod bagātu materiālu situācijas komikas raksturošanai.

Kā vērtīgus piemērus raksturu komikai der minēt Trīni un Tautkšči.

Technikas ziņā Blaumaņa komika ļoti vispusīga. Viņš izmanto:

- 1) vārdu spēli,
- 2) divdomību,
- 3) parādību parallēlismu,
- 4) darbības kopēšanu,
- 5) valodas samešanos un vārdu atkārtēšanos,
- 6) automatismu psihē un darbībā.

Blaumaņa joku lugu vērtība nav vienāda, ne tehniskā, ne psiholoģiskā ziņā.

«Zaļi», — kā pirmā Blaumaņa joku luga, ir tehniski un psiholoģiski stipri nepilnīga. Šīs nepilnības ar katru tālāko komisko darbu stipri mazinās un «Skroderdienas Silmačos», kā arī viencēliens «Pēc pirmā mītiņa» tehniski un psiholoģiski stāv daudz augstāk.

Kas zīmējas uz Blaumaņa joku lugu vērtību, tad jāsaka, ka tā varētu būt liela, ja autoram būtu bijis vairāk kas ko teikt, rādīt mums ko lielāku komiskā gaismā, nekā tikai saprecināt vienu, divi, trīs pārus, vai, notēlot vienu mēlnesīgu Trīni, kaut tā arī kā psiholoģisks tips interesanta.

Blaumaņa joku lugu galvenā vērtība pastāv raksturu komikā un jautru pārdzīvojumu radīšanā. Blaumanis, kuŗa psihē humors ieņēma ievērojamu vietu kā dzīvības jūtas, gandrīz vai katrai lietai, darbībai, situācijai, raksturam prata redzēt komisko un jautro pusi — un ne tik vien redzēt, bet arī parādīt un attēlot.

Cik pilns dzīvības spēka viņa humors, liecina tas, ka mūs pārņem nevaldāma jautrība, tiklīdz tam pieskaņamies.

Lai saprastu Blaumaņa komiku, jāsaka, ka dzejnieka psihē bez humora jūtām, bez kuŗām humorists nav domājams, ir ļoti spēcīgas labsirdības un simpatijas jūtas. Tās tad arī ievijušās viscaur Blaumaņa komikā, un šī labsirdība un simpatija ir tās īpašības, kas Blaumaņa smiekliem laupa viņu asumu un pārvērš viņa komiku labsirdīgā humorā.

Tamdēļ arī mūsu literātūras aprindās jau nodibinājies ieskats, ka Blaumanis ir mūsu ievērojamākais humorists.

Blaumanis arī ieskatāms par ievērojamāko ceļa laužēju mūsu komēdijai. Viņa joku lugas par ko-

mēdijām saukt nevaram, bet labāka arī mums šai laukā nekā vēl nav. Blaumanis te, tāpat kā traģēdijā, ir licis pamata akmeni, uz kuŗa jābūvē tālāk.

Te nu mums jāpāriet pie tās daļas Blaumaņa drāmatiskā darbībā, uz kuŗas dibinās viņa galvenie nopelni: pie traģēdijas un drāmas. Bet pirms analīzes jāaiizrāda uz Blaumaņa traģisma nepieciešamākiem psiholoģiskiem pamatiem.

Latīņu valodā ir sakāms vārds: «Ex nihilo nihil fit» (No nekā nekas nerodas). Un tas ir attiecināms arī uz traģismu. Ja rakstnieka psihē nekā traģiska nav, tad viņš arī traģismu neradīs. Un kā humoram par pamatu ir humora un jautrības jūtas, tā traģismam — man šķiet — par pamatu konflikta un bēdu jūtas. Traģisms bez konflikta jūtām nav domājams un tāpat bez bēdu jūtām ne. Tā tad abas šīs jūtu kategorijas ietilpst traģisma struktūrā. Un ja estētiķis Folkelts savā ievērojamā darbā par traģisko saka, ka, lai viņu saprastu, jānorobežojot īpašs jušanas veids (Gefühlstypus), tad — man šķiet — to varam norobežot sekošiem vārdiem: traģisma pamats ir konflikta jūtas ar bēdu raksturu un sevišķi spēcīgu intensitāti.

Blaumanis bija kaislību, emociju cilvēks, bet reizē arī ētisks raksturs. Kā emociju un kaislību cilvēkam viņam nācās bieži pārdzīvot sevī konfliktu, sevi kritizēt un vērtēt, ar sevi cīnīties.

«Katram savs suns pagrabā» — tāds bija viņa parastais sakāms vārds. Tamdēļ arvien sevī jātīesā un jāglābj pazudušais dēls. Blaumaņa personības fiziskais vājums noveda viņu reiz un reizēm nāves tuvumā un lika pārdomāt viņas drūmo problēmu. Spēcīgās kaislības un vājā griba radīja Blaumaņa psihē pastāvīgu, nopietnu konflikta stāvokli. Te pamats viņa traģisma jūtām.

Blaumaņa draugi raksturo viņu tikai no jau-trās puses, sabiedrībā. Bet ir vēl otrs Blaumanis — vientulībā, sevī. Tas ir traģiskais Blaumanis, viņu neviens vēl īsti nepazīst.

Blaumanis devis mums tikai vienu bēdu lugu: «Pazudušais dēls». Tur tēlotais traģisms balstās uz pastāvīgiem konfliktiem Krustiņa dabā, uz viņa nemitīgo svārstīšanos starp labu un ļaunu, kamēr bēdīga nejaušība iznīcina viņu. Bet kāds tad te traģisms, kad lode iznīcina cilvēku, kas nonācis līdz noziegumam? Situāciju traģisku padara tas, ka tēvam pašam jānošauj savs dēls. Bet kas te ir traģiskais varonis: tēvs vai dēls? Autors domājis dēlu par tādū. Bet traģisms tikai tad ir īsts traģisms, kad tiek iznīcināta kāda ievērojama cilvēka personība, kuņas vērtība modina visu cienību un iekaro mūsu simpatijas. Bet Krustiņš nepieder pie tiem cilvēkiem, kas varētu mūs iekarot ar savu personību. Ja varētu audzināšanai vien uzvelt vainu par viņa likteni, tad viņš modinātu līdzjūtību, bet lielā mērā viņa traģisms sakņojas viņa slimīgi-vāajā gribā. Tamdēļ viņa traģisms, lai gan tas izskatās pēc tā saucamā vainas traģisma, patiesībā ir fatāls, jo viņa bojā iešana šā vai tā ir nenovēršama.

Savas pārējās lugas Blaumanis nosaucis vai nu par skatu lugām, vai drāmām. Šādās lugās parasti ne komisms, ne traģisms nav valdošie faktori, bet abi kombinējas tā, ka lugas saturā ieņem zināmu vietu tiklab viens, kā otrs. Ja lugas notikumi pēc nopietniem konfliktiem galā labvēlīgi beidzas, tad tādas lugas sauc par skatu lugām. Blaumanim tādas ir divas: «Ļaunais gars» un «Ugunī».

Pirmā no šīm lugām ievērojama ar savu mant-rausības psiholoģijas tēlojumu. Blaumanim bija

sevišķi ass skats redzēt mantas lielo varu pār cilvēku, viņai dažos cilvēkos ir slimīgas kaislības raksturs, ko sauc par skopulību, kā to redzam Mantrauša personā.

Ari viencēlienā «Zelta kupris» Blaumanis šo kaislību tēlojis, tikai no karikatūras viedokļa. Bet tā ka tur tēlota aizņemta viela, tad šo lugu, runājot par komiskajām lugām, neaizņemu un arī te atzīmēju tikai sakarā ar mantrausības psiholoģiju, lai rādītu, ka Blaumani šis temats sevišķi interesējis. Tam, liekas, sakars ar to, ka Ērgļu vecais barons Tranzehe, Blaumaņa krusttēvs, bijis liels skopulis, kas būdams vairākkārtējs miljonārs, krājis visādas vecas grabažas, lai pārvērstu tās naudā. Šī kaislība viņam bijusi tik liela, ka tas dažā ziņā pārspējis pat Pļuškinu, krādams, piem., nevien grabažas, kam kāda nekāda lietošanas vērtība, bet arī tādas, kuŗām absolūti nekādas vērtības nav, piem., olu čaumalas, kuŗas tad mēģinājis visiem spēkiem žīdiem pārdot.

Luga «Ugunī», kā zināms, pēc visādiem konfliktiem, kuŗiem varētu būt traģisks iznākums, beidzas labvēlīgi. Viņas vērtība mīlas psiholoģijā un dažos spilgtos un aktīvos raksturos. Kristīne, piem., ir viens no daiļākiem tēliem mūsu literātūrā. Bez tam tāds raksturs, kā Frišvagars, lai gan blakus persona, vērtīgs kā kultūrvēsturisks tips.

Blaumaņa ievērojamākā luga, tiklab formas, kā satura ziņā, ir «Indrāni». Lugas tehnika tik priekšzīmīga, ka te darbība un viss drāmatisms balstās vienīgi uz personu psiholoģiju. Nemana pat, ka Edžiņš un Zelmiņa būtu lieki.

Lugā notēlota plaša starp vecākiem un bērniem uz saimniecisko interešu pamata. Blaumanis šinī lugā rāda kapitalisma iespīšanas mūsu lauksaimniecībā un sakarā ar to radušos plaису starp tēviem un dēliem:

divējādus centienus,
divējādu ētiku, un pat
divējādu estētiku.

Un kā Ducmanis «Andriksonā» redz divējādas
ticību pasaules, tā te varam atrast divējādas ma-
teriālo interešu, ētikas un estētikas pasaules.

Šo lugu kritika savā laikā uzņēma kā diezgan
nepilnīgu laikmeta psiholoģijas attēlojumu, bet
atskatoties no vēsturiskās perspektīvas, jāsaka, ka
vērtīgāka mums drāmatiskā rakstniecība par šo
tematu nav nekā devusi. Tā vēsture ceļ Blaumaņa
nopenus un viņa drāmas nozīmi.

5. Kā radusies luga „Uguni“

Mums jāapskata patlaban ļoti interesants un mūsu literatūrā savā ziņā vienīgais gadījums, no kuŗa redzam, kā drāmatisks darbs no rakstnieka reāla pārdzīvojuma pārvērties par māksliniecisku vērtību. Sekojot soli pa solim šim pārvēršanās procesam, varam mācīties pazīt Blaumani daiļradīšanas darbā un raksturīgākos momentus daiļradīšanas psiholoģijā vispār. Parasti, runājot par Blaumaņa lugu «Uguni», mēdz piezīmēt, ka autors tur tēloto problēmu dažā ziņā pārdzīvojis pats, tad attēlojis novelē «Purva bridējs» un vēlāk lugā, ar mums jau pazīstamo nosaukumu. Viss liekas tik vienkārši un saprotami, ka nejutam pat sevišķas vajadzības tālāk ko meklēt. Un tomēr, no mākslas psiholoģiskā viedokļa skatoties, tas, ko zinām par Blaumaņa lugas tapšanu, ir ļoti maz. Atzīmēti ir tikai daži pieturas punkti lugas tapšanas gaitā. Mēģināsim tamdēļ iespiesties dziļāk lietas būtībā. Savā darbā pieturesimies pie šādas kārtības:

- 1) Rakstnieka pārdzīvojums un lugas viela.
- 2) Laika sprīdis starp vielas rašanos un vienas izveidošanos lugā.
- 3) Novele, kā literārisks starpnotikums,
- 4) Noveles pārveidošana drāmā.
- 5) Publika un kritika, kā drāmas radīšanas līdznoteicošie faktori.

Koknesē dzīvodams, Blaumanis klētnieka ģimenē iepazīstas ar klētnieka meitu un viņas draudzēni, jaunavu Madi Svili, ar kuŗu nodibinās draudzīgas attiecības, bet vēlāk abās pusēs rodas intimākas jūtas. Blaumanis jūsmo, kad dabū Sviles jaunkundzi šad tad redzēt, apbērdams aiz prieka to ar rozēm. Jaunavai rodas bagāts precinieks, bet viņa to atraida, jo devusi solījumu jau kādam savam jaunības draugam. Muižkungs par to saskaistas un uzteic jaunavas vecākiem vietu. Ari muižkunga sieva sagādā tiem dažu rūgtu brīdi. Kad jaunava līdz ar vecākiem pāriet uz citurieni dzīvot, Blaumanis pārdzīvo sāpīgus brīžus. Viņš sarakstās ar jaunavu. Stallā puisis, Pēteris Jirgensons, izpilda pastnieka lomu. Blaumanim ari izceļas konflikts ar pārvaldnieku, un viņš aiziet no Kokneses. Sviles jaunkundze iziet pie vīra. Lūdz Blaumani kāzās. Viņš neierodas.

Paiet seši gadi. Blaumanis satiek bijušo Sviles jaunkundzi Rīgā, bet jau kā Peņģerota-Svešā kundzi. Satiekoties viņš kļūst tikpat priecīgs, kā agrāk. Bet bieži vien viņš tikai apsveicinādamies paspiež viņai roku un, ne vārda neteikdams, iet savu ceļu. Jaunā kundze ir triju bērnu māte. Redzēdams šos bērnus, dzejnieks izsaka vēlēšanos precēties. Uz kundzes jautājumu, kādai būtu jābūt viņa sievai, dzejnieks atbild: «Tādai, kā jūs!» Tas ir nepārprotami teikts: Blaumanis viņu mīlējis un mīl šās sievietes tipu. Kas zīmējas uz pašu kundzi, tad par viņu var teikt to pašu. Jau izejot pie vīra, viņa atzīmē, ka mīl Blaumani. Dzīvojot pie vīra, viņa bieži par to sapņo, un viņas dvēsele pārdzīvo daudz sāpīgu brīžu, kuŗos nākas izšķirties starp sievas pienākuma apziņu un sirds brīvajām tieksmēm. Viņa liek uzvarēt pienākuma apziņai, kā tas tēlots viņas vīra Peņģerota-Svešā stāstīņā: «Viņas dvēsele», kuŗā, kā pats autors man

atzinās, tēlota viņa sievas psīche un ari Blaumanis.*)

1905. g. Peņģerotes kundze ar savu vīru aizbrauc uz svešatni. Pēc dažiem gadiem Blaumanis nomirst. Vēl pēc kādiem gadiem kundze apmeklē dzejnieka kapu, atvadīdamās no tā vārdiem: «Dusi saldi! Kristīne Tevi sveicina!»**)

Tāda ir viela īstenībā — Blaumaņa un viņa mīlētās sievietes pārdzīvojumos. Kāda slēpjas šajā vielā problēma? Divi cilvēki mīl viens otru no pirmās satikšanās sākot, mīl ilgus gadus, bet nevar tuvākas attiecības nodibināt dažu šķēršļu dēļ. Kas tie tādi? Ne Akmentiņš, ne muižas pārvaldnieks, bet vārds, ko jaunava devusi savam jaunības draugam, kam viņa solījusies mīlā un nu savu solījumu negrib lauzt. Te ir divas, pat trīs drāmas, jo katra persona pārdzīvo tādu drāmu sevī. Šī drāma, kā redzams, nenotiek uzreiz, bet ir ilgstoša: aizņem laikmetu no 1885.—1905. gadam, tā tad 20 gadu, un ja pieskaita vēl pašu beigu momentu pēc dzejnieka nāves, skatu pie kapa, tad pat 25 gadi.

Un kādas personas redzam darbojamies šajā dzīves drāmā? Tās šādas: 1) Blaumanis; 2) Svīle; 3) Peņģerots; 4) Akmentiņš; 5) Muižas pārvaldnieks; 6) Jirģensons — stalla puisis; 7) Svīles vecāki; 8) Svīles draudzene, klētnieka meita; 9) Muižas pārvaldnieka kundze. Visi šie pārdzīvojumi, iespaidi no cilvēkiem, viņu attiecībām, situācijām, raksturiem, darbiem, jūtām, domām, noskaņām — nogula Blaumaņa dvēselē — gan kā vienkāršas atmiņas, gan ari kā emocionālas jeb

*) J. Peņģerota-Sveša: „Viņas dvēsele“, krājumā „Ceļi un tekas“, 1902. g.

***) M. Svīle-Peņģerot: „Manas atmiņas par Rudolfu Blaumanī“. — „Latvju grāmata“. 1923. g. Nr. 1.

jūtu atmiņas, gan kā estētiski iespaidi. Atskaitot pāris dzejolišu un vienu otru stāstiņu, kas radušies sakarā ar šiem apstākļiem, visi galvenie pārdzīvojumi un iespaidi gulēja dzejnieka dvēselē kā neapstrādāts māksliniecisks materiāls.

Vajadzēja nākt kādam ierosinājumam, kas pamudinātu viņu šo materiālu izmantot. Tāds ierosinājums arī nāca: tas bija «Mājas viesu mēnešraksta» redakcijas 1897. gadā izlaistais uzaicinājums iesūtīt stāstus uz godalgu. Sacensībā, kā vēlāk izrādījās, bija piedalījusies arī Blaumanis un izpelņījis pirmo godalgu ar noveli «Purva bridējs», kas nāca klajā tanī pašā žurnālā 1898. gadā. Šajā novelē nu Blaumanis kā izrādās, izmantojis savus augšā apzīmētos Kokneses laikā radušos pārdzīvojumus un pieredzējumus.

Tā tad pēc desmit gadiem, šajā laikā dzejnieks bijis ticis Rīgā ar Peņģerotes kundzi, un viņa pārdzīvojumos bijis nācis šis tas klāt. Bet novelē viņš visu līdz tam laikam uzkrājušos materiālu neizmanto. Blaumanis aprobežojas tikai ar Koknesē pieredzēto un piedzīvoto vien. Bet kā viņš apstrādājis dzīves doto materiālu? Vai pilnīgā saskaņā ar īstenību? Nē.

Te nu mēs nonākam pie ļoti interesantas vietas mākslas izprašanā: pie tās vietas, kur māksla šķiras no protokola, no vēstures, no faktiem. Mākslinieks mums neattēlo notikumus, faktus un cilvēkus tā, kā protokolists vai vēsturnieks to darītu, bet pārveido viņus, pārtēlo. Ar to arī, blakus minot, izskaidrojams, kamdēļ mākslas darbam nevar būt dokumenta nozīmes. Mākslas darbu lasot, mēs nevaram teikt: tā tas tiešām bijis, bet gan, tā tas ir varējis būt. Tā tad māksla tēlo ne patieso dzīvi, bet iespējami patieso.

Bet nu piegriezīsimies mūsu tiešajam uzdevumam. Ko darījis Blaumanis ar patiesajiem fak-

tiem? Vispirms, viņš tēlojamus cilvēkus pārkrīstī, piešķirdams tiem pa daļai arī citus arodus. Jājautā: kamdēļ? Nu, tamdēļ, ka māksla ir dažā ziņā bīstama lieta. Ja rakstnieks kādu reālu un vēl sabiedrībā dzīvu personu notēlos simpātiskiem vilcieniem, tad jau nekas — attiecīgā persona viņam par to vēl pateiksies. Bet ja mākslinieks tā rikotos, tad rakstniecība mums būtu pilna ar ideālām personām vien. Un, jāatzīstas, ka tā būtu nepiedodama īstenības viltošana, arī mākslā liela vienpusība, bez tam liela pāridarīšana patiesībai, kas taču māksliniekam ir augstākais kritērijs.

Un tamdēļ, patiesības labā, rakstniekam jātēlo arī gribot negribot cilvēki, kas daudzējādā ziņā nesimpātiski. Bet ja nu rakstnieks nesimpātiskam cilvēkam parādīs savā mākslas darbā viņa paša portreju, tad varam būt droši, ka attiecīgais cilvēks ne tik par to nepriecāsies, bet neturēs uz viņu labu prātu, varbūt, pat meklēs arī gandarijumu dažādā veidā, gan viņam atriebdams, gan ņemdams palīgā tiesu iestādes. Lai nu no šādām lietām izvairītos, tad rakstnieks tēlojamiem cilvēkiem, kas ņemti tieši no zināmas apkārtnes un vēl dzīvo un darbojas, dod pseudonīmus. Cilvēkā, kas tēlots ar citu vārdu, attiecīgais prototips gan redz sevi, tomēr viņam nav nekāda iemesla to attiecināt uz sevi, jo tas jau var būt ne viņš, bet arī kāds cits. Un iemesls, kas spiež rakstnieku saviem tēlojamiem cilvēkiem, ja tie ņemti kā reālas dzīves personības no dzīves, dot citus vārdus, tie paši iemesli spiež rakstnieku pašam sev dot citu vārdu, ja viņš vienā vai otrā darbā tēlo sevi. Te mēs redzam vienu no tiem momentiem, kur sabiedrība dara iespaidu uz rakstnieka darbu, jo sabiedrība ir tā, kuŗas priekšā notiek šī pārveidošanās, lai izvairītos no viņas tiesas.

Blaumaņa novelē tēlojamo personu skaits stipri lielāks, nekā mēs redzējām dzīves dotajā

materialā. Tur saskaitījām 9 personas, te viņu ir 14. Bez tam dažas pavisam nolaistas nost, un tās ir: autors pats, Peņģerots, muižas kunga sieva. Tā tad no agrākajām palikušas tikai 6, pārējās 8 nākušas no jauna klāt. — Pilns personu sastāvs novelē šāds: Kristīne, Edgars, veļas mazgātāja, Akmentiņš, barons, Asta madāma, Vīskrelis (sulinis), Klušu Marija (jaunava), Baltiņas jaunkundze, Emma (Kristīnes draudzene), Marliša kungs (uzdzīvotājs uz otra rēķina), skolotājs (koņa vadonis), kučieris, Minna (muižas meita).

Jautājums: kamdēļ rakstniekam vajadzīgas visas šīs personas? Vai tad nepietiek ar diviem trim cilvēkiem vien? Viņš taču grib notēlot tikai Kristīni un Edgaru! Tā ir. Bet te redzam, ka cilvēkus nevar izraut no viņu apkārtnes un parādīt pašus par sevi vien. Viņiem jāparādās dzīvē un darbā, un tas iespējams tikai tad, kad mākslinieks rāda tos attiecībās arī ar citiem cilvēkiem. Vārdu sakot: cilvēki jātēlo dzīvajā dzīvē. Un jā-tēlo tie tā, ka visi viņi šā vai tā kalpotu māksli-nieka galvenajam mērķim. Bet kas tad ir Blau-maņa mērķis šai novelē? Rādīt, kā divi cilvēki, neskatoties uz pretējiem raksturiem, seko savām sirds tieksmēm un savieno savus likteņus uz mūžu. Bet vai šī noveles ideja sakrīt ar to, ko redzējām īstenībā? Tur taču bij otrādi: Kristīne sekoja savam pienākumam vairāk nekā mīlas balsij. Tā tad, rakstnieks novelē uzstāda citādu problēmu. Bez tam viņš šo problēmu nodod pa daļai citu personu rokās. Jirgensons taču īstenībā nemaz nemēģināja tuvoties jaunavai Svilei, bet te viņš ir galvenā lomā. Vai Jirgensons te ir Blau-maņa vietā? Nē. Vai, varbūt, Peņģerota vietā? Ari nē. Tā tad arī te redzam atkāpšanos no īste-nības. Blaumaņa mīlas jūtas parādījās tikai ļoti apslēptā veidā: pasniedzot rozes, izsakot vēlēšanos precēt tādu sievu, kā Svile. Par Peņģerotu mēs

vēl mazāk ko zinām. Bet ko tad nu īsti liecina šī faktu pārstatīšana, šī idejas pārveidošana, šī atkāpšanās no īstenības? Tā liecina par brīvu mākslinieciskās fantazijas darbību. Mākslinieciskā fantazija ir tā svarīgā psihiskā darbnīca, kuŗā īstenības materiāls pārvēršas mākslinieciskās vērtībās. Un kā tas notiek, to pa daļai jau redzējām. Bet pakavēsimies vēl tuvāk pie šī piemēra, jo viņš atklāj mums divus svarīgus psihiskus procesus daiļradīšanas darbā: vienkārt, kombinējošo fantazijas darbību un, otrkārt, to, ko estētika un mākslas zinātne sauc par iejušanos.

Izvedot galveno ideju, Blaumanim apstākļi novēl jākombinē iespējami patiesi, lai mūs pārliecinātu, ka tas varējis būt tā un ne citādi. Tamdēļ arī viņš interesantajam, spēcīgajam un noteiktajam Svīles jeb Kristīnes raksturam nostāda pretī gluži nenoteikto, bet ne mazāk interesantu un ne mazāk spēcīgu Jirgenzona jeb Edgara raksturu. Savstarpējā cīņā šie raksturi dabū parādīt visu savu īpatnību.

Bet kā gan rakstnieks var zināt viņu īpatnību? Kā viņš var noteikt katrā gadījumā katras personas rīcības veidu? Kristīne taču ir sievietē, un viņas dvēsele Blaumanim nevarēja būt tik viegli saprotama, kā vīrieša dvēsele. Un kā vispār rakstnieks var tēlot sievietes dvēseli, sievietes raksturu? Ir divi iespējamības. Viena ir tā, kad rakstniekam tēlojamās sievietes dvēseles stāsts vai drāma diezgan sīki pazīstami no vērojumiem, vai šīs sievietes pašas nostāstiem. Te rakstniekam rokā drošs, tā sakot, biografisks materiāls, ko viņš var likt savam tēlojumam pamatā. Bet šinī gadījumā tā nav. Situācijas, kuŗās Blaumanis nostāda Kristīni, ir kombinētas. Un kā viņš zina, ko Kristīne, nostādīta šinīs fantazijas kombinētajās situācijās, var just un domāt? To dzejnieks zināt nevar, bet vi-

nam jāiedomājas un jāiejūtas attiecīgos tēlojamās personas dvēseles stāvokļos un pārdzīvojumos. Viņam nereti jāiedomājas pašam sevi attiecīgās personas vietā un jājautā: pag, ja es būtu tāds un tāds raksturs, ko es darītu tadā un tadā situācijā? ko es justu, ko domātu, ko pārdzīvotu? Tā ir tā saucamā iejušanās otrā personā, otra pārdzīvojums. Līdzās fantāzijas kombinējošai darbībai viņa ir svarīgs līdzeklis dzejnieka daiļradīšanas darbā. Un viņu ir lietojis arī Blaumanis, tiklab uz Kristīni, kā Edgaru, jo ne vienu, ne otru viņam nebij iespējams visās tēlotajās situācijās novērot.

Vērojot tālāk Blaumaņa darbību īstenības dotā materiāla pārveidošanā, nonākam pie noveles tehnikas vai kompozīcijas jautājuma. Bet vai tā nav novēršanās sāpus no mūsu temata? Domāju, nē, jo šī novele, attiecībā uz nākamo viņas drāmatizējumu, ir zināmā mērā viņa, t. i., drāmas «Ugunī» priekšdarbs.

Un te nu mums jāņem vērā divi apstākļi: viens ir tas, ka Blaumanis savu noveli rakstīja sacensībai, un otrs — tas, ka viņam tas nebij pirmais darbs. Rakstot noveli sacensībai, Blaumanim vajadzēja apzināties savu mākslinieka gatavību, jo sacensībai rakstāmajam darbam taču paredzama stipra kritikas uguns. Te mākslas darbam jābūt stipram tiklab psiholoģiski, kā estētiski.

Te nu Blaumanis bij gājis cauri jau diezgan nopietnu māksliniecisku skolu. Kādu? Nu, tikai pats savu, jo rakstnieki, kā zināms, nav tik laimīgi, kā citi mākslinieki, kuņi speciālās skolās gūst savu māksliniecisko izglītību. Rakstnieks šajā ziņā ir visu mūžu — autodidakts. Nav augstskolas, kas viņu praktiski gatavotu un pārbaudītu dzejoļu, stāstu, noveļu, romānu un drāmu rakstīšanā.

Tā skola, kuŗu jau Blaumanis bija gājis cauri, bij viņa pieredzējumi stāstu un noveļu rakstīšanā: viņš bija jau radījis ap 25 darbus episkajā prozā, to starpā ne vienu vien noveli, piem.: «Raudupiete», «Romeo un Jūlija», «Salna pavasarī», «Laimes klēpī».

Protams, mums būtu interesanti zināt Blaumaņa teorētiskos uzskatus par noveles tehniku. Bet tieši par šo jautājumu viņš nekur nav izteicies. Par to var spriest no viņa izteicieniem, kam vispār sakars ar stāstu rakstīšanu. Blaumanis arī vispār nav nevienu no saviem darbiem apzīmējis par noveli. Bet ja viņam, stāstus rakstot, iznākušas noveles, tad tas, tā sakot, noticis negribot.

Tā kādā sarunā ar kādu no saviem literārišķiem audzēkņiem, savu puisī P. Līcīti, Blaumanis izsaka šādas ievēribas cienīgas domas:

«Vēl ko par rakstīšanu,» — viņš saka kādā vēstulē, — «vislabākais stāsts būs tāds, kuŗam interesants, pievilcīgs gājiens un kuŗā pievilcīgi atklājas visādi dvēseles stāvokļi. Un ne sausi stāstīt, bet gleznot. Atturies arī no kļūdas, it kā skaisti skanošu vārdu virkne darītu skaistu iespaidu. Nevis tas, vai tu rozi vai mēslu gubu apraksti, ir tas svarīgākais, bet gan, kā tu to dari!»*)

Te izteiktais uzskats par stāstu rakstīšanu ļoti līdzinās tam, ko jaunākā laikā aizstāv Millers-Freienfelss, runādams par noveles psiholoģiju un estētiku.**) Te galvenais un izšķirošais, kas nosaka stāsta vērtību, ir ne saturs, bet stils.

Bet paklausīsimies, ko kādā citā vēstulē kādam citam no saviem literārišķiem audzēkņiem, Līnardam Laicēnam, Blaumanis saka par to pašu jautājumu:

*) Rudolfs Blaumanis (1863.—1923.) Atmiņu kopoījums. 1923. P. Līča: „Kad rozes zied.“ 52 lpp.

**) R. Müller-Freienfels. Poetik. 1914. g. 67. lpp.

«Jūs ziniet māti,» — raksta Blaumanis, — «kas ļoti mīlo savus divus dēlus: ielieciet šo mātes sirdi spilēs. Radiet apstākļus, kuŗos mātei jāzaudē viens dēls un lieciet viņai nežēlīgo lēmumu uz plecīem, ka tai pašai jāizšķiras priekš viena mīlota dēla nāves un priekš otra mīlota dēla dzīvības. Ne tēlojums vien dara stāstu pievilcīgu — to vislielākā mērā dara viņa radītā cīņa! Cīņa ar sevi, cīņa ar darbu, cīņa ar apstākļiem, cīņa, cīņa liek lasītājiem pa lapas pusēm dražties uz priekšu ar aizturētu elpu.»*)

Šī Blaumaņa stāstu rakstīšanas teorija ļoti līdzinās pazīstamā vācu novelista Pauļa Heizes populārai vanaga teorijai, kuŗu tas pirmo reiz formulēja izgājušā gadu simteņa 60. gados, laizdams klajā ap 4000 lapas puses biezu noveļu antoloģiju. Kāpēc viņu sauc par vanaga teoriju, izskaidrojams šādi: Heize ir tajās domās, ka noveles saturā vajaga būt kam īpatnējam, specifiskam, vajaga būt — viņš uzsver — stipram siluetam. Šīs domas viņš ilustrē, atsaukdamies uz slavēno itāliešu novelistu, vai pareizāk, noveles tēvu — Bokačio. Viņa «Dekameronā» 5. dienas 9. novelē ir tēlots jauns muižnieks Frīdrichs, kas mīlējis skautu un godīgu dāmu, Monnu Džiovannu. Gribēdams iegūt šīs dāmas pretmīlestību, Frīdrichs rīko svētkus un dzīres, kamēr iztērē visu savu mantu. Dāma negriež uz viņu nekādas vērības. Viņam nav vairs nekā atlicis, kā tikai neliela muižele, no kuŗas tas tikko pārtiek, un viens no labākiem meģību vanagiem pasaulē. Gadās, ka skaistajai Monnai Džiovannai nomirst vīrs. Viņa pavada kādu vasaru vienā no savām muižām, Frīdricha muiželes tuvumā. Viņas dēlēns iedraudzējās ar Frīdrichu un iemīlo viņa vanagu. Bet zēns paliek

*) Citēju pēc K. Kārklīņa raksta: „Blaumanis kā mākslinieks.“ — Latv. Vēstn. 1923. Nr. 1.

reiz slims. Māte šad tad ieprasās, ko viņš vēlētos, viņa to labprāt izpildīšot. Zēns reiz atbild, ka, ja viņam būtu Frīdriha vanags, viņš paliktu veselš. Māte satrūkstas, zinādama, kā viņa izturējusies pret Frīdrihu. Bet kad zēns nepielaižas, viņa iet pie sava kaimiņa dabūt vanagu. Satikusi to, viņa pasaka, ka nākusi ar savu draudzeni pie viņa uz pusdienu, atlīdzināt viņam tos zaudējumus, kurus viņš cietis savas mīlas dēļ. Bet tā ka Frīdriham nav nekā ko dārgajai viešņai priekšā celt, tad viņš upurē savu dārgāko mantu: liek nokaut savu vanagu. Pēc pusdienas Džiovanna izsaka sava apmeklējuma īsto cēloni un lūdz vanagu savam dēlam. Frīdrihs pastāsta notikušo. Sāpes abās pusēs lielas. Bet ar to arī viņš beidzot iekarojis lepņās dāmas sirdi, jo viņa pārsteigta par tā dvēseles cēlumu. Viņas dēlēns nomirst. Kad viņas brāļi pacel jautājumu par precēšanos, viņa izvēlas — savu nabaga kaimiņu.

«Glūži tāpat.» — saka Heize, — «nevarētu kaitēt, kad stāstītājs, apstrādājot pat vissirsnīgāko un bagātāko vielu, sev nostādītu jautājumu: kur ir tas «vanags» — kas šo stāstu atšķir no tūkstoša citiem.»*)

Ši Heizes noveles teorija kļuva vācu literātūras vēsturē pazīstama kā noveles «vanaga teorija».

Ši vanaga teorija, man liekas, pēc savas būtības ir ļoti tuva Blaumaņa stāsta teorijai, kas ieteic — tēlojamās personas sirdi likt spilēs. Tikai nu izceļas pretruna paša Blaumaņa ieskatos, jo pirmais uzskats par stila noteicošo lomu, radniecīgs Millera-Freienfelsa uzskatam, izslēdz otro — par satura valdošo lomu, kas radniecīgs Heizes uzskatam.

*) Deutscher Novellenschatz. Herausg. von Paul Heyse. Erster Band. Einleitung.

Blaumanis, kā zināms, nav teorētiķis, un šie viņa uzskati, kas izteikti gadi 5, 6 pēc pārrunājamās noveles rakstīšanas, izauguši viņa mākslinieciskā praksē. No viņiem varam spriest, ka bijuši gadījumi, kur Blaumanis rīkojies vienādi, un gadījumi, kad viņš rīkojies otrādi. Vēl vairāk, man šķiet, ir bijuši gadījumi, kur viņš abus šos darba paņēmienus savienojis, citiem vārdiem, viņš savā darbā savienojis tās metodes, ko tagad pazīstam no Heizes un Freienfelsa noveles estētikas principiem.

Un man liekas, ka tiešām šīs teorijas ir savienojamas, lai noveles būtību pilnīgāk saprastu. Teorētiski jau nevaram novilkt robežas starp to, kāda viela pieder novelei, kāda citām daiļrakstniecības nozarēm. Bet nu iedomāsimies, kādā stāvoklī atrodas mākslinieks savā praksē. Lirikas teorija viņam saka: «Visa viela no cilvēka dzīves ir lirikai pieejama.»

Noveles teorētiķis: «Visa viela no cilvēka dzīves ir novelei pieejama». Romāna teorētiķis: «Visa viela no cilvēku dzīves ir romānam pieejama».

Drāmas teorētiķis: «Visa viela no cilvēku dzīves ir drāmai pieejama».

Un, teorētiski ņemot, mums tam jāpiekrīt. Bet praktikā mākslinieki tomēr šo vielu šķīšo un saka: «Tā ir vairāk piemērota lirikai, tā vairāk novelei — tā vairāk romānam, un tā vairāk drāmai». Un retais kāds ņemsies kādu lirisku noskaņu izplest par biezu romānu vai varenu traģēdiju.

Protams, var noveli uzrakstīt nevien par mātes sirdi, bet arī par smilšu graudiņu, jo — kā tauta saka, — no cirvja kāta jau arī varot zupu izvārīt, atkarājas tikai no tam, ko tur liek klāt.

Blaumanis, man šķiet, sevi tādās spīlēs nav licis, ko nedara arī neviens cits mākslinieks, iz-

vēlēdamies noveles vielu. Viņš skatījies tiešām, vai pašai vielai ir tāds sastāvs, no kuŗas var izaugt novele ar savu īpatnējo straujo ritmu, spilgtajiem raksturiem un problēmu, kas nav gluži ikdienišķa.

Ar to, man liekas, arī izskaidrojams, kamdēļ Blaumanis Kristīnes raksturam nošāda preti Edgara raksturu. Noveles viela tā dabū vajadzīgās īpašības: asu problēmu un spēcīgus siluetus. Un tiešām, kas iznāktu no Kristīnes spilgtā rakstura, ja viņai nebūtu preti Edgara ekspresīvās individuālītātes ar savu jūtu spēcīgo intensitāti un amplitūdu. Abu šo raksturu cīņa ir tas spēks, kas lasītājam — lietojot Blaumaņa teicienu — «liek pa lapas pusēm drāzties uz priekšu ar aizturētu elpu». Abu raksturu cīņa ir īsti drāmatiska, kas aug augdama pa zināmiem posmiem, pēc kuŗiem varam spriest arī par noveles kompozīciju.

Atzīmēšu te īsumā šos posmus:*)

I.	Ievada situācijas zīmējums. Kristīnes attiecības pret Edgaru, Višķreli, Akmentiņu	Lpp. 1.—17,
II.	Akmentiņa apmeklējums. Edgara precības priekšlikums. Kristīnes plīķis	18.—33.
III.	Kristīnes viesošānās pie Akmentiņa. Incidents ar Edgaru barona dzīvoklī	34.—46.
VI.	Edgara solījums Kristīnes mātei — laboties. Kristīne atrod Edgaru pie muižkunga Minnas intīmā stāvoklī. Krīze Kristīnes dvēselē	47.—62.
V.	Kristīnes gatavošanās uz kāzām ar Akmentiņu. Edgara pēdējais solis	63.—73.

Visiem šiem posmiem iet cauri straujš darbības un psihiskas cīņas temps, kas piešķir noveles stilam strauju ritmu. Lirisku vietu nav nekādu,

*) Rud. Blaumaņa kopoti raksti. L. Neimaņa izd. 1913. V. 1.—73. lpp.

bet gan netrūkst drāmatisku. Tamdēļ novele piešķaitāma ne pie liriskām, bet drāmatiskām. Uzsvēru to tamdēļ, ka izgājušā gadu simteņa beidzamajos gadu desmitos ārzemju literatūrā un vēlāk arī pie mums lirisms sāka iespieties novelē. Lirisms, kā zināms, ieviesās arī romānā un drāmā, tamdēļ nav brīnums, ka viņš iespiedās arī novelē. Blaumanis savās novelēs tomēr no lirisma izsargās. Sevišķi mums tas jāievēro, runājot par «Purva bridēju». Viņas drāmatisms lielā mērā ir parocīgs noveles pārvēršanai drāmā, ko Blaumanis arī nekavējās darīt, kad bij pienācis izdevīgs laiks.

Tā nu mēs savā meklēšanā un Blaumaņa episkās daiļradišanas interpretācijā esam nonākuši pie daiļradišanas darba drāmatiskā dzejā.

Bet iekams ķeramies pie jautājuma tuvākas apskatīšanas, jāatzīmē, ka «Ugunī» ir Blaumaņa priekšpēdējā luga, t. i. Blaumanis bija sarakstījis jau 9 lugas, ieskaitot arī labāko no viņa drāmatiskiem darbiem «Indrānus». Kas devis Blaumanim ierosinājumu sarakstīt lugu «Ugunī», man nav skaidri zināms, bet no dažiem faktiem var spriest, ka tas modies sakarā ar publikas samērā vēso izturēšanos pret «Indrāniem». Tā Anna Brigadere savās atmiņās saka:

«Blaumanim bieži bij jāpiedzīvo no laika biedriem tiši pārpratumi vai mazvērtējumi, kas viņu ilgi grauza... Tādās reizēs viņam bij vajadzīgi draugi. Sarunā Blaumanis drīz vien noskaidrojās, noskaņojās un ar jaunu sparū un ierosmi domāja par pretsitienu. Tā pēc «Indrānu» vēsās uzņemšanas, kad jau daži pasteidzās pateikt, ka Blaumanis «izrakstījies», viņš it nejauši uzdedza savu «Uguni».*»

*) A. Brigadere: „Atmiņas par Blaumani”. Rudolfs Blaumanis (1863.—1908.—1923.) Atmiņu kopoījums. 1923. g. 27 lpp.

«Indrānu» pirmizrāde notika Rīgā 2. maijā 1903. gadā. Tā tad ap to laiku, varbūt, Blaumanim radusies doma sarakstīt jaunu lugu. Bet gada laikā viņš pie darba vēl neķērās. 1903. g. otrā pusē viņu nodarbina divi jaunu lugu idejas. «Es nevaru un nevaru iesākt pie «Laumas» (Ē. Paskē un O. Blūmentala lugas «Frau Venus» tulkojuma. A. B.) strādāt, raksta viņš Al. Būmanim 7. dec. 1903. g., piezīmēdams, ka viņam esot vēl otra viela, sastādīta no latvju tautas pasakām. 25. martā 1904. g. dzejnieks raksta tam pašam savam draugam, ka viņš taisoties uz «Ģenovēvas» rakstīšanu, bet vēl pārdomājot, kā to darīt.*) 1904. g. vasarā sarunā ar Kraujiņu, kas tanī laikā viesojās Brakos, Blaumanis izsakās, ka viņam padomā esot jauns darbs: drāmatizēt «Purva bridēju». Daudzi tam piekritot, bet ko viņš, Kraujiņš, domājis.**) Šī saruna liecina, ka Blaumanis par jauno darbu jau ar daudziem pārrunājis. Kraujiņam viņš pastāsta vēl, cik tālu stāsta sižets sniedzas atpakaļ dzīvē un atzīstas, ka toreiz Koknesē viss tā noticis un ka viņš pats Kristīni mīlējis; tā esot viņa pirmā un nelaimīgā, varbūt arī laimīgā mīlestība.

Tā ir svarīga pašatzīšanās. Vairāk kā piecpadsmit gadu bija pagājuši no tā laika, ka šīs jūtas bija pamodušās, un vēl viņas nodarbināja dzejnieka interesi.

1904. gada rudenī Blaumani jau redzam pie lugas radīšanas darba. Uz lugas «Ugunī» pirmteksta dzejnieks pats atzīmējis lugas rašanās sākumu un beigas: tā sāka 14. aug. 1904. g., pabeigta 4. nov. 1904. g.: Tuvākas ziņas par pašu darba procesu dabūjam no citiem avotiem. Vērtīgas, kaut arī, par nožēlošanu, ļoti īsas, ziņas

*) Rud. Blaumaņa vēstules Būmanim. (Manuskripts).

***) K. Kraujiņš. „Par Rudolfu Blaumani”. P. Ermaņa red. atmiņu krājums 47. lpp.

sniedz rakstnieks Akurāters savās atmiņās. Sekosim šim viņa atmiņām, cik tāl tās mūs šai gadījumā interesē.

Tur lasām: «Kad 1904. gada rudenī uzturējos kādu laiciņu Brakos, Blaumanis rakstīja savu drāmu «Ugunī». «Tas ir mans «Purva bridējs», — viņš teica, — «šis Edgars, no tā es netieku vaļā».

Viņš stāstīja tad savas tālās jaunības stāstu, kad viņš kādu laiku bijis Kokneses muižā par rakstvedi. Tur bijis kāds trakulīgs zirgu puisis — viņa Edgars, ugunīgs un bezbēdīgs, bet traģisks. Tur visi citi redzētie un attēlotie cilvēki, tur arī Adlers — viņš pats.

Viņš rakstīja šo drāmu ar apbrīnojamu piespiešanos, iedomājoties savos varoņos, strīpoja un pārrakstīja. Saviem varoņiem viņš juta līdzī kā dzīviem cilvēkiem, līdz asarām. «Ēs nevaru vienaldzīgi izturēties, kad nāk izšķirošais brīdis,» viņš teica. Likās, viņš izjuta pats katru jūtu un Edgara lielo traģismu pilnīgi sevi. Tapēc arī viņš tik stipri mīlēja savus tēlus.»*)

Šis Akurātera atmiņas, kā jau atzīmēju, ļoti vērtīgas. Viņas rāda:

- 1) ka Blaumanim viņa iespaidi, kas radušies 15 gadu atpakaļ, nedod miera. Vēl vairāk: viņu intensitāte tik liela, ka viņš netiek no tiem vaļā;
- 2) ka arī viņš pats sevi tēlo lugā;
- 3) piespiešanos luģas radīšanas darbā;
- 4) iedomāšanos, iejūsmas savos varoņos;
- 5) strīpošanu un pārstrādāšanu, t. i. ciņu, ar stila grūtībām, ar tehniku, formu;
- 6) lielu simpatisko jūtu līdzdalību radīšanas darbā, jo viņš saviem varoņiem jūt līdz kā dzīviem cilvēkiem;

*) Akurāters: „Atmiņas par Rudolfu Blaumani“. Turpat. 8. lpp.

- 7) asaras lugas darbības izšķirošos brīžos —
liecība, ka mākslinieks pārdzīvo afekta
stāvokļus;
- 8) Edgara traģiku Blaumanis izjūt pilnīgi kā
savu;
- 9) viņš mīl savus ar tādu sirsniņu un mīle-
stību radītos tēlus.

Tā dabūt redzēt rakstnieku daiļradīšanas darbā reti kad izdodas. Paturēsim atmiņā šē uzvertos momentus, tad mums būs saprotamāka mākslas psiholoģija, jo šie momenti rāda, cik daudz mākslas darbs prasa no paša mākslinieka dvēseles. Te redzam arī, kā strādā mākslas radīšanas darbā dzejnieka domas un jūtas — te iet intensīvā darbā intelekts, jūtas, fantazija, stila un formas izjūta, izteiksmes un veidošanas spējas.

Bet nu — sekosim vēl turpmākai lugas tapšanas gaitai. 13. dec. 1904. gadā Blaumanis raksta savam draugam, studentam Al. Būmanim, ka viņš gribot pabeigt savu nopietno gabalu. Patlaban strādājot pie 4. cēliena beigu nogludināšanas. Šinī ceturtajā cēlienā esot dumjas lietas. Te, kā mums tagad zināms, tēlota zaļumballe parkā, kur muižas kalpotāji piespiež Edgaru atkal padoties izdzīvei un Kristīne tamdēļ pārdzīvo lielu krīzi savā dvēselē.

Šajā vēstulē Blaumanis vēl lūdz Būmani, lai atsūta viņam divu dziesmiņu kompozīcijas: «Aiz miņas» un «Ja ar tevīm simtām avju»; dziesmiņas iepītas šinī cēlienā. Blaumanis gribot viņas likt dziedāt Būmaņa harmonizējumā. Abas dziesmas varot ierīkot jauktam korim. Tomēr, lai viņš pats izšķirot, kā tās labāki skanētu. No kādas citas vēstules Būmanim 3. janvārī 1905. gadā dabūjam zināt, ka dziesmas gatavas, bet Blaumanis ar viņām nemierā un dod sīkus muzikālus aizrādījumus, kā viņš vēlētos to kompozīcijas, atstājot tomēr

komponistam pašam galīgi visu noveidot, piezīmēdams, ka viņš, Blaumanis, taču neesot kompetents spriedējs.

No tās pašas vēstules dabūjam arī zināt, ka luga pabeigta priekš Ziemassvētkiem 1904. gadā un ka pa svētkiem autors viņu jau lasījis dažiem priekšā.

No Blaumaņa uzrakstītiem datiem redzam, ka luga uzrakstīta nepilna pusgada laikā: no 14. aug. līdz 4. nov. 1904. g., t. i. 80 dienās. Tā tad caurmērā Blaumanis strādājis pie katra cēliena 16 dienu. Liekas, tas pārāk ilgi strādāts: tikai pie viena cēliena vien vairāk kā 2 nedēļas, t. i. uzrakstīts ne pilnu lappusi dienā, caurmērā ņemot. Samērā lēnais darba plūdums drāmatiskā radīšanā pa daļai ir izskaidrojams ar to, ka formālā ziņā drāma ir viens no visgrūtākiem daiļrakstniecības veidiem. Nerunājot nemaz par uzbūvi, te jāapsver katrs vārds tiku tikām, iekams to uzraksta. Te jātur acīs arī nākamais lugas liktenis, kas ir sarežģītāks, nekā dzejoļa, noveles vai romāna liktenis. Drāma domāta tieši izrādēm, t. i. publiskai baudīšanai un vērtēšanai. Tamdēļ autoram pie darba radīšanas nākas daudz ko apsvērt. Tamdēļ arī lugai vēl pēc uzrakstīšanas jāiztur dažs labs pārbaudījums, iekams to autors var ieskatīt par galīgi gatavu. Ari Blaumaņa jaunajai lugai bij jāiet šis pārbaudījumu ceļš. Un šie pārbaudījumi ir šādi:

- 1) valstiskais; 2) intimi-sabiedriskais; 3) plaši-sabiedriskais; 4) scēniski-techniskais; 5) kritikas; 6) epizodiskais.

Toreiz, kad Blaumanis rakstīja savu lugu, kā zināms, mums bij cara laiki, un pastāvēja briesmīga cenzūra. Rakstnieka darbs, ja autors rakstot šā vai tā bij valdībai nepatīkamā virzienā aizkāris valstiskās intereses, šāds darbs tika strīpots

vai sakropļots. Tā tad cenzūra direkti un indi-
rekti darija iespaidu uz mākslas darba radišanu.
Ko tas rakstnieka darbā nozīmē, redzam no Blau-
maņa atsauksmes par «Indrānu» cenzēšanu.

«Kad es otrreiz apmeklēju Blaumani,» — stāsta
rakstnieks Antons Austrīņš savās atmiņās, — «tad
viņam jau bij rokā «Indrānu» cenzētais eksem-
plārs, un viņš sūrojās, ka pat viņam cenzors divās,
trijās vietās ievilcis sarkanās svītras. Kā tas va-
rot sāpināt! Kad katrs teikums esot vairākkārt
apsvērts un pārdomāts, un sveša roka tam vien-
aldzīgi pārvelk krustu, tad sirds aptekoties. Kā
gan neciešot, piem., Rainis, kad tam no dažā dzē-
joļa paliekot tikai dažas rindas pāri.»*) Šī mazā
atsauksme daudz ko rāda mākslas psihologam.
Blaumaņa teiciens: «Man pat», — liecina, ka viņš
ieskatījies sevi par nevainojamu valstiskā ziņā vai
vismaz, darbu radot, turējies parasti tādās robe-
žās, ka cenzūra nevar pieķerties. Te redzams ari,
ka lugu rakstot autors vairākkārt apsveŗ un pār-
domā katru teikumu — veido viņus kā formulas.
Ja cenzūra darbu maz ievainoja, viņš varēja
dzīvot, bet ja pārāk sakropļoja — tas bija vien-
kārši iznīcināts. Dažā labā ziņā uz lugas galīgu
izveidošanu varēja darīt iespaidu intimi-sabiedri-
skais pārbaudījums. Te es domāju lugas priekšā
lasīšanu intimos literāriskos pulciņos. Blaumanis
to labprāt mēdzis darīt, un to viņš darija ari šo-
reiz. Paklausīsimies, ko viņš pats saka par vienu
šādu lasījumu.

Jau minētajā Al. Būmanim rakstītajā vēstulē,
3. janv. 1905. gadā, lasām šādu vietu:

«Pirmos svētkos,» — saka Blaumanis, — «la-
sīju savu pirmo lugu šejienes «literātūras drau-
giem» priekšā. Anna raudāja un teica, vietām

*) A. Austrīņš. Atmiņu zīmējums par Rudolfu Blaumani.
Turpat. 16. lpp.

«sirds pa muti kāpjot laukā». Dzenis — lugu pusotrās dienās priekš sevis norakstīja (!), bet Diženājo Bernhards, tas ģeniālais bosiks, nopēla to gabalu, es esot izrakstījies un lai lugas tagad vēl klajā nelaižot. Tā ka tam cilvēkam ļoti laba garša, tad viņš bez iemesla tā nebūs runājis (bij, saprotams, iedzēries, citādi savu domu klaji nebūtu izteicis), bet es tomēr lugu laidīšu klajā, kāda tā jau nu ir. Tikai pēdējās dienās pārtaisīju 4. cēliena beigās, kuŗas Dzeņam, Blau'am un Arvidam nelikās esot diezgan stipri motivētas.)*

Te redzam, ka autors, izklausījies intimās sabiedrības kritiku, dažu ko atraida, paļaudamies uz savu paškritiku, bet dažu ko ievēro, kā tas te noticis ar beidzamo cēlienu, ko Blaumanis pēc tam pārstrādājis taisni sakarā ar šiem aizrādījumiem

Bet šos literātūras draugus pats Blaumanis liek pēdiņās, tā tad neieskata viņus visā kopībā par kompetentiem spriest par viņa lugu. Kompetentāku spriedumu viņš cer dabūt dzirdēt Rīgā, kur ierodas ar savu jauno darbu, lai to nolasītu. Tas notiek 1905. gada janvārī pie Viktora Eglīša. To zinām no divām pusēm: no Antona Austriņa un Viktora Eglīša atmiņām.

Austriņa attēlojumā apstākļi šādi. Pie Eglīša ir prāvāka literāriska apspriede par latvju rakstnieku izdevumu krievu valodā ar Goņkija starpniecību un uz viņa iniciatīvi. Kad sapulce beidzas, daļa dalībnieku aiziet, paliek tikai Poruks, Austriņš, Skalbe un Blaumanis, kas nācis ar nodomu lasīt priekšā savu jauno lugu «Ugunī». Viņš paņēmis līdzī augļus un joko: citādi nevarēšot savus klausītājus saistīt. Bet izrādās, ka arī augļi nelīdz. Poruks jau pēc 3. cēliena grib aiziet, iebilzdam, ka teātrī varot dabūt pilnīgāku iespaidu. Uz Blaumaņa lūgumu viņš tomēr paliek, bet no-

*) A. Blaumaņa vēstule. Manuskripts.

sēžās pie klavierēm un improvizē krievu himnu un franču marseļjēzu. Vai Blaumanim lugu izdodas nolasīt, Austriņš par to klusē. Piezīmē tikai, ka Poruks izņem no kabatas papīri, uzraksta kādu jaunāko dzejoli «Trīs rozes» un pasniedz to Blaumanim.

Tuvāk par šo lietu izsakās Viktors Eglītis. No svāra izklausīties viņa atsauksmi.

«Es Blaumani tomēr milu,» — tā viņš raksta, — «viņš to jūt un pie manis kādreiz nolasa savu jauno lugu «Ugunī», 1905. gada janvārī. Klausās, cik atceros, Poruks, Akurāters, Skalbe, Austriņš un citi. Blaumanis nolasa visus piecus cēlienus, bet, kāds brīnums! — nevienam no klausītājiem nav nekā to teikt. — Viela visiem liekas pārāk pazīstama, laucinieciski naīva, apstrādājums bez sevišķa psiholoģiska dziļuma un skaidrā valodā bez smalkas stila sajūtas. Beidzot Blaumanis, ieskatīdamies manai sievai acīs, sirsnīgi iesaucās, — bet, lūk, kam ir patīcis, es redzu! (viņš, laikam, tajā bij ieraudzījis jaunu Kristīnu, kuŗai arī savs purva bridējs jāglābj). Diemžēl, arī viņa tā nebūt nevar teikt. Lasījums, ja tā var teikt, bija caurkritis, nelūkojoties uz to, ka klāt bija arī tiešie Blaumaņa dēli... Pie vakariņu galda Poruks uzraksta uz papīriša četrus pantus par trijām rozēm, kuŗos dveš deviņdesmito gadu gara un miesas brīvības gars, un visi ir sajūsmināti. Blaumanis ir nelaimīgs, uztraukts, gatavs labot, ja vien mēs noteikti uz kaut ko aizrādām, bet mums viss tas gabals, kā viņa novecojies muižas virtuves gars, neiet vairs pie sirds. Tik nežēlīgi mēs bijām, bet toties sirsnīgi un vaļsirdīgi. Skalbe pūlas kaut ko par labu iebilst, bet nekādas atbalss nesadzird... Turpretim tagad šī luga lasās ar interesi.»*)

*) Viktors Eglītis: „Rudolfs Blaumanis manās atmiņās.“
Latv. Vēstn. piel. 1923. g. Nr. 47.

Ja visi, kas Blaumaņa lasījumā klausījās, toreiz tā domājuši un jutuši, kā te Eglītis vēlāk, vairāk kā 18 gadu pēc notikuma, attēlo, tad varam taisīt dažus pamācošus slēdzienus. Eglītis saka: ka nevienam nav bijis nekā ko teikt. Tikai Skalbe ko mēģinājis iebilst, bet viņa vārdiem nav bijis nekāda iespaids. No tam varam spriest, ka lugu notiesājuši vairāk klusu ciešot, neminot nekādus motīvus. Un ja Eglītis tagad motivē to, kamdēļ luga neatradusi atzinību, tad šie motīvi, jādomā, raksturo vairāk tikai to noskaņu, kas neļāva minētai sabiedrībai Blaumaņa jauno darbu atzīt. Šai noraidošai noskaņai, pieturoties pie Eglīša formulējumiem, šādi motīvi:

1. Viela visiem pārāk pazīstama, laucinieciski naīva.
2. Apstrādājums bez sevišķa psiholoģiska dziļuma.
3. Skaidra valoda bez smalkākas stila sajūtas.
4. Visā lugā novecojies muižas virtuves gars.
5. Viss gabals neiet vairs pie sirds.

Kā redzams, šie argumenti noārda lugu no sociālā, psiholoģiskā, idejiskā un estētiskā viedokļa, tā tad pamatu pamatos. Pagrūti saprotama Poruka izturēšanās, pasniedzot Blaumanim dzejoli. Laikam viņš ar to gribēja simbolistiskā kārtā Blaumanim aizrādīt, kā jāraksta. To liek arī manīt Viktora Eglīša piezīme, ka no dzejoļa dvesis deviņdesmito gadu gara un miesas brīvības gars. Visa šī lieta, kā redzams, ļoti nopietna, un Blaumanim bij tiešām iemesls uztraukties, jo izkrist cauri šās literāriskās sabiedrības priekšā viņš droši vien necerēja. Bet galu galā izrādās, ka lieta nav tik ļauna. Eglītis piezīmē: «Turpretim tagad šī luga lasās ar interesi». Bet kā tas izskaidrojams? Mēs taču kultūrā esam tikuši par šiem

pāris desmit gadiem daudz tālāk, nekā toreiz, esam palikuši idejiski, psiholoģiski, filozofiski, estētiski daudz izsmalcinātāki, nekā toreiz. Bet ja nu toreiz luga izkrita cauri un tagad tā «lasās ar interesi», tad taču, laikam, lugas autors nav bijis vainīgs, bet gan kaut kas nav bijis kārtībā ar viņas tiesātājiem.

Tā tad iznāk, ka ne Blaumanis izkritis cauri, bet ar pašiem toreizējiem spriedējiem notikusi šī nelaime. Bet kā tad tas nu iespējams, un kur te taisnība? Lai tiktu par šo brīnumu skaidrībā, man jāpastāsta maza analogiska literāriska epizode no mana skolas laika. Toreiz bija domē reālists un naturālists. Jūsmojām par visu jaunāko ārzemes literātūru. Kādā dienā ieraudzījis grāmatu pārdotavas logā Ibsena «Noru» krievu tulkojumā, nopērku to par saviem pēdējiem skolnieka grašiem. Aizeju pie Līgotņu Jēkaba un ņemamies lasīt. Līgotnis tā sajūsmināts, ka trijās dienās pārtulko lugu latviski. Pārtulkojis, pieteic to literāriskā pulciņā kā savu lugu ar nosaukumu «Anna». Lugu nolasa. Sākās kritika. Lugu izgāz pilnīgi cauri. Pēc tam Līgotnis paziņo, ka tā nav viņa luga, bet gan — Ibsena «Nora». Šo pārsteigumu un komisko situāciju tad nu varat iedomāties! Izgāzta cauri bij ne luga, bet paši spriedēji, starp kuņģiem bij daži labi klasiskās un modernās literātūras pazinēji.

Izskaidrojums visai lietai ļoti vienkāršs: spriedēji, pārņemti vai hipnotizēti no Eiropas iespaidiem, nepielaiž nemaz iespēju, ka mūsu pašu zemnieku zēns varētu radīt ko vērtīgu, kas izturētu modernistisku kritiku.

Kritika, atrazdamās zem šādiem modes iespaidiem, meklē mākslas darbos galvenā kārtā to, kā viņos nav, vai to, ko viņa tur gribētu redzēt, un neredz tā, kas tur patiešām ir.

Tā tas ir noticis gadījumā ar Blaumaņa lugu. Pametīsim acis uz spriedēju sastāvu. Poruks — atrodas savas slavas augstumos, rafinēts jūtu cilvēks, nīčseanietis, vispār rakstnieks, kam Rietum-Eiropa nav sveša, labi orientēts modernajā gara un mākslas dzīvē. Bez tam, ar Blaumani konfliktā vēl no kopējiem žurnālista laikiem. Eglītis? Viņa uzskatus mēs zinām. Jāpiezīmē, ka, neskatoties uz viņa mīlestības apliecinājumu, arī viņš jau atradās ar Blaumani konfliktā. Skalbe? Blaumaņa literāriskais audzēknis, bet bij paguvjis jau uzrakstīt satīru par Blaumani savā «Ziemeļmeitā», kur to tēlojis pazīstamajā Labsirdīgā personā. Bez tam Skalbe, tikpat kā Akurāters un Austrīņš bij iesācēji rakstniecībā un atradās toreiz zem revolucionāro ideju iespaيدا. Zināt tā noskaņotu tiesātāju sastāvu, gan iepriekš varēja pateikt viņu spriedumu. Tagad, kad nu paši spriedēji, atskaitot, protams, Poruku, neatrodās vairs zem toreizējo strāvu iespaيدا, var līdz ar Eglīti atzities, ka Blaumaņa luga «lasās ar interesi». Toreiz viņi lugā meklēja to, kā tur nav. Tagad viņi redz to, kas tur ir. Un nevien Eglītis tagad atzīst Blaumaņa lugu, arī Akurāters saka, ka tā, kā dvēseles tēlojums, uz skatuves dzīvošot vienmēr.

Tiklab Eglīti, kā Akurāteri uz tādām domām var būt pamudinājis tas apstāklis, ka abiem rakstniekiem jau ir savi praktiski pieredzējumi drāmā, un tie rāda, ka te Blaumani sasniegt nav nemaz tik viegli.

Vai Blaumanis pēc šī lasījuma lugu grozījis, nav zināms. Jādōmā, nē, jo noteiktus, motīvētus aizrādījumus toreiz neviens no šīs literāriskās sabiedrības nespēja dot.

Blaumanis tagad sāka pārbaudīt savu lugu lielās publikas priekšā un pārliecināties, cik tā piemērota skatuvei. Teorētiski Blaumanis vienmēr

ļoti rēķinājās ar lugas tehnisko pusi. Tā dzejniekam tuvi cilvēki zin stāstīt, ka viņam arvien, sevišķi drāmatiskus darbus rakstot, bijusi pie rokas Freitagā grāmata «Die Technik des Dramas». Bet neatkarīgi no visas teorijas un visiem ilggadējiem praktiskiem pieredzējumiem skatuves lietās, — jāpiezīmē, ka Blaumanis uzturēja ļoti ciešus sakarus arī ar skatuves spēkiem — autors tomēr nebija pārliecināts, vai nav kur lugas tehnikā kāds robs. Ar to nolūku viņš pēc iespējas katru savu lugu izmēģināja vispirms uz lauku skatuves, Ērgļos, izlaboja, kas labojams, un tikai tad deva Rīgas skatuvei.

Šoreiz Blaumanis to darīja ne Ērgļos, bet Valmierā, kur viņš 1905. gadā uzturējās pie skolotāja Grestes. Greste savās atmiņās atzīmē, ka Blaumanis pats vadījis režiju un spēlējis baronu Mēvenšternu. Ar izrādi viņš bijis tik ļoti mierā, ka gribējis ar Valmieras diletantiem braukt uz Rīgu viesoties.*) Te nu jāaizrāda, ka diletanti šajā trupā vien nebija, bet Kristīnes lomu tēloja mūsu ģeniālā skatuves māksliniece Dace Akmentiņa, kas tagad vēl glabā Blaumaņa sajūsmas pilno karti, ko viņš tai rakstījis pēc izrādes. Drīz pēc tam, liekas aprīlī, luga parādījās beidzot Rīgā uz Latv. biedrības teātra skatuves. Par šo izrādi mums pieejami materiāli no vairākiem avotiem.

Rakstniece Anna Brigadere savās atmiņās raksta: «Spilgti atceros «Ūgunī» pirmizrādi, kuŗa izdevās spīdoši. Dace Akmentiņa, Rudolfs Bērziņš, Rūmniece, Miķelsons, Rudzītis. — Kā parasts, savu lugu pirmizrādēs Blaumanis bij kā no sliedēm izsists, pietvīcis, nemierīgs, drīz pie viena

*) A. Greste: „Atmiņu drumslas“. Rudolfs Blaumanis. (1863.—1908.—1923.) Atmiņu kopojums, Pēterā Ermaņa redakcijā. 1923. g. 31. lpp.

pazīstama, drīz pie otra. Draugu tuvums pirmizrādēs viņam bij sevišķi tīkams.

Publikai patika izrāde, bet autoram tikai pa daļai, jo attēlotāji tak nevarēja sasniegt pilnīgi viņa iedomātos prototipus. Par panākumiem varēja apmierināties, bet šaubas dzina autoru nemitīgi tīrīt pēc kritikas. Vēl ilgāku laiku pēc tādas savu lugu pirmizrādes Blaumanis bij nervozs. Daži kolēģas zobojās, Blaumanis staigājot ar žūksni kritiku padusē un katram uz sirdsapziņu noprasot, vai viņš tās lasījis un vai tās atzīstot.*)

Pēc izrādes Blaumanis rakstījis rakstniekam Akurāteram gaŗu vēstuli, kurā konstatē, ka lugai nav bijis to panākumu, ko viņš gaidījis. No skatuves spēkiem viņš atzīst vienīgi Daci Akmentiņu Kristīnes lomā. Pilnīgāku tēlojumu nemaz nevarot iedomāties. Ka luga uzņemta pavēsi, tas, pēc viņa domām, nenozīmējot viņas mazvērtību. Vainīgi tie dienas notikumi, kas aizņēmuši visu prātus. Visi interesējoties par sabiedriskām drāmām, piem par Gorkiju. — Bet lugai viņš tomēr paredzot nākotni.**)

Ar paša Blaumaņa pārdzīvojumiem, sakarā ar šīs savas lugas pirmizrādi, dabūjam iepazīties no kādas plašākas Al. Būmanim 5. apr. 1905. g. rakstītas vēstules. Te dažas raksturīgas vietas:

«Kaut gan man Tev grūti nākas rakstīt, tad tomēr tas apstāklis, ka esi piesūtījis priekš manas jaunās lugas uvertīru, man to uzliek par pienākumu.

Vispirms: nedomā, ka esmu klusējis vai dusmojies tādēļ, ka manai lugai nebūs priekšspēles. Es

*) Anna Brigadere: „Atmiņas par Blaumani”. Atmiņu kopojums. Pētera Ērmaņa redakcijā. 1923. g. 25 lpp.

**) J. Akurāters. Atmiņas par Rudolfu Blaumani. Ērmaņa red. atmiņu krājums. 1923. 8. lpp.

zināju, ka Tu netiksi gatavs — kā tas arvien atgadījies, kā tas ar tām 2 dziesmām atgadījās un kā tev beigās notika arī ar to priekšspēli. Tā priekš pirmās izrādes atnāca par vēlu. Priekš otrās ainas uz programmām nevarēja likt, bet atņemt atpakaļ, es tās arī vairs nevarēju, jo Tava karte pienāca, kad avīzēs par to gabalu jau bij nodrukāti aizrādījumi. Tā tad viņš tika spēlēts. Publikas ievēribas tas neiemantoja, un man arī — izņemot pašu sākuma paņēmienus — gluži salti aizgāja garām. Līdzīgi izteicās Brigader un Wesser jkdzes. Zenfs sprieda: «Da sind hübsche Gedanken drin, allein er hat sie in eine ungenügende Form gelegt.» — Skanēja arī priekš manis daudz neskaidrāk par Silmaču priekšspēli.

Dziesmiņa (pirmā redakcijā), kuŗas motīvs arī orķestrī ieskanējās, patīcis visiem labi un radīja kopā ar dekorāciju stipru štimmungu: skaists, ēnains parks ar izskatu uz skaidru dīķi un pus-sagruvušu tiltu; kāda tumša dāma sēd domās nogrimusi un klausās. «Aiz miglas man dzimtenes celiņš dārgs...» Man stāvēja prātā laiks, kad šī dziesmiņa radusies, un es nodomāju, ka tās neticamākās lietas top iespējamās.

Kā lai Tev saku, kādu iespaidu Tava dāvana uz mani darīja? Kad Duburs man paziņoja, ka esot pienākušas notis no Tevis, man tā bij, it kā es dzimšanas dienā būtu pārsteigts ar kaut ko no mirušās mātes. Zeme sedz jau šo neizsakāmi mīlo roku un sirdi, bet viņa vēl tev sniedz kaut ko. Skapīti noliktā doniņa sakaltušas maizes, nebau-dāma, bet tomēr lieciniece, ka viņa Tevi pieminējusi. Mani pārņēma, Duburam runājot, neizsakāms žēlums — pirms šī teikuma uzrakstīšanas es raudāju. —

Ko lai par savu lugu saku! Mani neinteresē, Tev to stāstīt. Nepatika tā, kā es domāju. Vaina

guļ 5. cēlienā, kuņš lasot ir ļoti stiprs, bet izrādot atšļūk. Kriškans garlaikojies līdz nāvei — Egļiņ-Nāra plūda asarās.

Man te būtu jāslēdz, bet gribās un gribās vēl ko teikt. Gribētos vai desmit lokšņu pierakstīt, un viss tomēr saņemams vienā teikumā: sirds tā sāp. Bet gan viss norims. («Visas vainas vienreiz beidzas čūlāt», «Ugunī», 2. cēlienā).*)

Sāpes, par kuņām te runā Blaumanis, galvenā kārtā gan zīmējas uz personīgām attiecībām, par kuņām te nav vieta izteikties, bet labu daļu tās stāv sakarā arī ar jaunās lugas likteni. Plašāki komentāri pie šīs vēstules, kā mēdz teikt, ir lieki. Tikai gribu aizrādīt uz pāris raksturīgiem momentiem: uz to, kādas rūpes dzejniekam sagādā lugas muzikālā daļa, kaut arī neliela pēc apmēriem, ka piektais cēliens lasīšanā labs, izrādē — neapmierina, un autors redz savā darbā vainu, kuņu viņš, šo darbu radot, nekādi nav varējis paredzēt, bet ierauga to tikai tagad, uz skatuves.

Runājot par lugas pārbaudījumiem, atliek vēl teikt pāris vārdu par epizodiskajiem pārbaudījumiem. Pievedīšu te sarunu, kas notikusi starp autoru un Peņģerotes kundzi pēc kādas šīs lugas izrādes 2. maijā 1905. gadā.

«Drīz pēc tās» (t. i. izrādes), — saka Svile-Peņģerotes kundze, — «Blaumanis atnāca atkal pie mums un stāstīja, ka no «labāko aprindu» madāmu puses viņam izsakot pārmetumus par dažādiem, it kā piedauzīgiem, skatiem, galvenais pret to, kuņā Edgars aiznes Kristīni.

«Bet tur tak nav nekā piedauzīga?» viņš jautāja.

«Nē, es nekā neatrodu.»

«Nu tad es nestrīpošu to nost?»

*) Manuskripts.

«Nekādā ziņā nē, — tas viss ir pilnīgi dabīgi,»
es noteicu.

Vai luga pēc pirmizrādes palika nestrīpota,
nezinu, jo turpmākās izrādēs netiku bijusi.»*)

Attiecīgais skats, kā zināms, nav strīpots, bet
no šīs sarunas redzam, ka Blaumanis vērīgi uzklau-
sījis katru iebildumu, kas nāca nevien no literā-
riskiem pulciņiem, sabiedrības, kritikas, bet arī no
atsevišķām personām. Šis moments, cik no man
pieejamiem materiāliem varu spriest, ir pēdējais
šīs lugas radīšanas procesā. Blaumanis, pārbaudījis
lugu visādi, nācis pie slēdziena, ka tanī
formā tā atstājama. Un tā luga arī palikusi tāda,
kādu mēs to tagad pazīstam. Un Akurāters zina
pastāstīt, ka Blaumanis lugu «Ugunī» turējis par
savu labāko un pilnīgāko darbu.**)

Zināms, ka mums noveles darbību nekādā
ziņā neizdosies sakoncentrēt nedaudzās vietās:
viņa katrā cēlienā sākas te un beidzas citur, bez
tam starp sākumu un beigām skatuve daudzkārt
mainās. Tāda forma galīgi bojā iespaidu. Un
man gribētos aizrādīt, ka varbūt, nekur tik spilgti
nejūtām formas lielo iespaidu kā šē. Te redzams,
ka drāmas saturu tikai varam izcelt un parādīt at-
tiecīgā formā. Ja tās nav — nav arī satura.

Es nerunāšu te tuvāk par darbības uzbūvi,
ar viņas kāpinājumu, krīzi, atrežģījumu. Mūsu
nolūkiem pietiek ar jau atzīmētiem momentiem.
No viņiem, domāju, redzam, kā novele tehniski
pāvērtusies drāmā. Vēl tomēr varētu celties
iebildums: jā, mēs redzam visas tās darbības, kas
notikušas, lai reālais piedzīvojums pārvērstos
mākslas darbā; bet kas pirms tam notiek dzej-
nieka dvēselē, iekams viņš šo darbu uzraksta?

*) M. Svīle-Penģerote: „Manas atmiņas par Rudolfu Blaumani.“

**) Turpat.

Jautājums ļoti sarežģīts, jo katram dzejniekam var savādi norisināties šī metamorfoza viņa psihiskajā darbnīcā. Bet galvenās linijas var tomēr noteikt.

Nemsim te palīgā mazu, visiem pazīstamu, piemēru: saules rietu, jūs, droši vien, to fantazijā redzat. Jūs redzat arī, kas tur skaists un estētiski vai mākslinieciski interesants. Un ja es palūgtu katru no jums uzrakstīt to, ko jūs redzat, bez šaubām, daudzi no jūsu tēlojumiem būtu ar mākslinieciskām iezīmēm, varbūt pat īsti mākslas darbi. Bet kā tad tas nu varēja notikt? Reālais pārdzīvojums pirms bija pārvērties priekšstats, kurus jūs skatījāt fantazijā un atradāt viņus par estētiski interesantiem, skaistiem vērtīgiem. Nāca ierosinājums uzrakstīt to, ko fantazijā estētiski skatāt — un jūs to darījāt. Tāpat rikojas mākslinieki. Viņi noraksta to, ko fantazijā estētiski skata. Un tā ir rikojies arī Blaumanis: senais pārdzīvojums kā saules rieta atblāzma gulēja atmiņā, apziņā, jūtās, nervos. Nāca ierosinājums, iedegās fantazija, sāka strādāt radošā mākslinieciska domāšana — un atlika tikai papulēties uzrakstīt to, ko viņš savā estētiskajā fantazijā skatīja. Kā tas noticis un cik tas viegli, vai grūti, to mēs redzējam.

Pametot tagad acis atpakaļ uz to vielu, ko Baumanis pārdzīvojis īstenībā sevī un salīdzinot viņu ar lugā apstrādāto, redzam, ka rakstnieks nav izmantojis visu vielu, bet to sašaurinājis, ņemdams no viņas tikai vienu epizodi: romantisko milu jeb pirmslaulības milu un, to apstrādājot, piemērojis savam mākslinieciskajam mērķim, skatoties galvenā kārtā uz to, lai mākslas darbs būtu raksturīgs, iespaidīgs, izjūsts, dabisks, pārlicinošs, patiess un skaists.

6. Blaumaņa nozīme

Blaumaņa nozīme mūsu literatūrā un kultūras dzīvē ļoti liela. Literatūrā tā nosakāma, norādot to vietu, ko viņā Blaumanis ieņem lirikā, epikā, drāmā, avīžniecībā; kultūras dzīvē — to, ko viņš ieņem teātra vēsturē un tautas audzināšanā.

Kas zīmējās uz Blaumaņa lirikas nozīmi, tad raksturīgi, literatūras vēsturnieki viņam piegriež samērā maz vērības. Vai tā būtu zīme, ka viņai nav nekādas vērtības? Visi Blaumaņa dzejoļi, protams, nevar cerēt uz nemirstību, kā to nevar cerēt neviena dzejnieka dzejoļi, jo dzīvības spējīga ir arvien tikai lielākā vai mazākā daļa. Ja ņemam tikai tos Blaumaņa dzejoļus, kas jau vispār atzīti kā klasiski paraugi skolu vajadzībām, antoloģijām un muzikā, tad redzam, ka tādu ir ap 20%. Skaits nav liels, bet ignorēt viņu nevar, jo dzejnieka vērtību taču nosaka ne viņa darbu kvantitāte, bet kvalitāte, un starp kritiķiem vislielākais ir laiks, un kā redzam, viņš dažu ko jau apzīmējis ar nemirstības zīmogu. Varbūt, ka dažu ko viņš atradīs vēlāk, bet arī ar atzīto jau pietiek, lai dzejnieks ieņemtu vietu mūsu cienijamo literāturā, varbūt pat mūsu klasiku starpā.

Novelē Blaumanim ierādama sevišķa vieta. Blaumanis ir tas, kas 80. gadu otrā pusē ar savu «Pērkoņa negaisu» un «Raudupieti» mums sniedz pirmās noveles. Gan arī vēl bez noveles nosaukuma, bet toties ar noveles psiholoģiju, tech-

niku, formu, stilu. Ar visām savām novēlēm Blaumanis devis klasiskus paraugus mūsu novelistikā.

90. gadu otrā pusē ar viņu šīnī laukā sāk sacentties Poruks, ar kuŗu nereti Blaumani mēdz salīdzināt, lai mazinātu viņa nopelnus. Salīdzinot šos abus mūsu novelistikas pirmos ievērojamākos meistaros, nav jāaizmirst viena lieta: Blaumanis nāk mūsu novelistikas laukā kā ceļa lauzējs, Poruks atrod priekšā jau līdzenu ceļu un sāk pa to staigāt gadu desmit vēlāk. Abi rakstnieki viens otra nepazemo, bet katram sava neatņemama īpatnība un noteikta vieta mūsu literātūrā. Un tādi darbi, kā Blaumaņa «Nāves ēnā» ir meistara darbs, kas ilgi paliks nepārspēts tiklab psiholoģiskā, kā formas ziņā. Motīvu bagātības, mākslinieciskā izpildījuma ziņā šī novele ļoti radniecīga vācu ģeniālā rakstnieka Kleista novelei «Das Erdbeben in Chili», kuŗu ieskata par vienu no ievērojamākiem meistardarbiem novelistiskajā literātūrā. Ja Blaumanis nekā vairāk mums nebūtu devis, kā šo noveli vien, arī tad viņš ieņemtū ievērojamu vietu mūsu novelistikā. Bet, viņa radīto vērtību krājums stipri liels un bez tam viņam pieder mūsu novelistikas nodibinātāja slava.

Avižniecībā Blaumanim pieder nopelnus, ka viņš izkopis tālāk to žurnālistikas ieroci, ko ar lielām sekmēm sāka mūsu avižniecībā lietot Valdemārs un Kr. Barons: feļetonu. Blaumanis ir viens no mūsu visievērojamākiem feļetonistiem, kas prata pacelt šo avižniecību cīņas formu līdz mākslinieciskai pilnībai un piešķirt viņai pievilcīgu humoristisku kolorītu.

Ļoti svinīgu vietu ieņem Blaumanis mūsu teātra un drāmas vēsturē. Ja teātra tēva gods piešķirts Adolfam Allunānam par viņa nopelniem skatuves mākslā, tad tā vien liekas, ka mūsu nacionālās drāmas tēva gods piešķirams Rud. Blau-

manim, jo pirms viņa mūsu drāmatiskā literatūra nevar uzrādīt šajā laukā nekā paliekāma. Visa agrākā drāmatiskā literatūra ir jau nodota arhīvā, bet Blaumaņa lugas dzīvo.

Tautas audzināšanā Blaumanim neatņemama nozīme, jo viņa darbi ieņem ievērojāmu vietu mūsu skolu literatūrā.

Īpaši nopelni Blaumanim jaunu mākslinieku audzināšanā. Viņš kāri uzmeklējis jaunus talantus, literatūrā un pabalstījis tos gan materiāli, gan morāliski, gan literāriski, rādīdams tiem ceļu, ievadīdams tos literatūrā. Viņš pabalstījis arī aktierus un citus māksliniekus.

Blaumanim nenoliedzama nozīme arī mūsu garīgās kultūras populārizēšanai uz ārieni. Tā 80. gados viņš vācu laikrakstos raksta ļoti lietišķas, nosvērtas recenzijas par latviešu teātri un literatūru. Blaumaņa stāsti un noveles jau agri tulkoti igauņu valodā, vēlāk arī krievu, somu, vācu un atraduši labvēlīgu novērtējumu cittautu kritikā.

Blaumaņa mūža darba nozīme ir tas veselīgais, zaļokšņais darba un dzīves prieks, kas neviestošā dailē stāv mums pretī no viņa meistariski cirstajiem mākslas tēliem.

Saturs:

DZĪVE:	1. Bērnība	5
	2. Jaunība, mīla, dzeja	10
	3. Starp divām tautībām	16
	4. Jaunās strāvas laikā	25
	5. Blaumanis — latviešu avižnieks	33
	6. Blaumanis Pēterpilī	40
	7. Revolūcijas blāzmā	48
	8. Blaumanis redaktors kontrrevolūcijas laikā	55
	9. Slimība un beidzamās konsekvences	64
	10. Personība	74
DARBI:		
Lirika:	1. Vispārējs raksturojums	97
	2. Lirikas estētika	101
	3. Kā radušies Blaumaņa dzejoļi	110
Epika:	1. Stāsti	123
	2. Novelistika	129
	3. Balādes	145
	4. Drāmas	147
	5. Kā radusies luga „Ugunī“	157
	6. Blaumaņa nozīme	187

Jauus, plašs un glīts biografiju izdevums

Pasaules slavenākie vīri

un

Latvju izcilus darbinieki dzīvē un darbā

Kā līdzstrādnieki darbosies mūsu redzamākie literāti-
biografi: Dr. phil. P. Dāle, prof. Dr. phil. P. Zālite,
prof. K. Kundziņš, Dr. M. Valters, priv. doc. P. Gale-
nieks, nac. teātra dir. Artūrs Bērziņš, ģimn. dir. Jānis
Lapiņš, mākslas kritiķis J. Siliņš, muzikas kritiķis J.
Vitoliņš, Antons Birkerts, Andrejs Upītis, Upītis-Birz-
nieks, Tifentāls-Dziļleja, Pāvils Gruzna, Kārklīņš-
Zeltmatis, Zenta Mauriņa, Hermanis Asars, Arturs
Kroders, Roberts Kroders, Alfr. Goba, Jānis Veselis.

Katru mēnesi iznāks divas grāmatas.

Katras grāmatas cena 1 lats,

bet abonenti to saņems par pazeminātu maksu.

Abonentu maksa par ceturksni (6 grāmatas) 5 lati, par pus-
gadu (12 grāmatas) 10 lati, par gadu (24 grāmatas) 20 lati. Par
abonentu skaitās arī tas, kas iemaksā izdevniecībai ma-
zākais vienu latu, kušu tam atrēķinās pie pēdējā
maksājuma gada beigās. Var pasūtīt arī

pa vienai vai vairāk grāmatām.

Gada abonenti un arī visi tie, kas būs iegādājušies
visas 24 grāmatas, saņems gada beigās par brīvu kā premiju

Ekskursiju vadoni

pa visām Latvijas skaistakām un vēsturiskām vietām.

A. Raņķa lēto grāmatu izdevniecība

Rīgā, Krišjāņa Barona ielā № 27. Tālrunis 28380

Prēmijas kupons

biografiju serijai

„Pasaules slavenākie vīri“

un

„Latvju izcilus darbinieki

dzīvē un darbā“

Nr. 2.

Grāmatā: **RUDOLFS BLAUMANIS**

Gada abonenti un arī visi tie, kas būs iegādājušies 1930. gadā visas 24 gramatas un iesniegs izdevniecībai gada beigās visus 24 kuponus no 1—24, saņems pilnīgi

par brīvu kā prēmiju

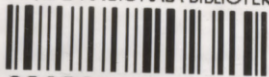
Ekskursiju vadoni

pa visām Latvijas skaistākām un vēsturiskām vietām

Tani ietilpst bez Vidzemes un Kurzemes Švelces, arī Latgales un daudz citu ļoti skaistu un ievērojamu vietu, kas līdz šim tik maz vēl tiek apmeklētas, bet kas tomēr patiešām ieteicams un vērts apskatīt. Bez nobildējumiem, skatļiem un attēliem, būs ievietoti maršrutu sīki ceļu plāni, apmešanās vietas un norādīti attiecīgie satiksmes līdzekļi.

NB. Godātie abonenti, kā arī atševišķu eksemplāru pircēji, tiek laipni lūgti ievērot, vai grāmatu beigās ir arī šāds kupons, un ja tas kādā trūktu, tad grāmatu bez tā nepņemiet un par to nekavējot ziņot izdevniecībai.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303071656

Maksā Ls 1.

•DZINTARS• RIGA